

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ БАНКІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҚАРЖЫ НАРЫҒЫН ЖӘНЕ ҚАРЖЫ
ҰЙЫМДАРЫН РЕТТЕУ МЕН
ҚАДАҒАЛАУ АГЕНТТІГІ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ ЕСЕП

2007 жылғы желтоқсан

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (Ұлттық Банк) Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігімен (Қаржылық қадағалау агенттігі) бірлесе отырып, 2006 жылдан бастап жыл сайынғы негізде Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп дайындауды жүзеге асырады.

Қаржылық қадағалау агенттігі Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қаржы нарығының және қаржы ұйымдарының қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етеді, Ұлттық Банк қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал жасайды.

Қазақстан Республикасының Үкіметі, Ұлттық Банк және Қаржылық қадағалау агенттігі арасында 2007 жылғы 10 қарашада жасалған Қаржылық тұрақтылық мәселелері жөніндегі меморандумға сәйкес:

«қаржылық тұрақтылық экономикада кейіннен қаржы нарықтарындағы теріс түзетуге, жүйеде дағдарыстың туындауына және қаржы институттарының қаржы жүйесінің үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету, сондай-ақ экономиканың нақты секторының іскерлік белсенділігін ұстап тұру қабілетсіздігіне әкеп соғуы мүмкін сәйкессіздіктің болмауы ретінде айқындалады.»

Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп шеңберінде қаржы тұрақтылығын айқындайтын мынадай аспектілерді бағалау жүзеге асырылады:

- (1) қаржы ресурстары ақша сақтаушылар мен инвестициялаушылар арасында қаншалықты тиімді және уақтылы қайта бөлінуде;
- (2) тәуекелдерді барабар бағалау және тиімді басқару жүзеге асырыла ма;
- (3) қаржылық күйзелістер айтарлықтай сілкіністерсіз қаржы жүйесінде сіңіп кетуі мүмкін бе.

Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп қаржы нарығының қатысушыларына, сондай-ақ қаржы тұрақтылығының проблематикасына мүдделі аудиторияға арналған. Ұлттық Банк және Қаржылық қадағалау агенттігі тәуекелдерді зерттеу және талдау, сондай-ақ қаржы тұрақтылығы саласындағы арнайы зерттеулердің нәтижелерін таратуды міндет қояды. Осы мақсатпен 2007 жылғы қаржы тұрақтылығы туралы есепке 2006 жылдың негізгі бөлімдерімен қатар қаржы тұрақтылығын айқындайтын жекелеген факторларды терең талдауға арналған бөлім кіреді.

Мазмұны

I.	Жалпы қорытындылар	1
II.	Макроэкономикалық тәуекелдер және қаржы нарықтарының тәуекелдері	4
1.	Қаржы тұрақтылығын айқындайтын сыртқы факторлар	4
1.1.	Макроэкономикалық ортаның сыртқы жағдайлары	4
1.2.	Әлемдік ақша, валюта нарықтарының және капитал нарығының үрдістері	8
1.3.	Капитал қозғалысының әлемдік үрдістері	13
2.	Макроэкономикалық орта және Қазақстандағы экономикалық жағдай	15
2.1.	Экономикалық өсу факторлары	15
2.2.	Экономиканың сыртқы секторының осалдығы	21
2.3.	Борыштық жүктеме және резервтердің барабар тұрғысынан алғанда осалдықтың негізгі факторлары	23
2.4.	Корпоративтік сектордың қаржылық көрсеткіштері	24
2.5.	Үй шаруашылықтары секторының қаржылық жай-күйі	27
2.6.	Жылжымайтын мүлік нарығын айқындайтын факторлар	28
3.	Қаржы нарықтары	31
3.1.	Валюта және ақша нарықтары	31
3.2.	Бағалы қағаздар нарығы	34
3.2.1.	Бағалы қағаздар нарығының құрылымы	34
3.2.2.	Бағалы қағаздар нарығының негізгі көрсеткіштері	36
3.2.3.	Халықаралық нарықтың Қазақстан қор нарығына ықпал етуі және Қазақстандық эмитенттердің негізгі көрсеткіштері	37
III.	Қаржы делдалдығы институттары	39
4.	Қаржы секторының экономикадағы ролі	39
4.1.	Қаржылық қатынастардың даму деңгейі	39
4.2.	Қаржы секторының құрылымы	41
5.	Банк секторы	43
5.1.	Банктік қызмет көрсету нарығының жай-күйі, инфрақұрылымы және шоғырлануы	43
5.2.	Кредиттік тәуекелдер	44
5.3.	Нарықтық тәуекелдер	53
5.4.	Банктердің өтімділік тәуекелдері және қорландыру көздері	55
5.5.	Екінші деңгейдегі банктер қызметінің тиімділігі және капиталдың жеткіліктілігі	60
6.	Өзге қаржы институттары	63
6.1.	Сақтандыру секторы	63
6.1.1.	Сақтандыру секторының жай-күйі	63
6.1.2.	Қайта сақтандыру	65
6.1.3.	Сақтандыру секторының рентабельділігі	67
6.2.	Жинақтаушы зейнетақы жүйесі	70
6.3.	Банктік емес ұйымдардың қаржылық жай-күйі	72
7.	Қаржы нарығының инфрақұрылымы	74
7.1.	Төлем жүйелері	74
7.1.1.	Қазақстан төлем жүйелерінің дамуы	74
7.1.2.	Өтімділік тәуекелі және жүйелік тәуекел	78
7.2.	Қаржы жүйесін реттеу	81
IV.	Қаржы тұрақтылығы саласындағы арнайы зерттеулер	84
8.	Қаржы тұрақтылығы үшін тәуекелдерді бағалау әдістемесі – «Тәуекелдерді бағалау картасы»	84
9.	Қазақстан үшін қаржы дағдарыстарын ерте хабарлау жүйесі	88
10.	Тәуекелдерді корпоративтік сектор ішінде бөлу	95
11.	Қаржы тұрақтылығының индексі	102

Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есепті Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігімен бірлесіп әзірледі

Қысқартулар мен аббревиатуралар тізімі:

ХВҚ	Халықаралық Валюта Қоры
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
ЭЫДҰ	Экономикалық Үнтымақтастық және Даму Ұйымы
ХЕҰ	Халықаралық Еңбек Ұйымы
ТМД	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
АҚШ	Америка Құрама Штаттары
ФРЖ	АҚШ-тың Федеральдық Резерв Жүйесі
ЕОБ	Еуропа Орталық Банкі
ҚРҰБ	Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
ҚРСА	Қазақстан Республикасы Статистика Агенттігі
ҚҚА	Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі
ҚМ	Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі
ЭБЖМ	Қазақстан Республикасы Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі
МЗТО	Мемлекеттік зейнетақы төлеу орталығы
КАСЕ	«Қазақстан қор биржасы» АҚ
ҚДКҚ	«Қазақстан депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ
АӨҚО	«Алматы өңірлік қаржы орталығы» АҚ
АҚ	Акционерлік қоғам
ЕДБ	екінші деңгейдегі банк (банктер)
ЖЗҚ	жинақтаушы зейнетақы қорлары
БҚН	бағалы қағаздар нарығы
БААЖ	Қазақстан Республикасының Банкаралық ақша аудару жүйесі
ЖІӨ	Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өнімі
ТБИ	тұтыну бағаларының индексі
ШТИ	шетелдік тікелей инвестициялар
МЗ	ақша массасы
ЖСБ	жалпы сыртқы борыш
ТМҚ	тауар-материалдық қорлар
LIVOR	Лондон банкаралық депозит нарығындағы ұсыныстың орташа ставкасы
МБҚ	мемлекеттік бағалы қағаздар
АЕК	айлық есептік көрсеткіш
тг.	теңге
млн.	миллион
млрд.	миллиард

I. Жалпы қорытындылар

2006 жылдың қорытындысы бойынша қаржы тұрақтылығын талдау шеңберінде Ұлттық Банк пен Қаржылық қадағалау агенттігі әлуатті тәуекелдерге назар аударды, оның ішінде:

- i. кәсіпорындардың банк кредиттерін пайдалану тиімділігінің төмендігі, сондай-ақ кредиттерді саудаға, құрылысқа және жылжымайтын мүлікпен операцияларға шоғырландыру деңгейінің жоғары болуы;
- ii. экономиканың корпоративтік секторы мен халықтың активтері және міндеттемелері валюталарының сәйкес келмеуіне байланысты жанама тәуекелдер деңгейінің жоғары болуы;
- iii. халықтың қолда бар кірістерінің өсуінен асып түсетін, жинақ ақшаның айтарлықтай төмен деңгейі аясындағы жеке тұлғалардың борыштық ауыртпалығының ұлғаюы;
- iv. банктердің негізгі заемшыларының төлем қабілетінің, атап айтқанда, құрылыста тұтынушылық сұранысты қамтамасыз ететін және нақты және қаржы активтерінің бағасын айтарлықтай түзетуге кедергі келтіретін факторлардың сақталуынан тәуелділігінің жоғары болуы;
- v. кепілмен қамтамасыз етуге және, ең алдымен, кредиттеу кезінде жылжымайтын мүлікке шектен тыс аса назар аударылуы;
- vi. қаржы институттарының өздерінің сыртқы міндеттемелерін қайта қаржыландыруға қажеттілігін айқындайтын банктердің сыртқы берешегінің жоғары деңгейі атап өтілді.

Сонымен қатар, банктердің тәуекелдерді қабылдау барабарлығының дәрежесіне жасалған талдау, бұл ретте әлуатті қауіптерді жеткіліксіз түрде бағалай отырып, қаржы институттарының пайданы қамтамасыз ететін ағымдағы факторларға көбірек бағдар жасайтынын көрсетті.

Қаржы нарығына қатысушылар жеткілікті түрде барабар қабылдамаған осындай қауіптердің бірі АҚШ-ғы ипотекалық дағдарыстың салдары ретіндегі өтімділіктің ауқымды көлемде төмендеуі және халықаралық инвесторлардың «тәуекелге тәбетінің» азаюы болды.

Инвесторлар осы жағдайларда Қазақстан осалдығының негізгі факторларын қайта бағалады, олардың қатарына мыналарды жатқызуға болады:

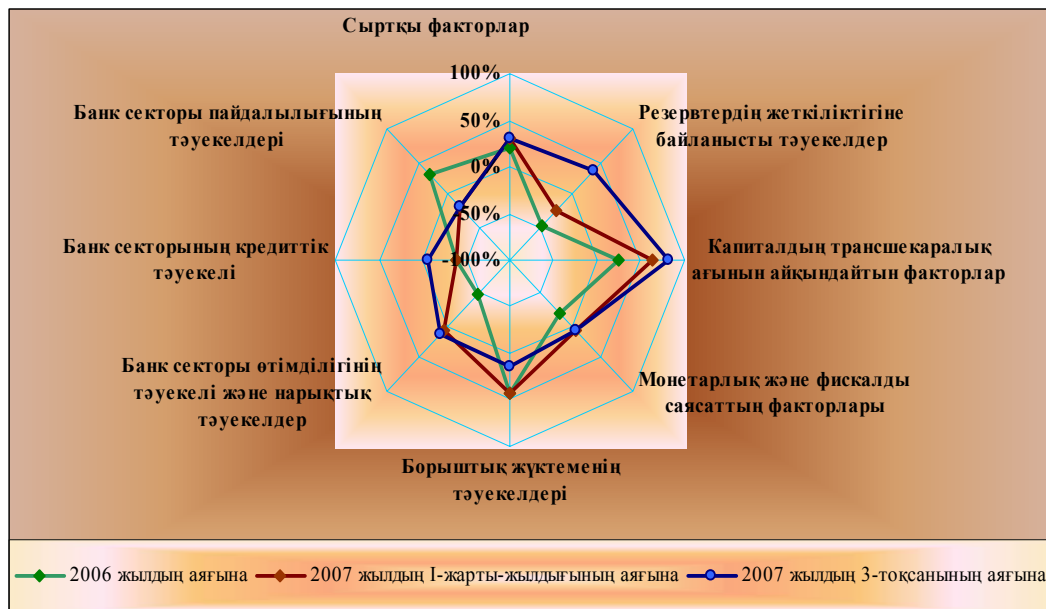
- a) елдің мөлшері бойынша ЖІӨ-мен салыстырылатын сыртқы борышының деңгейін;
- b) банктердің сыртқы борыш құрылымындағы жоғары үлесін, сондай-ақ банктердің жиынтық міндеттемелеріндегі резидент еместер алдындағы міндеттемелер үлесін;
- c) ағымдағы операциялар шотының балансы дефицитінің ұлғаюын;
- d) капитал ағынның қысқаруы жағдайында ішкі валюта нарығында шетел валютасына деген сұраныс пен ұсыныс арасындағы теңгерімсіздік туындаған жағдайда Ұлттық Банктің алтынвалюта резервтеріне түсетін әлуатті жүктеменің жоғары болуын.

Нәтижесінде 2007 жылғы тамыз – қазан ішінде:

- банктердің кредит саясатын қайта қарауы, әсіресе кредиттеудің неғұрлым тәуекелді түрлеріне (ипотекалық, тұтыну кредиті, құрылыс секторы) қатысты;
- банкаралық ақша нарығы ставкаларының өсуі;
- жеке тұлғалар депозиттерінің кейбір әкетілуі;
- нарыққа қатысушылардың қаржы активтерін шетел валютасына аударуы;
- 2007 жылғы тамызда шетел валютасына халық тарапынан болған дүрбелең сұраныс;
- шетел валютасының сұранысы мен ұсынысы арасындағы теңгерімсіздіктің өсуі;
- Ұлттық Банк резервтерінің төмендеуі;
- өтімділіктің айқындалмауы жағдайында Ұлттық Банктің қайта қаржыландыру құралдарын банктердің белсенді пайдалануы қаржы тұрақтылығы үшін айқындаушы факторлар болды.

Тұтастай алғанда ішкі және сыртқы факторлардың үйлесуі 2007 жылы Қазақстандағы қаржы тұрақтылығы үшін жекелеген тәуекел топтарының өсуіне алып келді¹.

Қаржы тұрақтылығы үшін тәуекелдерді бағалау картасы

Ескерту: Ортасына жақын орналасқан индикаторлар тобының мәні тәуекелдің аз деңгейін не осалдық факторларының әлсіреуін білдіреді және керісінше. Теріс аймақта орналасқан мәндер тәуекелдің шамалы немесе аса маңызды емес деңгейін көрсетеді.

Өнімділіктің өсу қарқынның төмендеуі, орташа келісім-шарт бағаларының өсуі және жиынтық ішкі сұраныстың ұлғаюы жағдайында импорттың өсуі; резидент еместерге кірістер төлеудің өсуі; өтімділіктің халықаралық дағдарысының дамуы жағдайында капитал ағынының төмендеуімен қатар төлем балансына, капиталдың трансшекаралық ағындарының тұрақтылығына және Ұлттық Банктің халықаралық резервтеріне қысымды күшейтеді.

Мемлекеттік шығыстардың ұлғаюы және капитал ағыны ақша ұсынысының өсуіне ықпал етті. Азық-түлік тауарларының халықаралық нарықтарындағы баға күйзелісінің, қаржы нарықтарындағы тұрақсыздықтың және жиынтық ішкі сұраныстың жоғары болуының сәйкес келуі 2007 жылғы екінші жартыжылдықта инфляцияның ұлғаюына алып келді.

Қаржыландыру көздерінің сыртқы ресурстар есебінен ұлғаюы Қазақстан экономикасындағы «кредит дүрбелеңінің» туындауына ықпал етті. Банктердің өтімділіктің ауқымды азаюы жағдайында кредит саясатын қайта қарауы болашақта кредит портфелінің сапасына қосымша жүктеме жүктейді және банктердің кірістілік деңгейіне жоғары талаптар қояды.

Банктердің кредиттері және депозит базасы арасындағы айтарлықтай алшақтық жағдайында сыртқы қорландырудың қысқаруы экономиканы кредиттеудің өсу қарқынын қысқартады және экономикалық өсу динамикасына әсер етуі мүмкін.

¹ «Тәуекелді бағалау картасы» негізінде қаржы тұрақтылығы үшін тәуекелдерді бағалаудың кешенді әдістемесі IV бөлімде келтірілген. Кейбір көрсеткіштер бойынша 2007 жылғы 3 тоқсанның деректері шамамен берілген.

Әлемдік пайыздық ставкалардың өсуі, сыртқы заемдар құнының ұлғаюы, халықаралық валюталық және қор нарықтарының құбылмалылығы қаржы жүйесінің нарықтық тәуекелдерге және өтімділік тәуекелдеріне сезімталдығын біршама арттырады. Сонымен қатар банктер өтімділігінің қысқаруы Ұлттық Банктің өтімділікті қолдау жөніндегі шараларымен тепе-тең өтелді. Банктердің сондай-ақ жетіп артылатын активтері, оның ішінде сыртқы активтері бар, оларды сатқан кезде өтімділіктің жеткіліктілігі қамтамасыз етіледі.

Сырттан қарыз алудағы міндеттемелерді шоғырландыруға қарамастан, банк жүйесінің пайдалылығы мен өтімділігінің жеткілікті деңгейі сақталып отыр. «Жұмыс істемейтін» кредиттердің деңгейі қауіпті мәндерден аспайды. Қалыптастырылған провизиялар көлемі кредиттік портфельді тепе-тең жапты.

Банктердің кредиттік портфелінің құрылымындағы жылжымайтын мүлік кепілімен берілген заемдардың жоғары үлесі сақталып отыр. Банктердің бұрын кепілзат мүлкінің құнын бағалаудың жеткілікті консервативтік саясатын жүргізгені ескеріле отырып, несие портфелінің кепілмен қамтамасыз ету құнына арақатынасы айтарлықтай қолайлы.

Алып-сатарлық сипат және қызып кету жағдайында жылжымайтын мүлік нарығында бағалар түзетіледі деп күтіледі. Түзету маңыздылығы кредиттеу нарығындағы кредиттік белсенділіктің қысқару ауқымына, сондай-ақ корпоративтік заемшылар мен халықтың қаржылық жай-күйінің тұрақтылығына қатысты болады.

Заемшылардың, атап айтқанда, корпоративтік сектор заемшыларының қаржылық жай-күйі айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Рентабельділіктің, пайдалылықтың және борыштық ауыртпалықтың тепе-тең деңгейі сақталып отыр. Құрылыс секторында жағдай басқаша, онда левередждің барлық рұқсат етілген шектен асатын айтарлықтай өсуі кезінде рентабельділік төмендеп отыр. Сонымен қатар проблемалар тұтастай алғанда бүкіл секторға қатысты емес, себебі жекелеген кәсіпорындар деңгейінде қаржы көрсеткіштерін бөлудің айтарлықтай теңсіздігі бар. Халықтың борыштық жүктемесінің одан әрі ұлғаюы байқалады. Жылжымайтын мүлік нарығындағы бағалардың түзелуі, инфляцияның өсуі үй шаруашылықтарының кредитке қабілеттілігіне қосымша жүктеме болады.

Әлуатті кредиттік тәуекелдің болуына заемшылардың валюталық позициясының айтарлықтай алшақтығы себепші болды, онда активтер шетел валютасындағы міндеттемелерді өтемейді, бұл төлем балансының тұрақтылығы проблемасын шешу үшін айырбас бағамының саясатын пайдалану әлуатін айтарлықтай шектейді.

Тұтастай алғанда, қаржы тұрақтылығы үшін тәуекелдердің өсуі қаржы дағдарысының туындауы мүмкіндігінің айтарлықтай ұлғаюына ауысқан жоқ. Сонымен қатар, қаржы жүйесінің осалдық деңгейі айтарлықтай жоғары, бұл қаржы тұрақтылығын айқындатын талаптардың айтарлықтай бұзылмауы үшін мемлекеттік органдар тарапынан белсенді қысымды талап етеді. Мемлекет араласуының тиімділігі банктердің қаржы институттарында оның міндеттілігі туралы жалған пікір жасамайтын қолдау нысандарын пайдалану қажеттілігімен айқындалады. Тұрақтылықты ұстап тұрудың ішкі көздерін неғұрлым тиімді пайдалану үшін банктер тек кредиттік саясатты ғана емес, сонымен бірге тұтастай алғанда стратегияны, оның ішінде сыртқы нарықтарға өктемдікті қайта қарауы қажет. Қаржы тұрақтылығы тұрғысынан алғанда қосымша төлем балансының ағымдағы шотына қатысты жағдайды тұрақтандыру бойынша үйлестірілген іс-қимылдарды, оның ішінде ақша-кредит және фискальдық саясат шараларын іске асыру қажет.

II. Макроэкономикалық тәуекелдер және қаржы нарығының тәуекелдері

1. Қаржы тұрақтылығын айқындайтын сыртқы факторлар

Тұтастай алғанда халықаралық қаржы нарықтарындағы турбуленттілік әлемдік экономиканың одан әрі дамуының жалпы бағытын айқындауды жалғастырып отыр. Бұл ретте елдің қаржы жүйесінің тұрақтылығына сыртқы факторлардың теріс әсер ету деңгейі осы үдерістің ұзақтығына қатысты болады.

1.1. Макроэкономикалық ортаның сыртқы жағдайлары

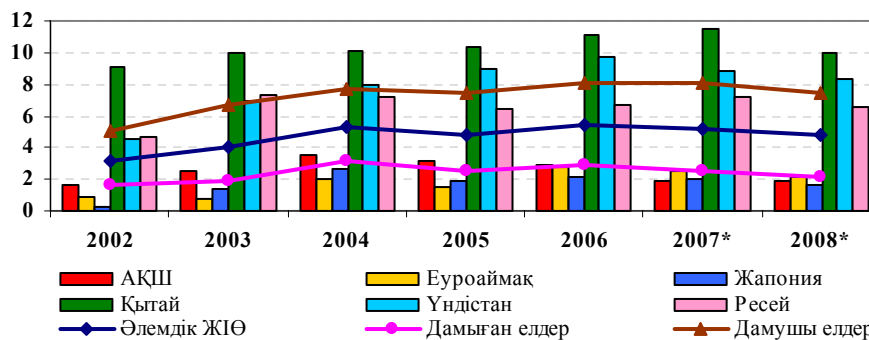
Әлемдік экономиканың тұрақты өсуі үшін әлуетті қаупі бар факторлар (АҚШ экономикасының бәсеңдеу тәуекелі, мұнайдың және азық-түлік тауарларының жоғары бағасы, нарықтары қалыптасу үстінде бірқатар елдердің экономикасының қызып кету тәуекелі) санының өсуіне қарамастан, әлемдік экономика болашақта өзінің тұрақты өсуін сақтайды.

Тұтастай алғанда, әлемдік экономиканың ағымдағы жылы дамуы алдыңғы жылдармен салыстырғанда неғұрлым баяу қарқынмен сипатталады. Әлемдік экономиканың 2006 жылғы өсу қарқыны жеткілікті түрде жоғары деңгейде қалыптасты және Халықаралық Валюта Қорының (бұдан әрі – ХВҚ) бағалауы бойынша тұрақты өсу үрдісін бес жыл бойы сақтай отырып, 5,4% құрады (1.1.1-график). 2006 жылғы жоғары даму қарқыны Еуроаймақ елдерінің (2005 жылғы 1,5% қарағанда 2,8%) және Жапонияның (2005 жылғы 1,9% салыстырғанда 2,2%), сондай-ақ Қытай (11,1%) және Үндістан (9,7%) сияқты дамушы ірі елдердің экономикалық өсуінің жоғары көрсеткіштері есебінен болды. Бұл ретте тұрғын үй нарығындағы белсенділіктің төмен болуына байланысты АҚШ экономикасының неғұрлым баяу өсу қарқыны байқалды.

ХВҚ-ның болжамына сәйкес 2007 жылдың қорытындысы бойынша әлемдік экономиканың өсуінің 5,2% дейін аздап бәсеңдеуі, ал 2008 жылы АҚШ-тың «subprime» ипотека нарығындағы жағдайдың теріс әсер етуі, мұнайдың және басқа шикізат тауарлары бағаларының жоғары болуының және салдары ретінде көптеген дамушы елдердегі инфляцияның өсуінің, сондай-ақ доллар бағамы құлдырауының салдарынан 4,8% дейін бәсеңдейді деп күтілуде. Экономикалық дамудың бәсеңдеуі көбіне дамыған елдерге қатысты, олардың өсуі 2007 және 2008 жылдары тиісінше дамушы елдердің 8,1% және 7,2% қарағанда 2,5% және 2,2% құрайды. Тұтастай алғанда, дамыған елдердің экономикасының баяу өсу болжамына қарамастан, дамушы елдердің қарқынды өсуі нәтижесінде әлемдік экономика айтарлықтай жоғары даму қарқынын сақтауы тиіс. Дамушы елдер тарапынан әлемдік нарыққа одан әрі кірігу, ішкі нарықтар жұмысының жақсаруы және көптеген шикізат тауарларына сұраныстың өсуі олардың өсуінің жеделдеуіне мүмкіндік жасайды.

1.1.1-график

Жекелеген елдердегі және аймақтардағы нақты ЖІӨ, (жылдық %-дық өзгеруі)

* -болжам

Дерек көзі: ХВҚ, ұлттық дерек көздері²

² Болжамдық деректер бойынша Ресей үшін Даму орталығының консенсус – болжамының материалдары пайдаланылды.

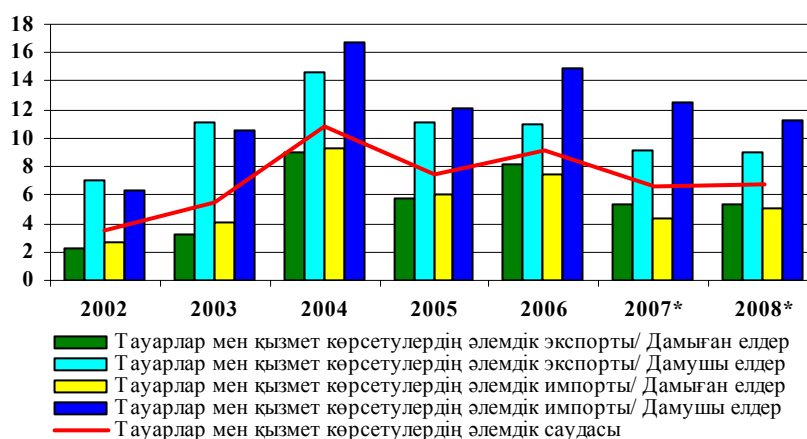
Болжам жасалған кезең 23.07.–02.08.2007ж.

АҚШ экономикасы тарапынан ішкі сұраныстың төмендеуіне байланысты ағымдағы жылы әлемдік сауданың өсуінің бәсеңдеу үрдісі байқалады.

Ғаламдық өсудің бәсеңдеуі болжамы тұрғысынан алғанда ХВҚ-ның деректері бойынша әлемдік сауданың өсу қарқыны 2006 жылғы 9,2% салыстырғанда 2007 жылы 6,6% дейін төмендейді деп күтіледі. Бұл ретте әлемдік сауданың өсуін бәсеңдететін негізгі факторлар ретінде қаржы нарықтарына және жылжымайтын мүлік нарықтарына байланысты жағдайлардың нашарлауының өсіп отырған тәуекелдері, сондай-ақ АҚШ экономикасы тарапынан ішкі сұраныстың жеткіліксіз болуы атап өтілді (1.1.2-график). 2007-2008 жылдарға арналған болжамдық деректер әлемдік сауданың белсенді өсу кезеңінің орта мерзімді перспективада төмендейтінін нақты болжайды.

1.1.2-график

Тауарлар мен қызмет көрсетулердің әлемдік саудасы (жылдық пайыздық өзгеруімен)

*-болжам

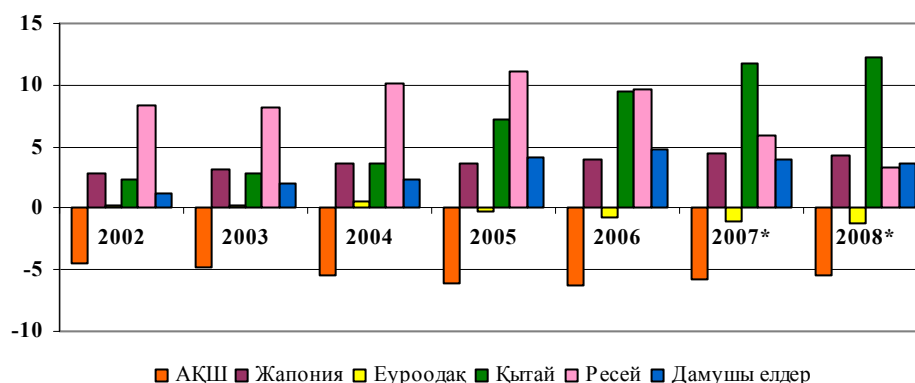
Дерек көзі: ХВҚ

Әлемдік экономикада болашақта ағымдағы операциялар шотының тұрақты ғаламдық дисбаланстары сақталады.

ХВҚ-ның болжамына сәйкес 2007 жылдың қорытындысы бойынша АҚШ доллары бағамының әлсіреуі есебінен бәсекеге қабілеттіліктің шамалы өсуіне байланысты АҚШ-тың төлем балансының ағымдағы шоты дефициті ЖІӨ-нің 5,7% деңгейге дейін аздап қысқарады деп күтіледі (1.1.3-график). Қытайдың ағымдағы шотының профициті өз кезегінде тұрақты өсуде және ХВҚ-ның бағалауы бойынша 2007 жылы ЖІӨ-нің 11,7% құрауы тиіс. Жапония экспортының жоғары деңгейі АҚШ-тың төменгі ішкі сұраныс болжамына қарамастан, ағымдағы баланс сальдосының 2006 жылғы 3,9% қарағанда 2007 жылы ЖІӨ-нің 4,5% дейін одан әрі ұлғаюына мүмкіндік жасайды.

АҚШ-тың ағымдағы шотының айтарлықтай дефицитінің және АҚШ-тың сауда әріптес елдерінің, әсіресе Қытайдың ағымдағы шоты профицитінің тұтастай алғанда әлемдік экономика үшін ретке келтірілмеген және үлкен шығасылар болатын түзетулер, сондай-ақ жасанды саясаттың күшею тәуекелі бар. Балансты қалпына келтіруге ағымдағы шотының оң сальдосы бар елдердің, атап айтқанда Қытайдың экономикаларының экспортқа тәуелділігін төмендету, валюта бағамдарының икемділігіне қол жеткізу жөніндегі экономикалық саясаты және сұраныс көздерінің кеңеюі, сондай-ақ АҚШ экономикасындағы жеке жинақ ақшаны ынталандыру мүмкіндік жасаған болар еді.

Бірқатар елдер мен аймақтардың ағымдағы шоты (ЖІӨ-нің %)

*-болжам
Дерек көзі: ХВҚ

Мұнай мен металдардың бағалары 2007 жылы айтарлықтай жоғары деңгейде болады, бұл ретте ауылшаруашылық тауарлары бағаларының күрт өсуі байқалады. Бағалардың одан әрі көтерілу үрдісі 2008 жылы да сақталады деп күтіледі.

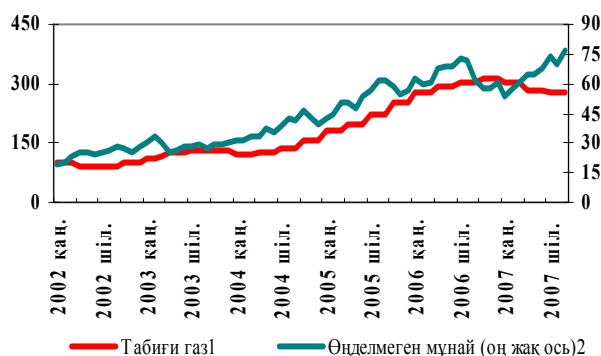
Мұнай тұтынушылары мен экспортерлері елдер тарапынан мұнай нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың үнемі тең келмеуі, сондай-ақ әлемдегі, атап айтқанда Таяу Шығыстағы тұрақсыз геосаяси ахуал мұнайға деген баға қозғалысының динамикасын айқындайтын негізгі факторлар болып табылады. Мұнай өндеудің резервтік қуаттарының шектелуі және оған негізінен қарқынды дамушы елдер тарапынан сұраныстың жоғары болуы жағдайында 2007 жылдың басынан бері мұнай бағасының өсуінің тұрақты үрдісі байқалып отыр. Мәселен, ағымдағы жылдың қыркүйегінде жыл басымен салыстырғанда мұнайдың орташа спот бағасы³ 44% өсті (1.1.4-график). ХВҚ-ның 2007 жылға арналған болжамына сәйкес мұнайдың орташа спот бағасы бір баррель үшін 68,5 АҚШ долл. деңгейінде, ал 2008 жылы бір баррель үшін 75 АҚШ долл. деңгейінде қалыптасуы тиіс. Дегенмен, ағымдағы жылдың қыркүйегінде-ақ мұнайдың спот бағасы бір баррель үшін 76,9 АҚШ долл. құрады. Доллардың құнсыздануы жағдайында мұнай нарығы мұнай бағасы өсуінің түбегейлі факторларын толықтыра отырып, алып-сатарлық капиталды барынша тартып отыр.

2007 жылы негізгі металдар мен азық-түлік өнімдері бағаларының да өсуі жалғасты. Мәселен, ХВҚ-ның есептері бойынша отынға жатпайтын, азық-түлік және өнеркәсіптік тауарлары кіретін биржалық тауарлар бағаларының индексі ағымдағы жылдың 9 айында 6,1% өсті. Бұл ретте металл бағаларының индексі 1,5%, ал азық-түлік тауарлары бағаларының индексі 18,2% өсті. Бидайдың бағасы 2007 жылғы тоғыз айда 67% өсіп, 2007 жылғы қаңтардағы бір тонна үшін 197 АҚШ долл. салыстырғанда қыркүйекте бір тонна үшін 327 АҚШ долл. деңгейіне жетті (1.1.5-график).

Азық-түлік тауарлары бағаларының 2008 жылғы болжамына қатысты бағалар динамикасының соңына дейін әлі айқындалмағанын атап өтуге болады. Мәселен, азық-түлік бағаларының ХВҚ есептеген индексіне сәйкес бағалардың тұрақтанатынын күтуге болады. Сонымен қатар, БҰҰ-ның азық-түлік және ауылшаруашылық ұйымы 2008 жылы бірінші қажеттіліктегі азық-түлік өнімдері бағаларының кем дегенде 80% өсуі мүмкін деген болжам жасайды. Оларға деген сұраныстың тез өсуі және мұнай бағасының көтерілуі бағалар көтерілуінің негізгі факторлары болады. Сонымен қатар мұнай бағасының жоғары өсуі жағдайында дәнді дақылдар биоотын өндірісінде әлі де жиі пайдаланылатын болады.

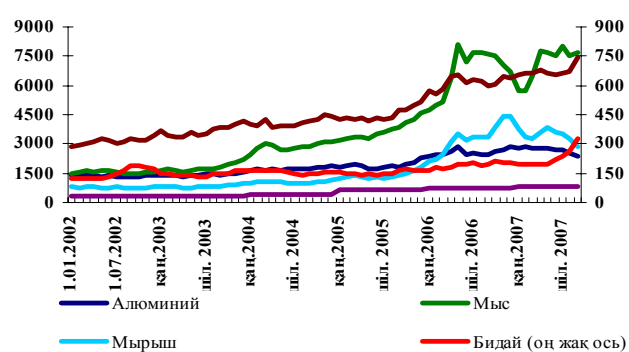
³ Үш спот бағасының орташа шамасы (Dated Brent, West Texas Intermediate, Dubai Fateh)

1.1.4-график
Мұнай мен газдың бағалары

Дерек көзі: ХВҚ

1.1.5-график
Металдар мен бидайдың бағалары

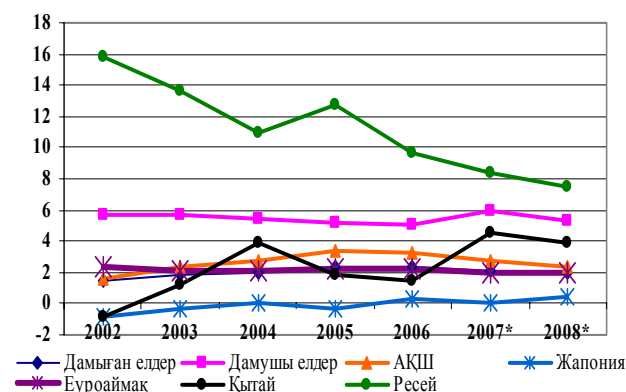
Дерек көзі: ХВҚ

2007 жылы нарықтары қалыптасу үстіндегі елдер және дамушы елдер энергия тасымалдағыштар мен азық-түлік өнімдері бағаларының көтерілуіне байланысты инфляциялық қысымды басынан кешіруде.

Тұтастай алғанда, инфляция айтарлықтай тұрақты деңгейде қалып отыр, әсіресе экономикасы дамыған елдерде. АҚШ-та инфляцияның біртіндеп төмендеуі байқалып отыр, ол ХВҚ-ның деректеріне сәйкес 2007 жылдың қорытындысы бойынша 2,7% деңгейінде қалыптасуы тиіс. Еуро аймағында инфляцияның деңгейі бірқатар Еуропа елдерін қоспағанда 2% деңгейінде тұрақты болып отыр. Жапонияда баға деңгейінде қандай да бір өзгерістер болған жоқ (1.1.6-график). Сонымен қатар бірқатар дамушы елдерде ішкі сұраныстың ұлғаюы, мұнай бағасының ұдайы өсуі және азық-түлік тауарлары бағасының күрт қымбаттауы нәтижесінде ағымдағы жылдың екінші жартысында инфляцияның жедел өсуі байқалды (1.1.7-график). Азық-түлік тауарлары бағасының көтерілуі, бірінші кезекте, АҚШ-та және Еуроодақта этанол және болашақта биоотын өндірісіне деген сұраныстың өсуіне, бірқатар өндіруші елдердегі астықтың шықпауына әкеп соққан ауа-райының нашар болуы нәтижесінде бидай ұсынысының қысқаруына байланысты жүгерінің, бидайдың және бірқатар ауылшаруашылық дақылдарының әлемдік бағаларының өсуіне байланысты болды.

1.1.6-график

Жекелеген елдер мен аймақтардағы инфляция (жылдық пайыздық өзгерумен)⁴

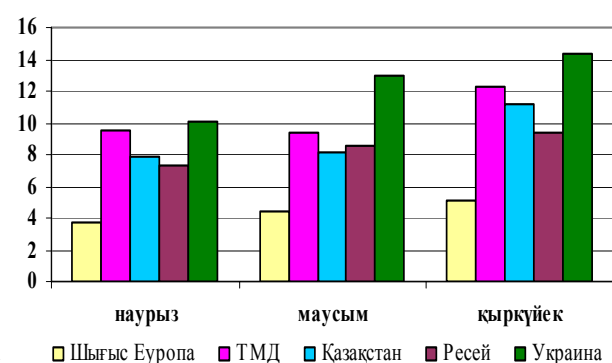

*-болжам

Дерек көзі: ХВҚ

1.1.7-график

ТМД мен Шығыс Еуропадағы 2007 жылғы инфляция (өткен жылдың тиісті айына, %)⁵

Дерек көзі: ұлттық статистикалық агенттіктер және орталық банктер

⁴ Ресей бойынша болжамдық деректер «Даму орталығы» экономикалық зерттеулер қорының материалдары бойынша келтірілді. Болжам жасалған күн 2007 ж. 23.07-02.08.

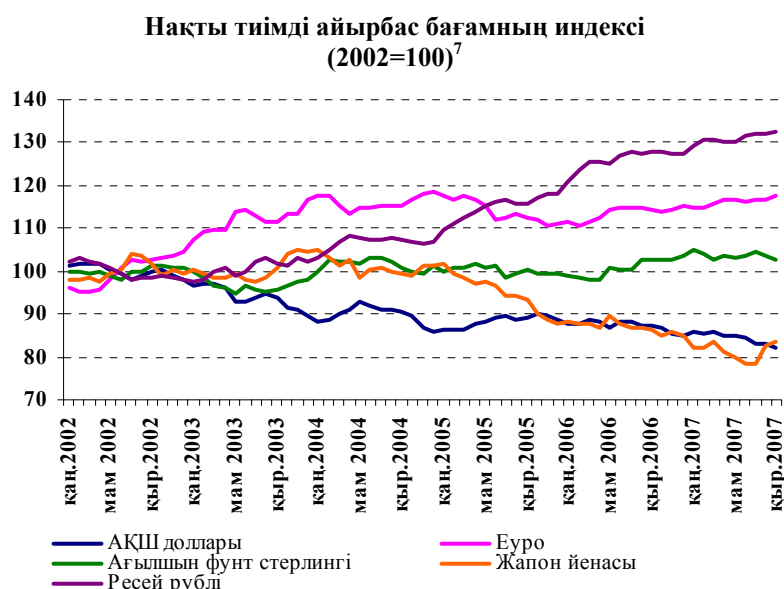
⁵ Елдер топтары мынадай іріктеу бойынша қалыптастырылды: ТМД – Ресей, Украина, Тәжікстан, Грузия, Молдова, Қазақстан; Шығыс Еуропа – Словения, Венгрия, Польша, Чехия, Латвия.

1.2. Әлемдік ақша, валюта нарықтарының және капитал нарығының үрдістері АҚШ доллары құнының әлемнің басқа валюталарына қатысы бойынша әлсіреуінің тұрақты үрдісі сақталып отыр.

2007 жылы мұнай мен алтын бағасының жоғары болуы, әлемдік қор нарығындағы құбылмалылық, ФРЖ базалық ставкасының қысқаруы және subprime ипотекалық кредиттеу нарығындағы елдегі іскерлік белсенділіктің төмендеуі қаупін туғызатын проблемалар сияқты факторлар кешені тарапынан қатты қысым болу жағдайында АҚШ доллары бағамының әлемдік жетекші валюталарға қарағанда әлсіреуі жалғасты. Өз кезегінде, Еуропаның валюталары – еуро мен фунт стерлингтің нақты көрсетумен нығаю үрдісінің одан әрі жалғасуы байқалды. 2007 жылғы бірінші жартыжылдықта Жапонияның ағымдағы шоты профицитінің өсуіне қарамастан жапон йенасының құны төмендеді (1.2.1-график). Дегенмен, кредит нарықтарындағы проблемалардың корпорациялар пайдаларының төмендеуіне әсер етуінен сақтану нәтижесінде carry trade мәмілелерінің қысқаруынан йена нығайды.

Нарыққа қатысушылардың болжамдарына сәйкес АҚШ доллары бағамының негізгі айырбас бағамдарға қатысты әлсіреу үрдісі болашақта жалғасады. Мәселен, әлемдік ірі банктер ұсынған болжамдар⁶ бойынша номиналдық айырбас бағамдары қозғалысының диапазондары алдағы жылда мынадай болады (1.2.1-кесте):

1.2.1-график

Дерек көзі: Ұлттық орталық банктер

1.2.1-кесте

Әлемнің жетекші банктерінің айырбас бағамдарының болжамдары

Айырбас бағамдары	Ең төменгі бағам	Ең жоғары бағам	Орташа мәні	Мода ⁸
Еуро/АҚШ доллары	1,260	1,500	1,369	1,400
Фунт стерлинг/АҚШ доллары	1,80	2,10	1,95	1,93
АҚШ доллары/жапон йенасы	103	130	113,35	112

АҚШ-тың ипотекалық нарығындағы дағдарыстың таралуы салдарынан әлемдік қаржы жүйесіндегі өтімділіктің жетіспеу проблемаларының ушығуына қаржы жүйесіндегі тәуекелдерді бөлуге қатысты айқындалмаушылық және нарыққа қатысушылардың өздерінің қарсы әріптестеріне деген сенімінің төмендеуі себепші болды, бұл банкаралық нарықтардағы қорландыру құнының ұлғаюына, кредиттеу талаптарын қатаңдатуға және орталық банктердің өтімділікті қолдауға белсенді қатысуына алып келді.

⁶ www.forexpf.ru сайтының материалдары бойынша. Болжам ұсынған банктердің саны – 31. Болжам жасалған күн 2007ж. 21.09.

⁷ Ағылшын фунт стерлингi бойынша нақты тиімді айырбас бағамы қолданылды

⁸ Мода – неғұрлым жиі кездесетін мән.

2007 жылдың басынан бері әлемдік пайыздық ставкалардың өсу үрдісі басым болды, бұған жалғасып отырған инфляциялық қысым себепші болды және нәтижесінде орталық банктердің ақша-кредит саясатын қатандатуды талап етті. Еуропа Орталық Банкі (бұдан әрі – ЕОБ) базалық пайыздық ставканы бір жыл ішінде екі рет – наурызда 3,75% деңгейге дейін және маусымда 4% дейін көтерді. Англия банкі базалық ставканы 2007 жыл ішінде үш рет шілдеде 5,75% дейін 0,25% көтерді. Жапония банкі ставканы 2007 жылғы ақпанда 0,5% деңгейге дейін көтерді. ФРЖ-ның базалық ставкасы 2007 жылғы қыркүйекке дейін 5,25% деңгейде қалды. Дегенмен, ипотекалық кредиттеу нарығында қалыптасқан дағдарысты жағдайдың қысымы нәтижесінде ФРЖ-ның базалық ставкасы 4,5% деңгейге дейін екі рет төмендеді, бұл қаржы институттарына қаражатты нарықтағы өтімділіктің күрт қысқаруы салдарынан неғұрлым төмен ставка бойынша қарызға алуға мүмкіндік жасады (1.2.2-график). Өтімділік дағдарысының алдын алу шаралары пайыздық ставкаларды реттеумен шектелген жоқ (1-вох).

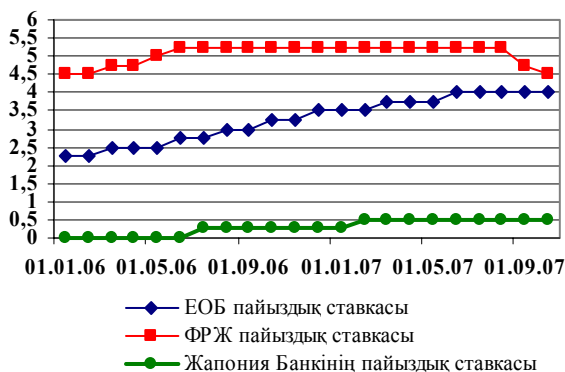
Банкаралық нарық динамикасы базалық пайыздық ставкалар қозғалысының динамикасын және ипотекалық дағдарыстың нәтижелері салдарынан спрэдтер өзгерісін айнытпай көрсетті. 2006 жылдың басынан 2007 жылдың ортасына дейін ФРЖ-ның және ЕОБ-ның базалық ставкаларды ұлғайтуы салдарынан LIBOR және EURIBOR ставкаларының тұрақты өсуі байқалды.

2007 жылғы тамыз – қыркүйектің басында банкаралық ставкалар күрт өсті. LIBOR индексі мен ФРЖ-ның базалық ставкасы арасындағы айырма 50 базистік тармаққа (бұдан әрі – б.т.) жуық, EURIBOR индексі мен ЕОБ-ның базалық ставкасы арасындағы айырма 80 б.т. жуық болды. ФРЖ-ның базалық ставкасы 2007 жылғы қыркүйек-қазанда төмендегеннен кейін банкаралық нарықтағы ставкалар төмендеді, бұл LIBOR индексі мен ФРЖ-ның базалық ставкасы арасындағы спрэдтің 40 б.т. және EURIBOR индексі мен ЕОБ-ның ставкасы арасындағы айырманың 60 б.т. дейін қысқаруына алып келді.

«Subprime» ипотекалық кредиттеу нарығындағы проблемалар дамушы елдердің қаржы нарықтарына да теріс әсер етті. Әлемдік қаржы нарықтарындағы тұрақсыздықтан кейін сыртқы нарықта емес, сонымен бірге ішкі нарықта да ресурстарды тарту күрделі бола бастады. Мысалы, ағымдағы жылдың екінші тоқсанында Мәскеу банкаралық нарығының MIBOR 3 айлық индексі 4,8% деңгейден 7,7% дейін өсті (1.2.3-график). Қорытындысында пайыздық ставкалардың көтерілуі шетелдік капитал нарықтарына аса тәуелді елдердегі заемдарға қызмет көрсету бойынша шығасылардың ұлғаюына және ішкі ақша нарықтарындағы өтімділіктің тарылуына алып келді.

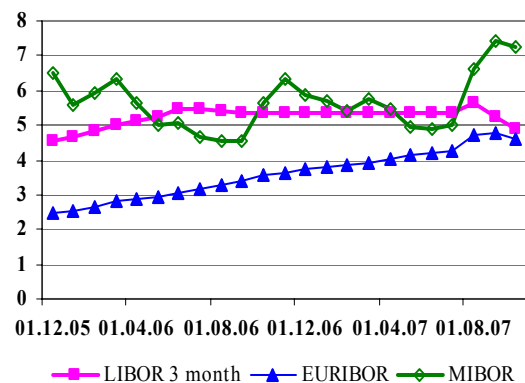
Кредиттеу талаптарын қатаңдату бірігу және жұтылу саласындағы белсенділіктің төмендеуіне де алып келді, себебі заем қаражатын, оның ішінде тікелей инвестициялау қорларының қаражатын пайдалана отырып жасалған мәмілелердің саны күрт қысқарды.

1.2.2-график
Әлемнің жетекші елдерінің базалық пайыздық ставкалары

Дерек көзі: Bloomberg

1.2.3-график
Банкаралық пайыздық ставкалар

Дерек көзі: Bloomberg

Өтімділіктің халықаралық дағдарысы және орталық банктердің ролі

АҚШ-ғы ипотекалық дағдарыстың алғышарттары өз бастауын нарықтағы пайыздық ставкалардың төмендеуінің орнын толтыру және өзінің кірістілігін ұлғайту мақсатында қаржы институттары кредит беру критерийлерін жұмсартқан және әр түрлі ипотекалық бағдарламалар ұсынған кездегі төмен пайыздық ставкалар кезеңінен алады. Бұл бұрын стандартты кредиттеу талаптарына сай келмеген заемшыларға кредит алуға мүмкіндік береді. ФРЖ ставкасына байланысты өзгермелі пайыздық ставкасы бар ипотекалық кредиттер кеңінен таралды. Пайыздық ставканы біртіндеп көтеру кредиттерге қызмет көрсету құнының қымбаттауына себеп болды, нәтижесінде заемшылардың кепілзаттарына қызмет көрсетулеріне жағдайлары болмай қалды. Басқа жағынан алғанда, АҚШ-тың ипотекалық дағдарысының халықаралық қаржы нарығына таралуы секьюритизациялаудың синтетикалық құралдарын пайдалана отырып қаржыландырудың әр түрлі схемасын пайдаланудан болды. Мәселен, қаржы институттары халықаралық капитал нарығында ресурстар тарта отырып, осы қаражаттан ипотекалық кредиттер берді, ал борыштарды CDO ипотекалық облигациялары түрінде секьюритизациялады. Ипотекалық облигацияларды сатудан алынған қаражат та ипотекалық кредиттеуге жұмсалды. Бұл ретте, ипотекалық тәуекелі жоғары кредиттермен ішінара қамтамасыз етілген көптеген облигациялар шығарылымдары бойынша халықаралық рейтинг агенттіктері инвестициялық деңгейдегі рейтинг берді. Осы құралдар бойынша тәуекелдерді рейтинг агенттіктері және сол сияқты облигацияларды сатып алушылар тарапынан барабар бағаламау, сондай-ақ ипотекалық заемдардың әр түрлі портфельдері кіретін туынды қаржы құралдарының құнын айқындаудың күрделілігі хеджкорлардың банкроттығына және қаржы институттарының едәуір шығынға ұшырауына алып келді.

Осы факторлар ипотекалық сектор проблемаларының қаржы нарығының басқа секторларына таралып кету қаупі өтімділікке қажеттіліктің ұлғаюына және өзара кредиттеу көлемінің қысқаруына алып келді, соның есебінен банкаралық нарықтағы ставкалар айтарлықтай көтерілді.

Халықаралық қаржы нарығында өтімділіктің қысқаруы нәтижесінде қалыптасқан дағдарысты жағдайды тұрақтандыруда орталық банктердің ішкі өтімділікті қамтамасыз ету бойынша белсенді іс-қимыл жасауының үлкен маңызы болды. ФРЖ-ның өтімділікті қамтамасыз етуге қатысу динамикасына жасалған талдау стандартты күн сайынғы РЕПО операциялары көлемінің 2007 жылғы шілденің аяғынан бастап едәуір өскенін көрсетеді. Осындай операциялардың орташа көлемі 2006 жылдың басынан 2007 жылғы шілдеге дейін 5 – 15 млрд. АҚШ долл. құрады, оларды қамтамасыз етуге мемлекеттік бағалы қағаздар және мемлекеттік агенттік қағаздар қолданылды. Дегенмен, ипотекалық нарықтағы дағдарысты жағдай нәтижесінде ұсынылатын өтімділік көлемі едәуір өсті. Мәселен, 2007 жылғы тамызда күн сайынғы РЕПО операцияларының ең жоғары көлемі 37 млрд. АҚШ долл. құрады, қазанда ол 41 млрд. АҚШ долл. құрады. Бұл ретте қамтамасыз ету ретінде қабылданатын құралдардың тізбесіне ипотекалық бағалы қағаздар да енгізілді.

ЕОБ-ның өтімділік ұсыну бойынша стандартты практикасы былайша жасалады: апта сайынғы аукциондарда – өтімділік 7 күн мерзімге беріледі және ай сайынғы аукциондарда – 3 айға беріледі. 2006 жылдан бастап өтімділік берудің апта сайынғы көлемдерінің әдеттегі көлемі 300 млрд. евроға жуық, ал ай сайынғы – 50 млрд. евроға дейін болды. 2007 жылғы тамыздан бастап күн сайынғы өтімділікті беру бойынша қосымша операциялар жүргізілді, неғұрлым елеулі көлемі тамыздың басында болды: 2007 жылғы 9 тамызда 4% ставка бойынша 94,8 млрд. еуро, 10 тамызда 4,05% ставка бойынша 61 млрд. еуро, 13 тамызда 4,06% ставка бойынша 47,7 млрд. еуро.

Дағдарысты үдерістің ұзақтығын айқындау тәуекелдерді қаржы жүйесіне бөлудің біркелкі болмауынан мүлдем күрделі, бұл оларды болжауға қиындық жасайды. Ипотекалық дағдарыс салдарынан болған шығындардың толық ауқымын қаржы институттары өткен жыл үшін толық қаржы нәтижелерін жариялайтын 2008 жылғы бірінші тоқсанның нәтижелері бойынша айқындауға болады. Бұл ретте ірі қаржы институттары ықтимал шығындардың орын толтыру үшін резервтер қалыптастыруын жалғастырады, бұл ғаламдық қаржы нарықтарында қалыптасқан проблемалардың ұзаққа созылған сипаты туралы болжауға негіз жасайды.

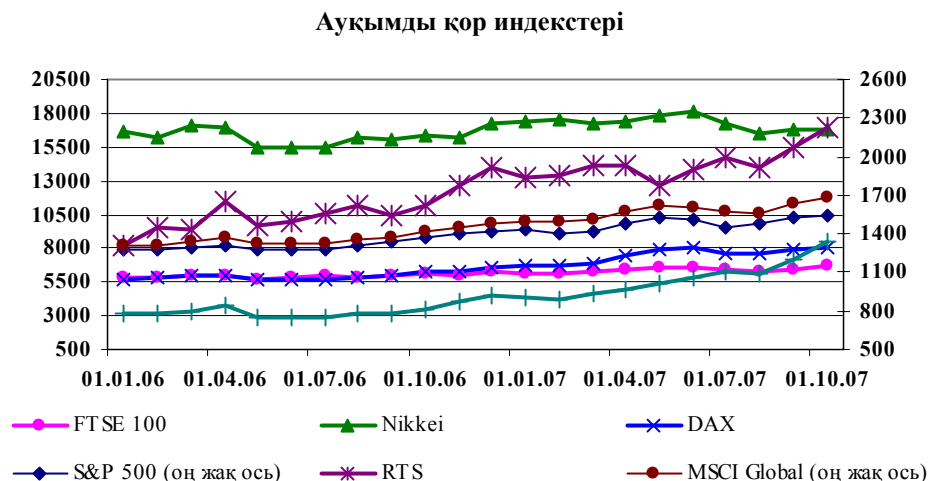
Нарыққа қатысушылардың кредит нарығындағы және тұтастай алғанда әлемдік экономикадағы жағдайдың одан әрі дамуына алаңдаушылық білдіруі қор нарықтарының жоғары құбылмалылығына мүмкіндік жасады.

Әлемдік қор нарығы 2006-2007 жылдары жалпы шығатын тренді бар жоғары жеткілікті құбылмалылықпен сипатталады. 2006 жыл акциялар үшін оң жыл болды, бұл негізінен орталық банктер тарапынан пайыздық ставкаларды көтеру саясатына қарамастан

компаниялардың кірістері бойынша оң болжаммен түсіндірілді. Тұтастай алғанда 2006 жылы MSCI World акцияларының ғаламдық индексінің кірістілігі 18% жуық болды.

Жылдың басында қор индекстері тұрақты өскеннен кейін 2007 жылы төмен құлдырады, әсіресе ақпан айының аяғында Қытай биржаларындағы баға белгілеудің елеулі құлдырауы салдарынан Азия қор индекстері төмендеді. «Subprime» ипотекалық нарығындағы проблемалардың салдары көптеген банктердің едәуір шығынға ұшыруына, нарыққа қатысушылардың неғұрлым тәуекелі төмен активтерге инвестициялауға ұмтылуына және соның салдары ретінде акциялар бағаларының құлдырауына алып келді. Мәселен, ағымдағы жылдың үшінші тоқсанында FTSE100, DAX, Nikkei225, сондай-ақ RTS сияқты жетекші қор индекстері бойынша кірістіліктің теріс мәні байқалды (1.2.4-график).

1.2.4-график

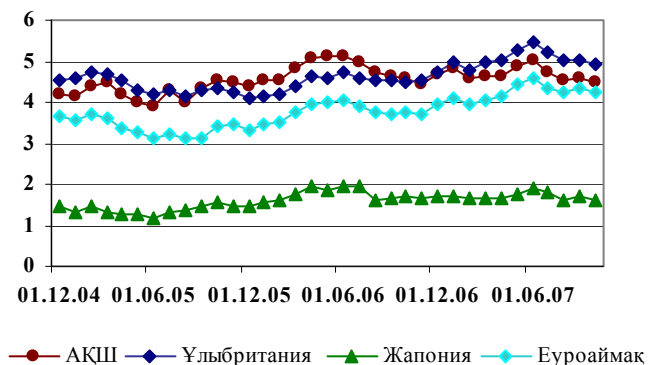
Дерек көзі: Bloomberg

Инвесторлардың тәуекелді құралдардағы позицияларының ағымдағы жылы қысқаруына Американың ипотека нарығындағы дағдарысты жағдайдың теріс салдары себепші болды.

Инвесторлардың тәуекелді құралдардағы позицияларының төмендеуіне негізінен дамушы елдердегі инфляциялық қысымның күшеюінен пайыздық ставкалардың көтерілуі себепші болған алдыңғы кезеңдерден айырмашылығы, 2007 жылы дағдарысты жағдай дамыған елдердің мемлекеттік бағалы қағаздары сияқты тәуекелсіз активтерге және сұраныстың артуынан туындады. Мәселен, АҚШ-тың қазынашылық облигацияларына деген сұраныстың өсуі олардың бағаларының көтерілуіне және нәтижесінде ағымдағы жылдың екінші жартысында кірістіліктің төмендеуіне алып келді (1.2.5-график). АҚШ пен Жапонияның 10 жылдық қазынашылық облигациялары бойынша кірістіліктің ең төменгі мәні тиісінше 4,5% және 1,6% құрай отырып, 2007 жылғы қазанда тіркелді.

1.2.5-график

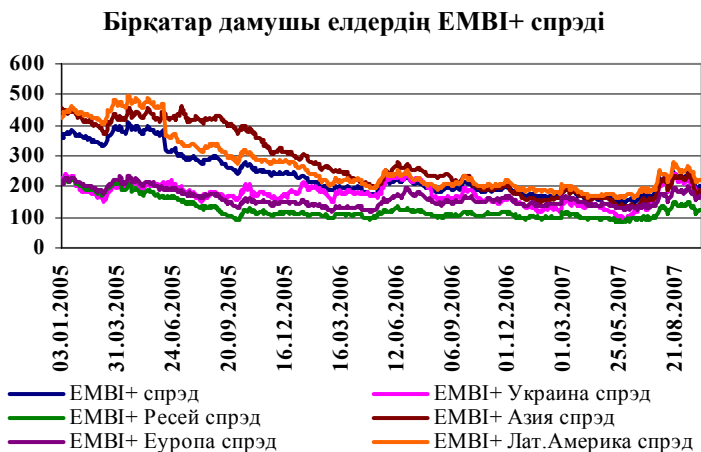
10 жылдық қазынашылық облигациялар бойынша кірістілік, (%)

Дерек көзі: Bloomberg

Тәуекелді активтерден капиталдың жаппай әкетілуі дамыған және дамушы елдердің бағалы қағаздары кірістіліктерінің арасындағы спрэдтердің ұлғаюына алып келді. Мәселен, EMBI+ спрэд индексінің ең жоғары мәні 2007 жылғы тамыздың ортасында 251 б.п. болып тіркелді, бұл маусымдағы ең төменгі мәнмен салыстырғанда 102 б.п. жоғары болды (1.2.6-график). 2007 жылғы қыркүйектің аяғында EMBI+ спрэд индексінің мәні 202 б.п. құрады. Бұл ретте EMBI+ Россия спрэд индексінің ауытқуы онша көп байқалмайды, бұл инвесторлар тарапынан осы елдің қаржы құралдарына қатысты тәуелсіз тәуекелдерді қалыпты бағалайтынын растайды.

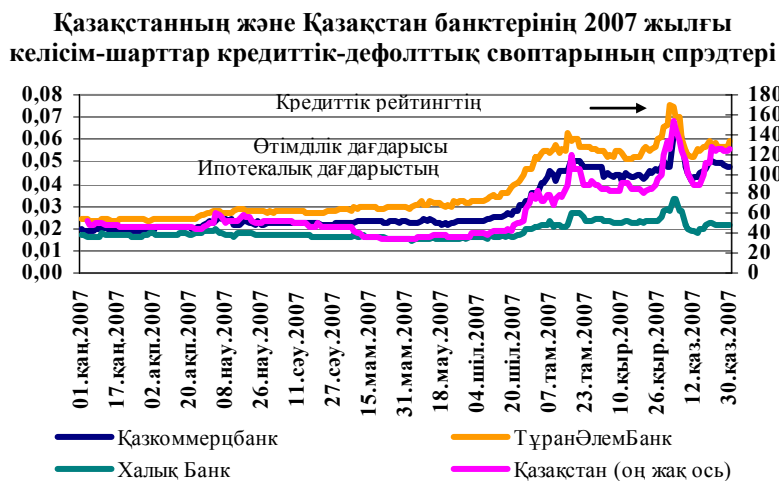
1.2.6-график

Дерек көзі: www.cbonds.ru ақпарат агенттігінің материалдары бойынша

Өз кезегінде, халықаралық қаржы нарығында өсіп отырған тәуекелдерге байланысты Қазақстан банктері халықаралық пайыздық ставкалардың көтерілуіне неғұрлым жоғары деңгейде сезімтал болды, бұл сыртқы міндеттемелерді қайта қаржыландыру тәуекелін ұлғайтуға және нәтижесінде тұтастай алғанда елдің кредитке қабілеттілігінің төмендеуі тәуекелін төмендетуге алып келді. Қазақстан қаржы жүйесіндегі тәуекелді қайта бағалау, қорландыру қиындығы Қазақстанның тәуелсіз кредиттік рейтингін Standard & Poor's халықаралық рейтинг агенттігінің BBB-дан BBB-ға дейін және Fitch агенттігінің кредиттік рейтингтің оң болжамнан тұрақты болжамға дейін төмендетуіне, сондай-ақ банктік эмитенттер бойынша және тәуелсіз борыштың эмитенті ретінде Қазақстан бойынша келісім-шарттар кредиттік-дефолттық своптары спрэдтерінің 2007 жылғы екінші жартыжылдықта кеңеюіне алып келді (1.2.7-график).

1.2.7-график

Дерек көзі: Bloomberg

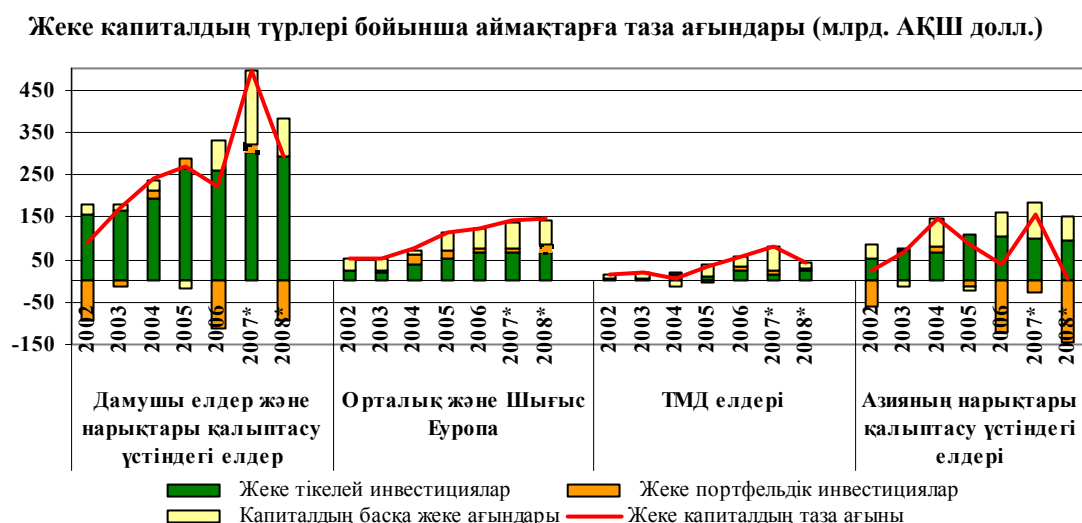
1.3. Капитал қозғалысының әлемдік үдерістері

2006-2007 жылдары дамушы елдерге капитал ағынының келуінің шамалы ұлғаюына қарамастан олардың болашақта кейбір төмендеуі болжанады.

Жеке капитал ағындары 2001-2002 жылдардағы төмендегенінен кейін 2006 жылы айтарлықтай жоғары деңгейге жете отырып қалпына келді. Сонымен қатар капитал ағынының негізгі үлесі Азия мен Еуропаның нарықтары қалыптасып отырған елдеріне жіберілді. Мәселен, ХВҚ-ның деректері бойынша 2006 жылы дамушы елдерге жеке капитал ағыны 2005 жылмен салыстырғанда 37,6% өсіп, 993,2 млрд. АҚШ долл. құрады. Бұл ретте дамушы елдерден капиталдың ірі көлемінің әкетілуі нәтижесінде (2006 жылы 43,9% өсті) нетто негіздегі капитал ағыны 730,6 млрд. АҚШ долл. құрады.

Әлемдік экономиканың өсуі бәсеңдеуінің ағымдағы қауіптері және қаржыландыру талаптарын қатаңдату дамушы елдер үшін дамушы елдерге капитал ағындарын түзетуге әкеп соғуы мүмкін. Мәселен, ХВҚ-ның болжамы бойынша 2007 жыл дамушы елдерге және нарықтары қалыптасу үстіндегі елдерге жеке капитал ағындарының жоғары көлемінің келуімен аяқталады және 2008 жылы тұтастай алғанда дамушы елдер бойынша айтарлықтай төмендеуі болжанып отыр (1.3.1-график). Осылайша, таза жеке капиталдың ағыны деңгейінің төмендеуі 41,2% құрап, 2007 жылғы 495,4 млрд. АҚШ долл. салыстырғанда 291,3 млрд. АҚШ долл. мәнге жетеді деп күтілуде. Ағындар төмендеуінің болжамы ТМД және Азияның нарықтары қалыптасып отырған елдеріне қатысты ғана жасалды.

1.3.1-график

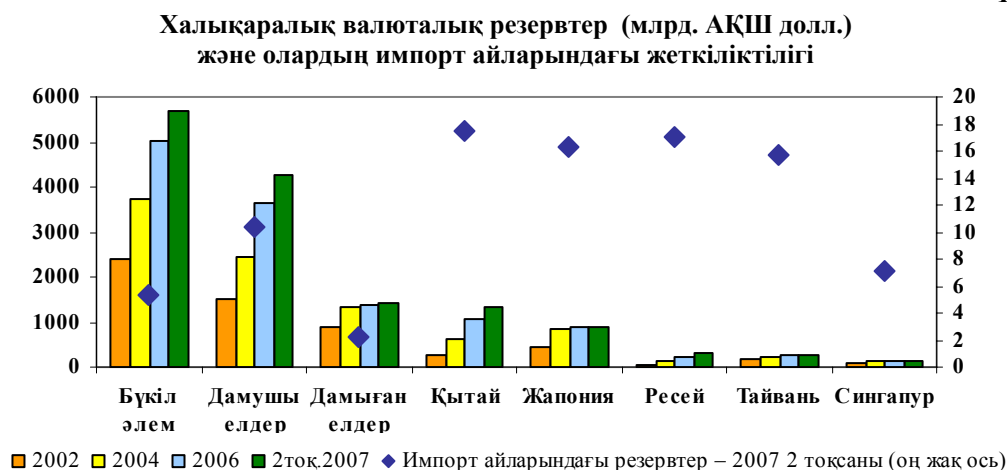

*-болжам

Дерек көзі: ХВҚ

Жетекші дамушы елдер арасында қолайлы сауда конъюнктурасы, мұнай бағасының жоғары болуынан үстеме кірістер, капитал ағындарының қалыпты күйзелісті құбылыстарға қарсы тұруға дайындығын айтарлықтай көтеретіндей жоғары болуы есебінен халықаралық резервтер қорларының жылдам өсуі байқалды.

2006 жылы әлемдегі халықаралық валюта резервтерінің өсуі 20,7% құрады, бұл ретте дамыған елдер мен дамушы елдердің үлесі тиісінше 2,4% және 18,2% болды (1.3.2-график). 2007 жылғы бірінші жартыжылдықта әлемдік халықаралық резервтер 13% өсті. Резервтері неғұрлым тез өсіп отырған елдерге Қытай мен Ресей жатады, олардың жалпы әлемдік көлемдегі үлесі 2007 жылғы 2 тоқсанда 29% құрады. Тұтастай алғанда, әлемдегі импорт айлары бойынша резервтер жеткіліктілігінің орташа деңгейі 5 айды құрайды.

Дерек көзі: ХВК, орталық банктер

Жиынтық алтынвалюта резервтерінің ұлғаюы есебінен дамушы елдерге капитал ағынын сауықтырудың жалпы әсерін орташа алғанда 2002-2007 жылдары 11% деңгейінде бағалауға болады. Бұл ретте осы көрсеткіш біртіндеп өсті, егер 2005 жылы ол 8% болса, 2007 жылғы бағалау деректері бойынша сауықтыру әсері 13% құрайды.

Сонымен қатар, көптеген дамушы елдер резервтердің барабар деңгейіне ие бола отырып, экономиканың қызып кетуінің әлуетті тәуекелін жасайтын артық ішкі өтімділікті сауықтыру мақсатында болашақ ұрпақ үшін арнайы валюта қорларын құрады.

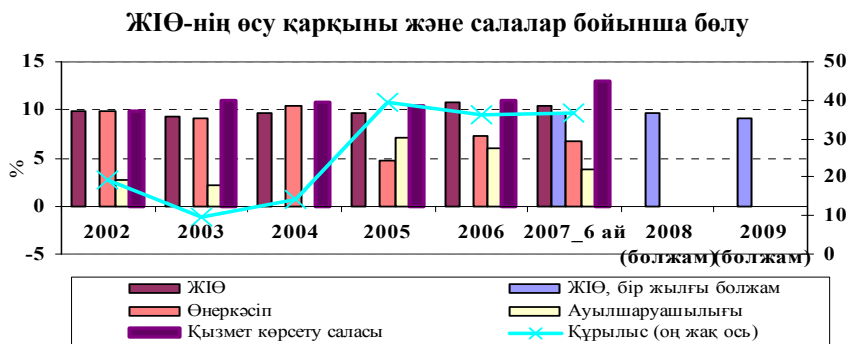
2. Макроэкономикалық орта және Қазақстандағы экономикалық жағдай

2.1. Экономикалық өсу факторлары

Қазақстандағы экономикалық өсу соңғы уақытта жиынтық ішкі сұраныспен ынталандырылатын салалардың дамуы есебінен біршама дәрежеде қамтамасыз етілуде, сондай-ақ экономиканың шикізат бағытының сақталуымен сипатталады, мұнда энергия тасымалдауыштар мен басқа да шикізат тауарларының әлемдік багаларына қатысты экономиканың құбылмалы даму тәуекелі бар.

2007 жылғы бірінші жартыжылдықтың нәтижесі бойынша Қазақстанның экономикасында ЖІӨ-нің одан әрі өсуі байқалып отыр, ол өткен жылдың осындай кезеңімен (2006 жылдың 1 жартыжылдығында 9,3%) салыстырғанда 10,4% құрады. Осы өсу ең алдымен, құрылыс секторының 36,8% және қызмет көрсету саласының 12,9% қарқынды дамуымен қамтамасыз етілді, олардың ЖІӨ-гі жиынтық үлесі 2007 жылдың 1 жартыжылдығында 64,8% дейін ұлғайды (2.1.1-график). Тиісінше, осы секторлардың ЖІӨ нақты өсуіндегі үлесінің 2007 жылдың нәтижелері бойынша одан әрі ұлғаятынын күтуге болады – 2006 жылмен салыстырғанда ЖІӨ-нің 70% жуық өсуі экономиканың осы секторларының нақты өсуімен қамтамасыз етілді. Үкіметтің болжамдарына сәйкес ЖІӨ-нің өсуі 2008 жылы 9,6% дейін шамалы бәсеңдей отырып, 2007 жылы шамамен 9,7% құрайды⁹.

2.1.1-график

Дерек көзі: ҚРСА, ЭБЖМ

Елдің экономикалық өсуін айқындайтын факторлар арасынан мұнайгаз секторының іскерлік белсенділігін және сол сияқты ішкі сұранысқа барынша тәуелділікті бөліп көрсетуге болады. Атап айтқанда, мұнайгаз секторының республиканың ЖІӨ-гі және оның жекелеген секторларындағы ролі аралас дамуды және айқындаушы сектордың үрдісіне қалыптасқан тәуелдігін білдіре отырып өсуде. Сонымен қатар оның өнеркәсіптегі, саудадағы, жылжымайтын мүлікпен операциялардағы үлесі күшеюде және құрылыс пен көлікке ықпалы төмендеуде (2.1.2-график). Тиісінше, құрылыс секторының жоғары динамикасы ең алдымен ішкі сұраныстың өсуімен айқындалады.

2.1.2-график

Мұнайгаз секторының экономиканың салалары бойынша ЖІӨ-гі үлесі

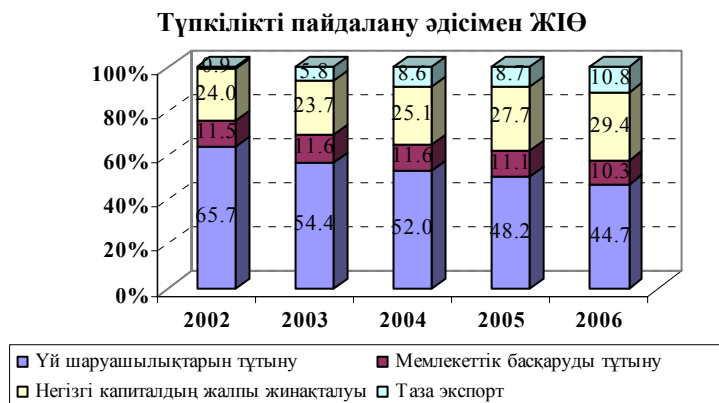

Дерек көзі: ҚРСА

⁹ ХВҚ Қазақстанның ЖІӨ 2008 жылы өсуін бағалауда барынша консервативтік көзқарас ұстады – 2007 жылмен салыстырғанда бәсеңдеуі 1% жуық.

Ішкі сұраныстың өсуі жеке және мемлекеттік сектордың тұтыну шығыстарының негізгі капиталдың жалпы жинақталуымен салыстырғанда жоғары үлесінің сақталуында көрінеді (2.1.3-график). Атап айтқанда, тұтынуға¹⁰ деген шекті бейімділік 0,12 деңгейдегі жинақ ақшаға¹¹ деген шекті бейімділікті бағалаумен салыстырғанда өткен жылдары орташа алғанда 0,88 құрады. Экономика кірістерінің өсуі өз кезегінде инвестициялық тауарларды әкелудің көлемі сақталған кезде 2007 жылы тұтыну тауарлары импортының нақты көлемінің ұлғаюында көрінеді, бұл болашақта таза экспорттың сальдосына қысым жасайды.

2.1.3-график

Дерек көзі: ҚРСА

Фискальдық жұмсақ саясат бюджетке мұнайдан түсетін түсімдердің шамалы деңгейімен қаржыландырылатын ағымдағы жоғары шығындар есебінен ішкі тұтыну сұранысының көтерілуін ынталандырады.

Мұнайдың әлемдік бағаларының көтерілуі аясында мемлекеттік бюджет түсімдері мен шығындарының, сондай-ақ Ұлттық қор активтерінің өсуі байқалады (2.1.4-график). Сонымен қатар, өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 2007 жылдың 9 айында 26,4% ұлғайған мемлекеттік шығыстар басым қарқынмен өсуде, ал бюджетке кіріс 18% құрады.

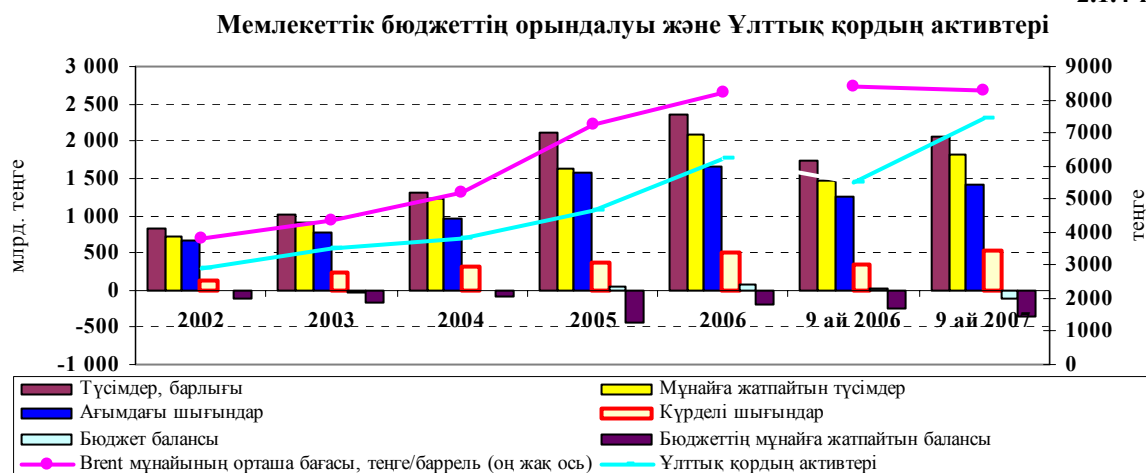
Бұл ретте жалпы шығыстардағы ағымдағы шығындар үлесі 65% құрайды. Ағымдағы шығындар құрылымында әлеуметтік қамсыздандыру және білім беру шығындары басым болып отыр, ал күрделі шығындар көбінесе көлікке және коммуникацияға, тұрғын үй коммуналдық шаруашылыққа жұмсалады (2.1.5-график).

2005-2006 жылдардағы бюджет профициті кезеңінен кейін 2007 жылғы 9 айдағы шығыстардың басым түрде өсуі бюджет дефицитінің ЖІӨ-нің 1,3% мөлшерінде қалыптасуына мүмкіндік жасады, ал өткен жылдың осындай кезеңінде бюджеттің профициті ЖІӨ-нің 0,3% құрады. Бюджеттің теріс сальдосын қалыптастыру ең алдымен мұнайға жатпайтын дефициттің ұлғаюына байланысты болды, ол 2007 жылғы 9 айда өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 35,9% ұлғайды. Үкімет одан әрі бюджетке түсетін мұнайға жатпайтын түсімдердің 2007 жылы ЖІӨ-нің 20,4%-нан 19%-на дейін, 2008 жылы 18,9% дейін қысқарады деп күтеді, бұл салықтық басқарудың тиімділігі әлсіз болғанда мемлекеттік басқарудың тұтынушылық шығыстары қысқармаған жағдайда мемлекеттік бюджеттің балансын нашарлатуы мүмкін.

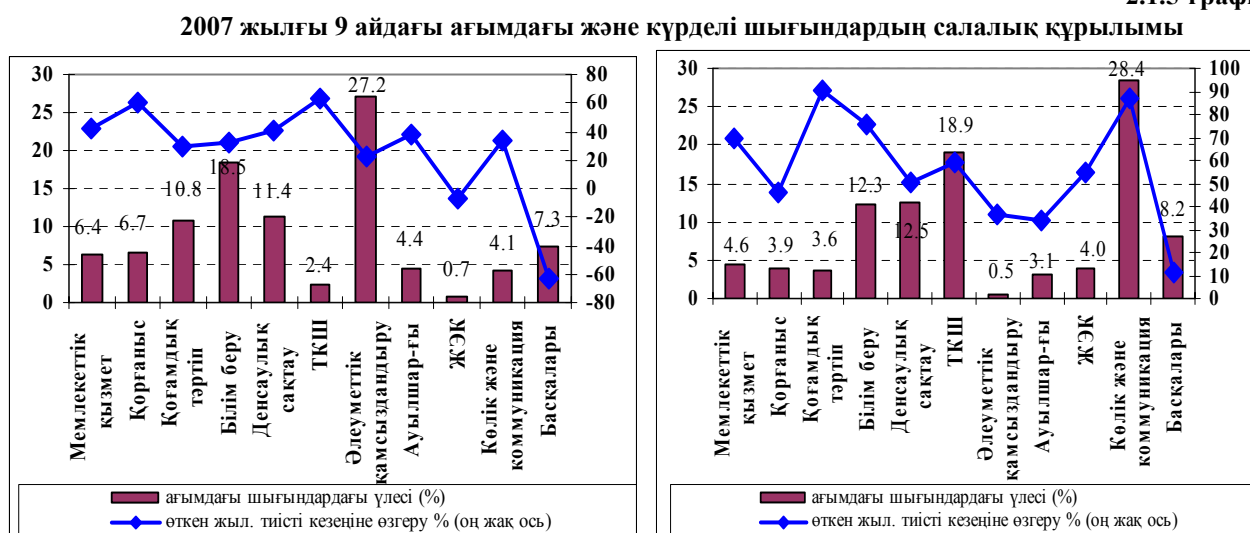
¹⁰ Бағалау жиынтық тұтыну өзгерістерінің 2002-2006 жылдар кезеңіне есептелген ЖІӨ-ге қатынасы негізінде жасалады

¹¹ Бағалау бірлік және минус тұтынуға шекті бейімділік ретінде жасалды

2.1.4-график

2.1.5-график

Шикізат салаларының экспорттық бағыты ұлттық валютаның нығайуына және шығасылардың өсуіне алып келеді, бұл тұтастай алғанда елдің жекелеген өлшемдері нашарлайтын бәсекеге қабілеттігіне зиян келтіруі мүмкін.

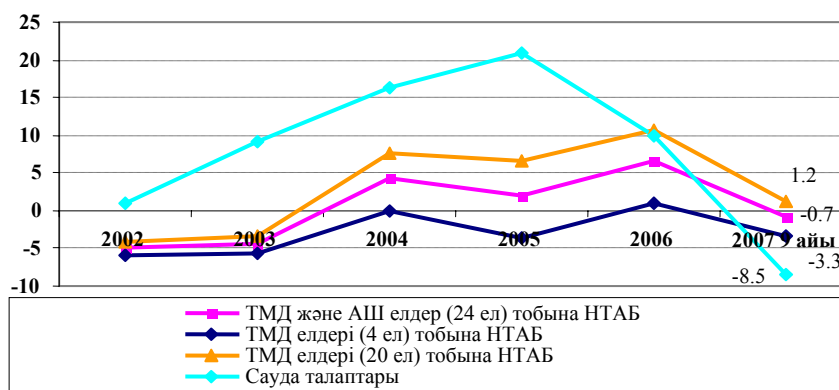
Экспорттың тауар концентрациясы біртіндеп қысқара отырып, мұнай және газ конденсатының ұлғаюы аясында айтарлықтай жоғары деңгейде (71,5%) сақталуда. Үкіметтің болжамы бойынша мұнай және газ конденсатын өндіру 2009 жылы 65 млн. тоннадан 78 млн. тоннаға дейін ұлғаятын болады. Өндіріс көлемінің өсуі және әлемдік бағалардың жоғары болуы нәтижесінде айырбас бағамы біртіндеп нығаяды және экономикадағы ішкі бағалардың экономиканың бәсекеге қабілеттігінің көрсеткіштерін нашарлата отырып, жалақының өсуі арқылы көтерілуіне себепші болады.

Тұтастай алғанда 2007 жылғы 9 айда теңгенің негізгі сауда әріптес – елдердің валюталарына қатысы бойынша нақты құны 2006 жылдың 9 айымен салыстырғанда айтарлықтай өзгерген жоқ. Теңгенің негізгі сауда әріптес – алыс шетелдердің валюталарына қатысы бойынша нақты тиімді айырбас құнының 1,2% құнсыздануы¹² теңгенің ТМД елдерінің валюталарына 3,3% нығайуымен біршама өтелді (2.1.6-график).

Ұлттық валютаның нақты құнының 2007 жылы өзгеруін айқындайтын факторлар арасынан теңгенің нақты құнының сақталуы аясында, ең алдымен импорт бағасының айтарлықтай өсуі нәтижесінде 8,5% нашарлаған сауда талаптарын атап өтуге болады.

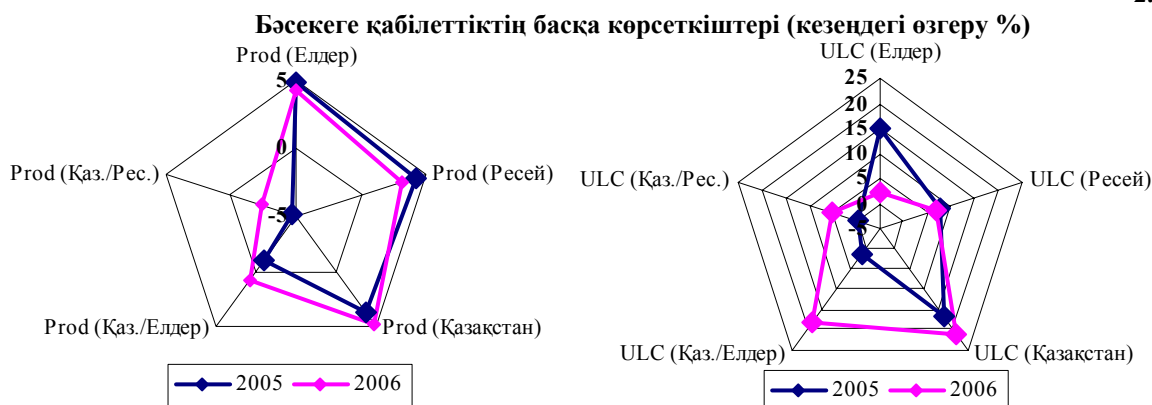
¹² Индекс мұнаймен сауда көлемін есептемейтін негізгі сауда әріптестері елдердің үлес салмағын пайдалануымен есептелді

Мұнаймен сауданы есепке алмағандағы нақты тиімді айырбас бағамы және сауда талаптары
(өткен жылдың салыстырып отырған кезеңіне өзгеру %)

Дерек көзі: ҚРҰБ

Бәсекеге қабілеттікті жақсартуға бұрын әсер еткен факторлар негізгі сауда әріптестеріне және сол сияқты Ресейге қатысты өнеркәсіптегі өндірістің неғұрлым жоғары өсу қарқыны болып табылды. Дегенмен, Қазақстанның өнеркәсіп өндірісі өсуінің бәсеңдеуін, сондай-ақ өнімділіктің өсуінен айтарлықтай басым болып отырған жалақының ұлғаюын ескергенде бәсекеге қабілеттік өлшемдерінің өнім бірлігіне жұмсалатын салыстырмалы еңбек шығындары тұрғысынан алғанда нашарлауы (ULC – unit labor cost) 2005 – 2006 жылдары орташа алғанда 9,8%, ал Ресейге қатысты 2,4% болды (2.1.7-график).

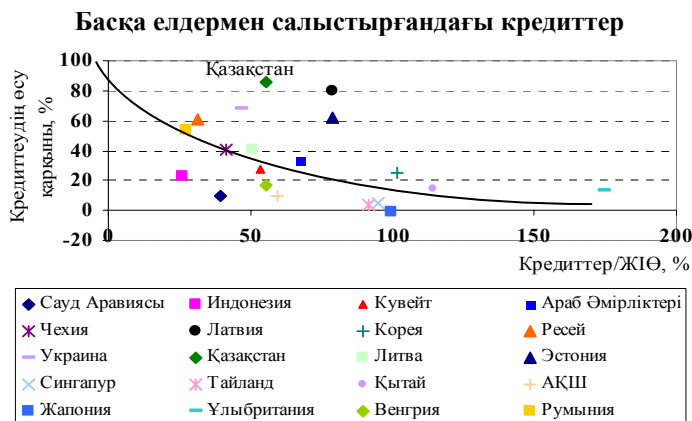
Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА, басқа елдердің орталық банктері және статистикалық ведомстволары

Қаржы ұйымдарының сырттан қарыз алуы түріндегі кредиттік экспансия, ең алдымен кәсіпорындардың ағымдағы қажеттіліктерін қаржыландырады, бұл кредиттік ресурстардың экономика салалары арасында теңестірілген бөлінуін тудырады. Бұл ретте халықаралық практикада ақша-кредит саясатының айқындаушы рольді фискальдық саясат атқаруы тиіс кредиттік дүрбелеңді тежеудегі тиімділігі жеткіліксіз екені дәлелденді.

2002-2006 жылдар кезеңіндегі банктік кредиттеудің өсуі орташа алғанда 58% болды және уақыт өте келе, 2006 жылғы қыркүйектен бастап 2007 жылғы қыркүйек аралығында 86,1% жете отырып, қарқын ала бастайды. Жоғары өсу қарқынына кредиттердің ЖІӨ-ге төмен арақатысы себепші болуы мүмкін және қаржының экономикаға енуінің оңтайлы деңгейін қалыптастыру үшін қолайлы болып табылады.

Сонымен қатар, кредиттердің өсу қарқыны мен кредиттердің ЖІӨ-ге қатынасын елдер бойынша салыстырмалы талдау¹³ Қазақстан трендтен біршама жоғары орналасқанын көрсетеді, бұл республикадағы кредит дүрбелеңінің болғанын растауға мүмкіндік жасайды.

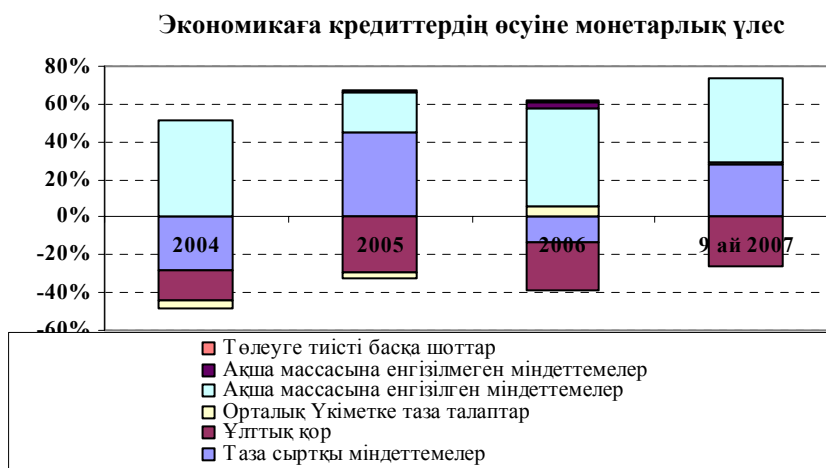
2.1.8-график

Дерек көзі: ҚРҰБ, ХВҚ

Ақша массасының өсуімен қатар қаржы ұйымдарының таза сыртқы міндеттемелерінің 2006-2007 жылдардың қыркүйегінен қыркүйегіне дейінгі өсуі кредит дүрбелеңінің монетарлық көзі болып табылады, оның кредиттеу қарқынындағы үлесі 69,4% құрайды. Бұл ретте 2005 және 2007 жылдармен салыстырғанда 2006 жылы қаржы ұйымдарының қарыз алуының жоғары қарқынының әсер етуі банктердің сыртқы активтерінің және Ұлттық Банктің халықаралық резервтерінің айтарлықтай өсуімен өтелді (2.1.9-график). Ұлттық қордың активтері ұлғаюының республикадағы кредиттеудің өсуіне тигізетін сауықтыру әсері жеткіліксіз.

2.1.9-график

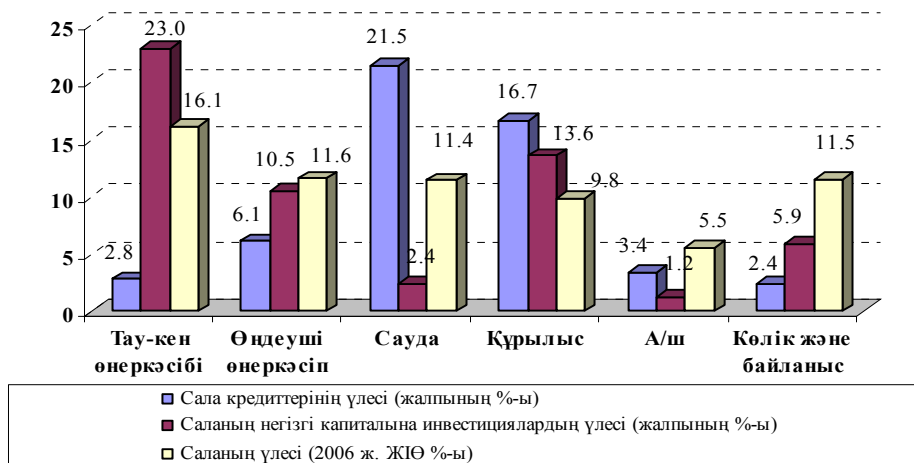

Дерек көзі: ҚРҰБ

Кредиттік ресурстар бағыттарының саласында айтарлықтай құрылымдық өзгерістер болған жоқ. Сауда, құрылыс бұрынғыша кредиттеліп отыр, сонымен қатар құрылысқа кредиттердің үлес салмағы өткен жылдың 9 айымен салыстырғанда 13,5%-дан 16,7%-ға дейін өсті. Сонымен қатар өнеркәсіп пен ауылшаруашылығына кредиттердің үлесі жиынтығында 17,2%-дан 12,7%-ға дейін қысқарды (2.1.10-график). Банктік қаржыландыру есебінен айналым қаражатын сатып алудың негізгі қорларды сатып алудан басым болу сақталып отыр.

¹³ Талдау 2006 жылы 20 елдің деректері бойынша жүргізілді, Қазақстан – 2007 жылғы қыркүйектің аяғындағы деректер, жылдық көрсетудегі өзгеріс

2007 жылғы 9 айдағы негізгі капиталға кредиттер, инвестициялар және ЖІӨ құрылымы

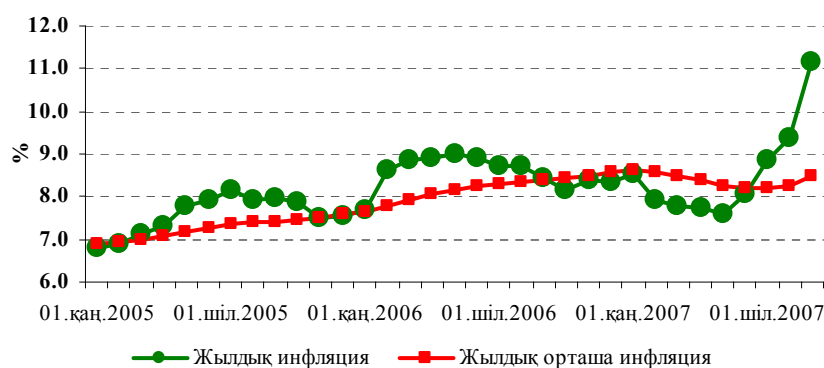

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

Өнім бірлігіне жұмсалатын еңбек шығындарының ұлғаюы аясында жиынтық қосылған құн аса жоғары емес салалар басым болған экономиканы кредиттеудің өсуі, өнеркәсіп салаларының өнімділігінің төмен болуы және жұмсақ фискальдық саясат жағдайында инфляциялық үдерістер күшейе түсуде. Бағалардың тұрақты деңгейін ұстап тұру жөніндегі мақсатты іске асырудағы қиындық мемлекеттік шығыстардың өсуі, капитал ағынының және тиісінше ақша ұсынысының шамалы болуы жағдайындағы ақша-кредит саясаты бір мезгілде тәуекелдерге барабар валюта резервтерін қалыптастыру, ағындарды сауықтыру және инфляцияны тежеу жөніндегі міндеттерді шешу тиіс екенімен айқындалады.

Жылдық инфляция 2006 жылғы желтоқсанда 8,4%, 2007 жылғы қыркүйекте 11,2% болды (2.1.11-график), бұл басқасын қоспағанда, тамақ өнімдерінің жекелеген түрлерінің қымбаттауынан туындады. Негізінен өсуі нан, ұн, күнбағыс майы сияқты азық-түлік тауарларының бағасы өсті. Осы өнімдердің қымбаттауы ішінара дәнді дақылдар мен өсімдік майының әлемдік нарықтарындағы тұрақсыз жағдаймен түсіндіріледі, бұл Қазақстанның ішкі нарығына да әсер етті. Ақша кірістерінің осындай айтарлықтай ұлғаюы тұтынушылық сұраныстың өсуіне мүмкіндік жасайды. Бұл ретте жиынтық сұраныстың өсу қарқыны нарықтағы теңсіздікті тудыра отырып, тауарлар мен қызмет көрсетулердің соңғы бірнеше жылдар бойындағы ұсынысының өсу көрсеткішінен асып түседі.

2005-2007 жылдардағы инфляция

Дерек көзі: ҚРСА

2.2. Экономиканың сыртқы секторының осалдығы

Ішкі тұтынушылық сұраныстың жұмсақ фискальдық саясатпен және айтарлықтай капитал ағынымен, ең алдымен банктердің қарыз алуымен қамтамасыз етілетін жоғары деңгейі, сондай-ақ өнеркәсіп секторының бәсекеге қабілеттік көрсеткіштерінің нашарлауы төлем балансының ағымдағы шотының сальдосының одан әрі ұлғаюына алып келді.

Дефициттің өсуімен бірге ағымдағы шоттың балансын шетелдік тікелей инвестициялардың ағынымен жабу деңгейінің қысқаруы және қысқа мерзімді капиталдың әкетілуінің ұлғаюы байқалып отыр, бұл болашақта ағымдағы шоттың дефицитін қаржыландырудың тұрақтылығына теріс әсер етеді (2.2.1-кесте).

2.2.1-кесте

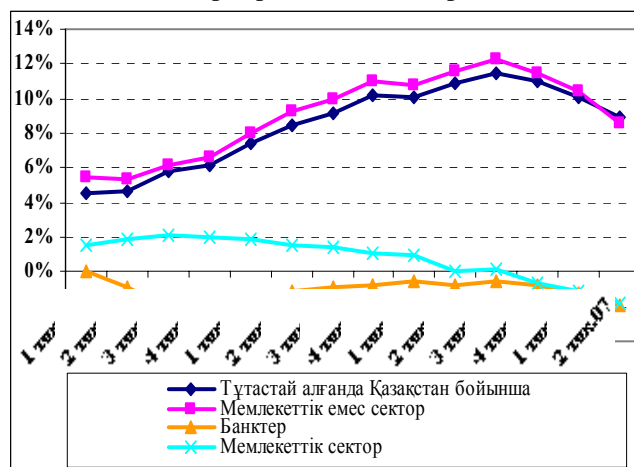
Төлем балансы тұрақтылығының көрсеткіштері

	2004	2005	2006	2007 1 ж/ж
Ағымдағы шот, ЖІӨ-ге %-бен	0.8%	-1.9%	-2.2%	-4.6%
Сауда балансы, ЖІӨ-ге %-бен	15.4%	18.1%	18.3%	15.6%
ШТИ ағымдағы шотының орнының толтырылуы, ЖІӨ-ге %-бен	13.1%	1.9%	6.0%	1.2%
Қысқа мерзімді капитал, ЖІӨ-ге %-бен	-7.4%	-2.0%	-3.9%	-8.8%
Сауда талаптарының өзгеруі, ЖІӨ-ге %-бен	30%	17%	-3%	-9%

Дерек көзі: ҚРҰБ

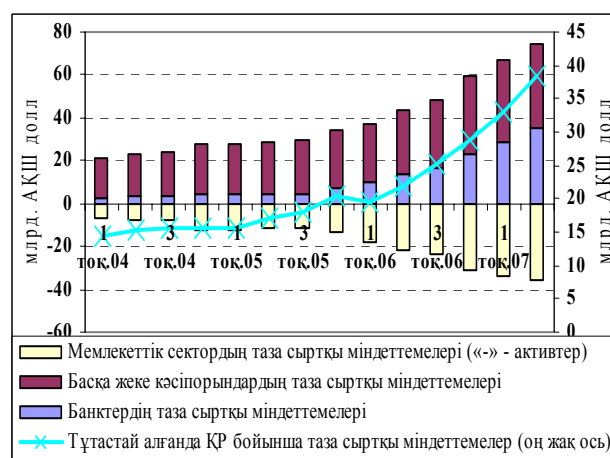
Сауда балансының қысқаруымен қатар Қазақстанның банктік емес секторына инвестициялар кірістілігінің жоғары деңгейі (2.2.1-график) және банк секторының таза сыртқы міндеттемелерінің айтарлықтай өсуі (2.2.2-график) банктер мен мемлекеттік сектор жүзеге асыратын инвестициялар кірістілігінің ұлғаюының орнын толтырмады.

2.2.1-график
Инвестициялар кірістілігінің айырмасы

Дерек көзі: ҚРҰБ

2.2.2-график
Қазақстанға және шетелге сыртқы міндеттемелер

Дерек көзі: ҚРҰБ

Сонымен қатар, 2007 жылдың бірінші жартыжылдығының нәтижесі бойынша қаржылық операциялар бойынша капиталдың әкетілуінің айтарлықтай ұлғаюы, сондай-ақ ағымдағы операциялар бойынша ағындардың қысқаруы байқалды, бұл Ұлттық Банктің валюталық резервтерінің өсу динамикасына әсер етті (2.2.2-кесте). Сонымен қатар 2007 жылдың 1 жартыжылдығында қаржылық операциялар бойынша банктер тарапынан әкетілудің өсуі ағынның ұлғаюын толық өтеді. Тұтастай алғанда капитал ағынының динамикасына ағымдағы операциялар бойынша ғана емес, сонымен қатар қаржылық шот тарапынан да қысым күшеюде.

Ағынның құрамдас бөлігінің үлесі және әкетілудің өтелуі¹⁴

	2003	2004	2005	2006	2007 1ж/ж ¹⁵
Ағын	35%	56%	24%	75%	52%
ағымдағы операциялар бойынша	16%	29%	18%	22%	15%
қаржылық шот операциялары бойынша	18%	27%	6%	53%	36%
оның ішінде банктер	8%	7%	10%	28%	18%
Әкетілу	29%	47%	38%	50%	57%
ағымдағы операциялар бойынша	11%	26%	22%	21%	20%
қаржылық шот операциялары бойынша	12%	20%	15%	25%	32%
оның ішінде банктер	2%	6%	9%	13%	18%
таза қателер және қалып қоюлар	6%	0%	2%	3%	5%
Резервтік активтер	5%	9%	-14%	24%	-8%
<i>Анықтама ретінде:</i>					
Инвесторларға экспорт үшін төленген кірістер	14%	16%	22%	26%	30%
Импортқа ШТИ ағыны	36%	54%	30%	39%	36%
Ағынға резервтік активтердің өзгеруі	5%	9%	-4%	12%	5%

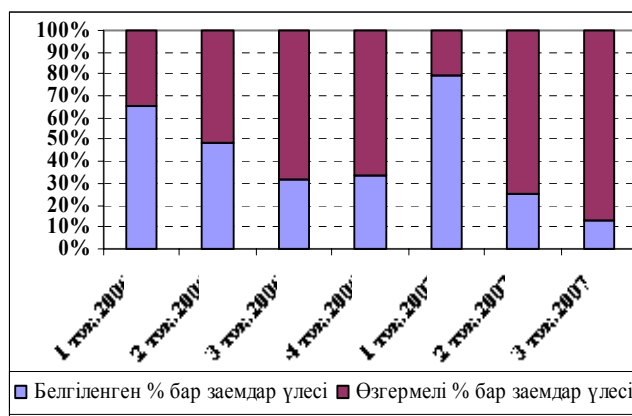
Дерек көзі: ҚРҰБ

Қаржылық шот тарапынан қысым банктердің сыртқы активтік операциялары, сондай-ақ Ұлттық қор активтерінің ұлғаюы нәтижесінде жасалады. Экспорт үшін төленген кірістер бойынша жүктеменің күшеюіне себепші болатын әлемдік жоғары бағалар және тұтынушылық сұраныстың (импортқа деген сұраныс шетелдік тікелей инвестициялар есебінен шамалы өзгерді) өсуі ағымдағы операциялар бойынша айқындаушы факторлар болып табылады. Бұл ретте Ұлттық қордағы жинақ ақша тарапынан ішкі сұранысты сауықтыру жеткіліксіз, бұл импортқа деген тұрақты сұранысты қалыптастырады.

Қаржылық шот бойынша капитал ағынын 2006 – 2007 жылдары банктердің 50% қамтамасыз еткенін ескере отырып, олардың сырттан қарыз алу өлшемдері төлем балансының жай-күйіне түсетін борыштық жүктемені бағалау үшін маңызды роль атқарады. Өзгермелі ставкасы бар заемдар үлесінің ұлғаюы (2.2.3-график) және ақша тартудың орташа ставкасының ұлғаюы (2.2.4-график) банктердің 2007 жылы жаңадан сыртқы міндеттемелер тартуы¹⁶ тұрғысынан алғанда тәуекел факторлары болып табылады. Сырттан қарыз алудың 2007 жылғы 3 және 4 тоқсандарда айтарлықтай қысқаруы банктерге қосымша жүктеме және 2007 жылдың соңына дейін төлем балансындағы ахуалды жасайды.

2.2.3-график

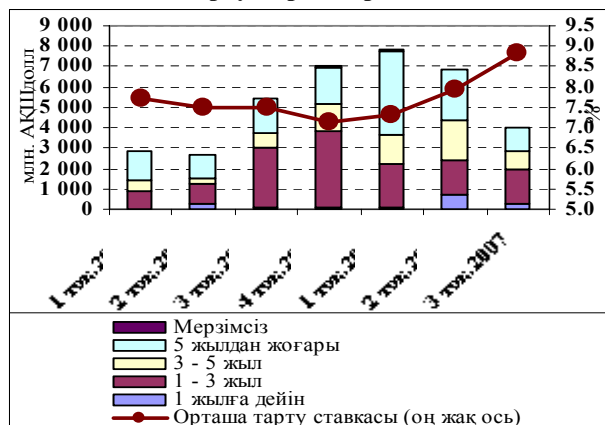
Тартудың ставкалар бойынша құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

2.2.4-график

Тарту мерзімдері және ставка

Дерек көзі: ҚРҰБ

¹⁴ Ағындар мен әкетілулер тиісінше төлем балансының барлық кредиттік және дебеттік жазбаларының сомасы ретінде есептелген. Көрсеткіштер ағын бойынша – әрбір компоненттің капитал ағынның жалпы өсуіне үлесін, әкетілу бойынша – компоненттердің өзгеруі ағын динамикасының өзгерісінің орнын қаншалықты толтырғанын көрсетеді. «Резервтік активтер» бабы бойынша ұлғаю алтынвалюта активтерінің неғұрлым айтарлықтай жинақталғанын және керісінше болғанын білдіреді. Әкетілу және резервтік активтер жиынтығы ағын динамикасының жалпы өзгерісін береді.

¹⁵ 2006 жылғы 1 жартыжылдыққа қатысты есептелді.

¹⁶ Заем қаражаттарын тарту келісім-шарттарын тіркеу деректері бойынша

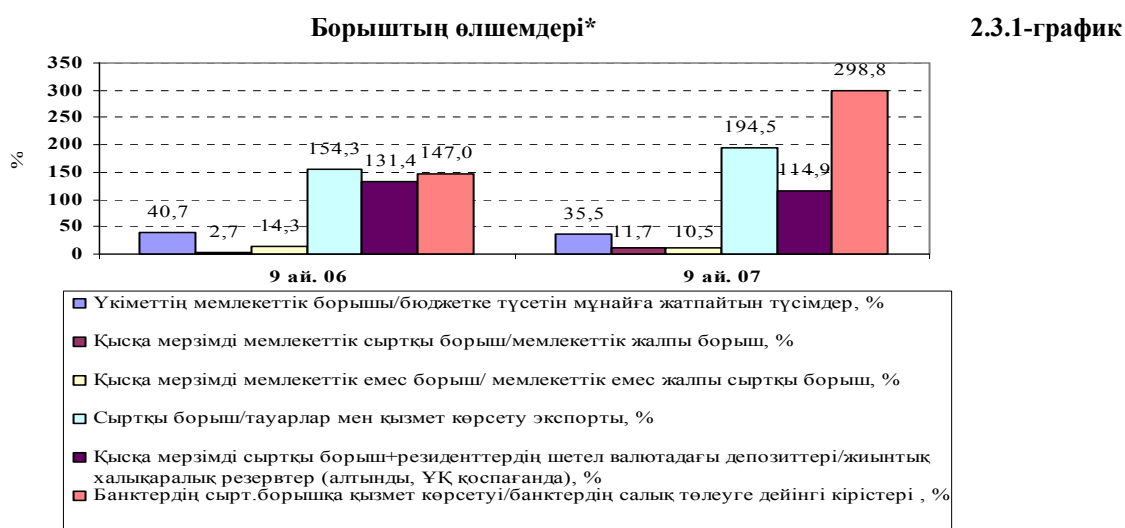
2.3. Борыштық жүктеме және резервтердің тепе-теңдігі тұрғысынан алғанда осалдықтың негізгі факторлары

Сыртқы борыштық жүктеме жеке секторда шоғырлана отырып экономика секторлары бойынша тепе-тең бөлінген. Сонымен қатар, банктік сыртқы борыштың жалпы көлемі айтарлықтай жоғары және шетел валютасына деген сұраныс пен ұсыныстың ақша-кредит және фискальдық саясаттың тепе-тең шараларымен өтелмейтін теңгерімсіздігі туындаған жағдайда банктердің ішкі ресурстарының жеткіліксіз болуының белгілі бір тәуекелі, сондай-ақ Ұлттық Банктің резервтері бар.

2007 жылғы қыркүйектің аяғында өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда Үкіметтің мемлекеттік борышының бюджеттің мұнайға жатпайтын түсімдеріне қатынасы бюджетке түсімдердің ұлғаюы есебінен 40,7%-дан 35,5%-ға қысқарды, ал борыш 9% өсті (2.3.1-график).

2007 жылы сондай-ақ сыртқы борыштың тауарлар мен қызмет көрсету экспортына арақатысының одан әрі нашарлауы байқалады, бұл экспорт өсуінің тұрақты болуына және республикаға әкелінетін шетел валютасының ағынына қойылатын талаптардың қаталдатылғанын растайды. Осындай үрдіс негізінен жеке сектор, оның ішінде банктер есебінен қалыптасады. Сыртқы борышты өтеу және қызмет көрсету көлемдерінің банктердің кірісіне түскен жүктемесі 2007 жылғы 9 айдың қорытындысы бойынша айтарлықтай өсті, бұл банк секторының төлем қабілеттілігін пайдалылықтың жоғары деңгейін сақтаудан осал етеді. Өз кезегінде, сыртқы экономикалық қызметке қатысушылардың қысқа мерзімді сыртқы міндеттемелерін өтеу мақсатында және резиденттердің шетел валютасындағы депозиттері әкетілген жағдайда банктер тарапынан шетел валютасына деген әлуетті сұранысты өтеу қажеттілігі болған кезде халықаралық жиынтық резервтер көлемінің¹⁷ жеткіліктілік тәуекелі бар. Халықаралық резервтер импортты 4 айдан астам өтеген кезде резервтер сыртқы борыштың алда болатын өтеу және қызмет көрсету көлемінің¹⁸ орнын толтырмайды. Осы критерий бойынша (Гвидотти ережесі) 2007 жылғы 9 айдың аяғындағы тиісті арақатыс өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда өзгерген жоқ және 1-ден төмен болмайтын норма кезінде 0,6 болды.

Резервтердің ақша массасына арақатысы өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 51,3%-дан 46,1%-ға дейін төмендеді. Тиісінше резервтер қаржы нарығының қатысушылары активтерді ұлттық валютаға айырбастаған жағдайда шетел валютасына деген ықтимал әлуетті сұраныстың орнын толтыруға мүмкіндік жасамайды.

* 2007 жылдың 9 айындағы сыртқы борыш бойынша деректер бағалауға негізделеді

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚМ, ҚҚА

¹⁷ Алтын мен Ұлттық қордың активтерін есептемегенде

¹⁸ Қысқа мерзімді сыртқы борыштың, сондай-ақ ұзақ мерзімді борышқа қызмет көрсетудің орташа алғанда соңғы 2 жылдағы жиынтығы ретінде есептелді.

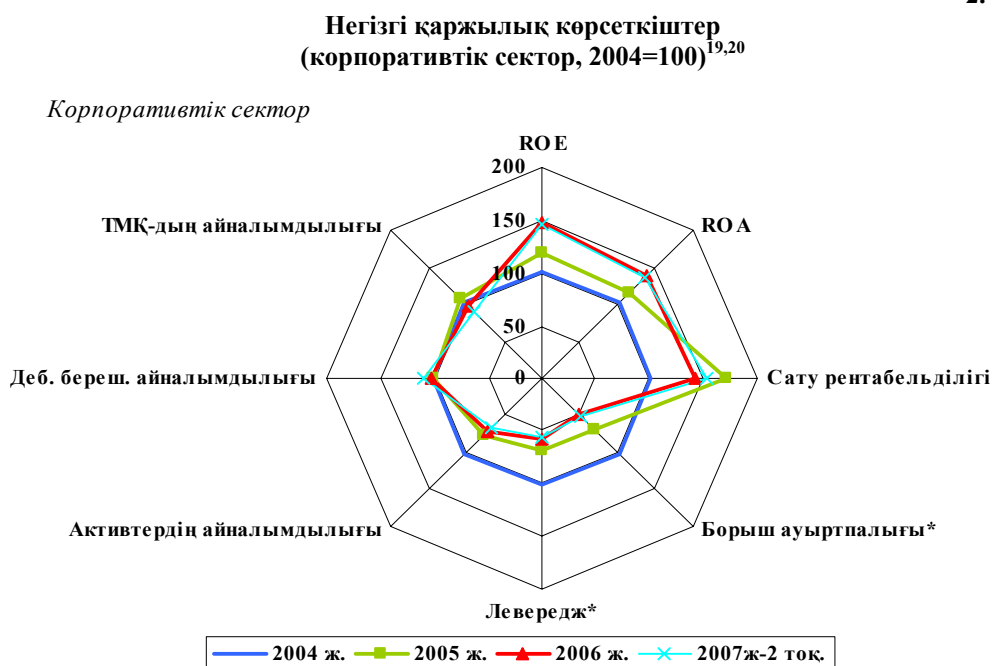
2.4. Корпоративтік сектордың қаржылық көрсеткіштері

Корпоративтік сектор бойынша 2007 жылғы 1 жартыжылдықта 2006 жылы өндірістік-шаруашылық қызметті сипаттайтын үрдістер мен негізгі қаржылық көрсеткіштердің динамикасының сақталғанын атап өтуге болады. Бұл ретте неғұрлым теріс үрдістер құрылыс секторында байқалады.

Корпоративтік сектордың қаржылық көрсеткіштерінің даму үрдістері экономиканың қаржы тұрақтылығының маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Бұған банк жүйесінің тәуекелдер деңгейі де қатысты, себебі қаржылық емес ұйымдар банктердің ірі дебиторлары болып табылады.

Тұтастай алғанда корпоративтік сектор бойынша ішкі және сыртқы нарықтың қолайлы баға конъюнктурасы 2007 жылғы 1 жартыжылдықтың нәтижесі бойынша сату рентабельділігінің өсуі есебінен капитал рентабельділігінің (ROE) – 44,6% және активтер рентабельділігінің (ROA) 15,8% жоғары деңгейінің сақталуын айқындайды (2.4.1-график).

2.4.1-график

* Оң өзгеріс көрсеткіштің жақсарғанын білдіреді және керісінше
Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

¹⁹ Пайдалылық көрсеткіштері:

ROE – капиталдың рентабельділігі, салық салынғанға дейінгі кірістің меншіктік капиталға қатысына тең;

ROA – активтердің рентабельділігі, салық салынғанға дейінгі кірістің орташа активтерге қатысына тең;

Сату рентабельділігі – салық салынғанға дейінгі кірістің дайын өнім сатудан түскен кіріске қатысы;

Борыштық жүктеменің көрсеткіштері:

Борыш ауыртпалығы – міндеттемелердің активтерге қатысы, немесе заем қаражатының активтерді қаржыландыру көздеріндегі үлесі;

Левеждж – міндеттемелердің меншікті капиталға қатысы;

Тиімділік көрсеткіштері:

Активтердің айналымдылығы – дайын өнім сатудан кірістің орташа активтерге қатысы;

Дебиторлық берешектің айналымдылығы – дайын өнім сатудан кірістің дебиторлық берешектің орташа қорларына қатысы;

Тауар-материалдық қорлардың айналымдылығы – сатылған өнімнің өзіндік құнының тауар-материалдық құндылықтардың орташа қорларына қатысы.

²⁰ 2004 жылы 100-ге тең болатын индекс ретінде берілген. 2007 жылғы 2 тоқсандағы өзгеріс өткен жылдың салыстырмалы кезеңіне қатысты бойынша есептелген және 2006 жылғы индекстің мәніне салынған.

Респонденттерді тоқсандық және жылдық есептілік нысандары шеңберінде әр түрлі қамтуға байланысты деректердің тоқсандық негізде тұтастай алғанда жыл бойынша деректерден айырмашылығы бар.

Кәсіпорындар пайдалылығының одан әрі өсуін шектеу төмен тиімділік болып табылады, бұл активтер мен тауар-материалдық қорлар айналымдылығының төмендеуі үрдісінің сақталуында көрсетіледі.

Пайдалылықтың жоғары көрсеткіштері корпоративтік секторды айналым қаражатының жеткілікті қорымен қамтамасыз етеді, бұл өзін-өзі қаржыландырудың жоғары деңгейінде (активтерді қаржыландыру үшін капиталды пайдалану) және борыштық жүктеменің қалыпты деңгейінде (міндеттемелердің капиталға қатысы 2006 – 2007 жылғы 1 жартыжылдық кезеңінде орташа алғанда 1,8 болады) көрсетіледі.

Сонымен қатар, секторлар бойынша жағдай біркелкі емес. Қаржы тұрақтылығына арналған тәуекелдер тұрғысындағы қолайлы көрініс, ең алдымен, тау-кен өндіру және өңдеуші өнеркәсіппен, көлік және байланыс секторымен қамтамасыз етіледі, олардың үлесіне жиынтығында активтердің 45% келеді (2.4.1-кесте). Бұл ретте құрылыс пен саудада банктердің осы секторларды белсенді кредиттеуі жағдайындағы берешектің жоғары деңгейі, активтер айналымдылығының және сату рентабельділігінің төмендеуі байқалады, бұл пайдалылықтың одан әрі қысқаруына әкеп соғу мүмкін. Пайдалылық көрсеткіштерін айтарлықтай жақсартқан сектор, ең алдымен сату рентабельділігінің өсуі есебінен – ауылшаруашылығы болып табылады.

2.4.1-кесте

**ROA, ROE көрсеткіштері және оларды айқындайтын факторлар
(салалар бойынша, 2007 жылғы 2 тоқсан)**

<i>Салалар бойынша</i>	ROE	ROA	Сату рентабельділігі	Активтердің айналымдылығы	Капитал мультипликаторы	Активтердегі үлесі
<i>Ауылшаруашылығы</i>	5.38%	1.41%	2.68%	0.53	3.80	2%
<i>Тау-кен өндіру өнеркәсібі</i>	77.15%	45.06%	55.61%	0.81	1.71	21%
<i>Өңдеуші өнеркәсіп</i>	43.00%	21.72%	22.57%	0.96	1.98	13%
<i>Құрылыс</i>	37.55%	3.43%	4.04%	0.85	10.95	12%
<i>Сауда</i>	23.29%	3.76%	2.57%	1.46	6.19	19%
<i>Көлік және байланыс</i>	20.29%	10.66%	16.41%	0.65	1.90	11%
<i>Жылжымайтын мүлікпен операциялар, жалдау және тұтынушыларға қызмет көрсету</i>	31.70%	6.08%	31.49%	0.19	5.21	12%

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

Ірі және орташа²¹, сондай-ақ шағын²² кәсіпорындар арасындағы жағдай да біркелкі бөлінген жоқ. Атап айтқанда, 2005-2006 жылдардағы рентабельділіктің айтарлықтай ұлғаюы кезеңінен кейін 2007 жылғы 1 жартыжылдықтың нәтижесі бойынша капитал мен активтердің рентабельділік көрсеткіштерінің аздап сауыққандығы байқалады (2.4.2-график). Борыштық жүктеме де қалыпты қарқынмен өсуде. Қолайлы баға талаптары және банктік кредиттеудің жоғары қарқыны жағдайында кәсіпорындардың өтімділікті айтарлықтай ұлғайтуға мүмкіндіктері болды, бұл да дебиторлық берешектің айналымдылығының өсуінде көрінді²³. Сонымен қатар жоғары пайдалылық берешектің қалыпты деңгейінің орнын толтырады, бұл борыштық міндеттемелерге қызмет көрсету тұрғысынан алғанда пайдаға айтарлықтай ауыртпалық келтірмейді. Қаржылық тұрақтылықтың көптеген көрсеткіштері бойынша жағдайдың құрылыс секторында айтарлықтай нашарлағаны байқалады. Атап айтқанда, борыш ауыртпалығы мен банктер алдындағы берешектің өсуі аясында рентабельділіктің, пайыздық төлемдерді кірістермен жабу дәрежесінің және неғұрлым өтімді активтер деңгейінің төмендегені байқалады. Сонымен қатар, тауар-материалдық қорлардың

²¹ Адам саны 50 асатын кәсіпорындар.

²² Адам саны 50 аспайтын кәсіпорындар.

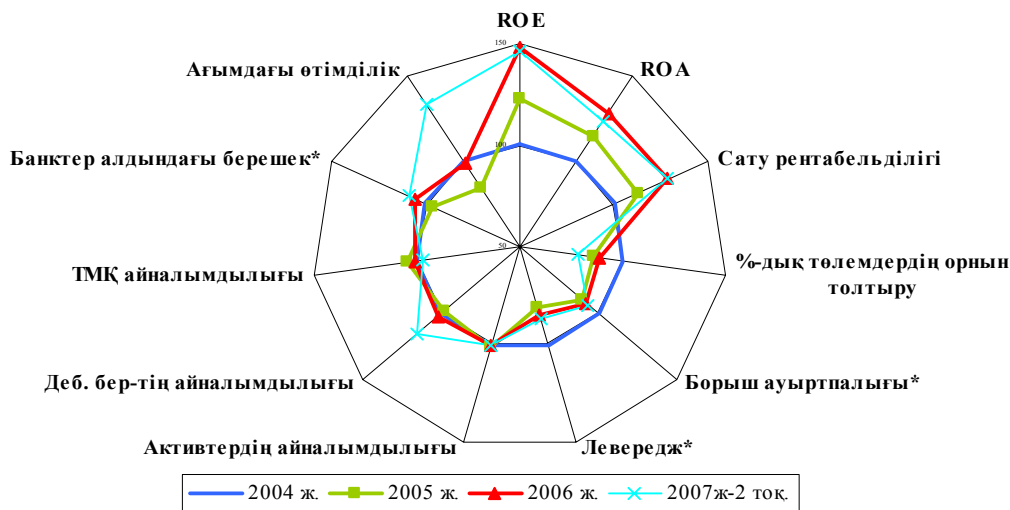
²³ Есептің қаржылық тұрақтылық мәселесі бойынша арнайы зерттеулерге арналған бөлімінде кәсіпорындар бойынша 2005-2006 жылдардағы деректер негізінде тәуекелдерді жан-жақты талдау берілген.

айналымдылығы мерзімдерінің ұлғаюуы осы сектордағы аса белсенділікті, сондай-ақ тұтынушылық сұраныстың кейбір төмендеуін сипаттауы мүмкін.

Басқа жағынан алғанда, 2006-2007 жылдардағы кезең шағын кәсіпорындардың қызметі рентабельділігінің одан әрі айтарлықтай жақсаруымен сипатталды (2.4.3-график). Бұл ретте капиталдың өткен кезеңдегі айтарлықтай ұлғаюуына байланысты борыштық жүктеме деңгейінің төмендегенін, борыштық міндеттемелердің басым түрде өсуін атап өтуге болады, бұл қаржылық левередждің тарихи қалыптасқан жоғары деңгейіне байланысты қолайлы фактор болып табылады.

2.4.2-график

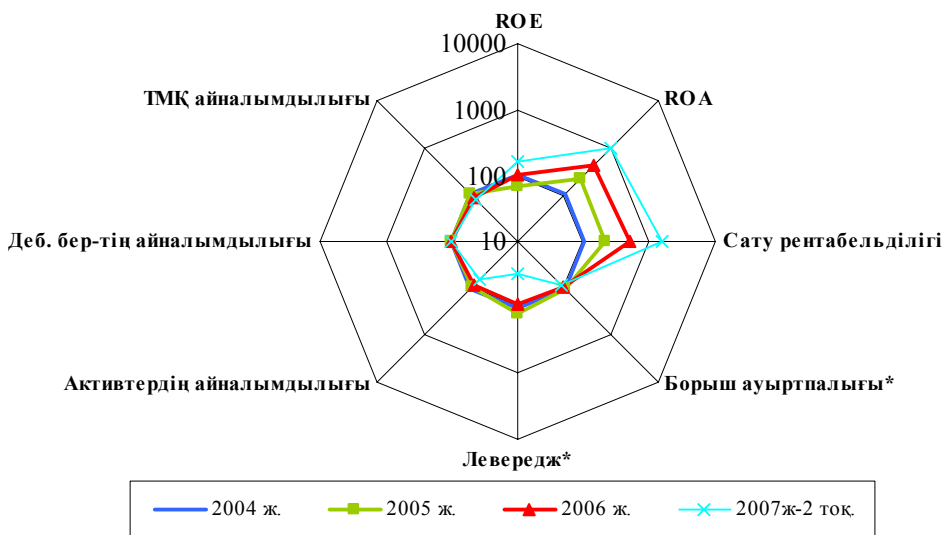
Негізгі қаржылық көрсеткіштер
(ірі және орташа кәсіпорындар, 2004=100)²⁴

* Оң өзгеріс көрсеткіштің жақсарғанын көрсетеді және керісінше
Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

2.4.3-график

Негізгі қаржылық көрсеткіштер
(шағын кәсіпорындар, 2004=100)

* Оң өзгеріс көрсеткіштің жақсарғанын көрсетеді және керісінше
Шкала логарифм түрінде берілген
Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

²⁴ Көрсеткіштер бұрын пайдаланылғандарға ұқсайды. Мыналар қосымша келтіріледі:

%-дық төлемдердің орнын толтыру – пайдалылықтың салықтар мен сыйақы төлеу бойынша шығыстарға пайыздар шегерілгенге дейінгі кірістің қатысы ретінде есептелген

Ағымдағы өтімділік – ағымдағы активтердің ағымдағы міндеттемелерге қатысы

2.5. Үй шаруашылықтары секторының қаржылық жай-күйі

Халықтың жұмыспен қамтылуының және кірістерінің өсуі аясында ұлғайып отырған борыштық жүктеме банктердің заем қаражатын тұтынуға және оны қаржыландыруға бейімділігінің жоғары болуына байланысты төлем қабілеті, өтімділік тәуекелдерінің және валюталық тәуекелдің өсуіне әкеледі.

Халықтың жұмыспен қамтылуының және кірістерінің одан әрі өсуінің оның міндеттемелеріне қызмет ете алу мүмкіндігіне ықпал ететін қолайлы факторлар болып табылады. Атап айтқанда, 2003-2006 жылдардағы кезеңде экономикада жұмыспен қамтылғандар саны орташа жылдық қарқынмен 2,5% өсті, ал 2007 жылғы 2-тоқсанның аяғында өткен жылғы осы кезеңмен салыстырғанда 2,9% өсті. Жұмыссыз халықтың саны осы кезеңде 3,4% қысқарды. Орташа жан басына шаққанда ақша кірістері 2006 жылы 1,3 есе ұлғайды. Сонымен қатар, экономиканың салалары бойынша негізгі табыс көзі ретіндегі нақты жалақының айтарлықтай дифференциациясы кірістілігі жоғары салаларда жұмыспен қамтудың ұлғаюына әкеледі және халық кірісінің белгілі бір теңсіздігін құрайды. Атап айтқанда, Джинни²⁵ коэффициенті халықтың қызмет саласына байланысты оның теңсіздігінің күшеюін және үй шаруашылықтарының теңсіз қаржылық мүмкіндіктерін көрсете отырып, 2006 жылы 0,304 –дан 0,312 дейін ұлғайды.

Борышты өтеу және қызмет көрсету бойынша негізгі жүктеме халықтың 7% тиесілі. Бұдан басқа, осы санаттағы тұлғалардың орташа тұтыну шығыстары орташа қолдағы бар кірісінен²⁶ асады, бұл қосымша қарыз алу есебінен қаржы тартуды қажет етеді (2.5.1-кесте). Олардың теріс қаржылық маржасы²⁷ көп жағдайда 2006 жылы 2 есе өскен азық-түлікке жатпайтын тауарларды тұтынуға бейімділігіне байланысты.

2.5.1-кесте

2006 жылы тұтынуға пайдаланылған орташа жан басына шаққандағы айлық кіріс бойынша борыштық жүктеме

теңге	5000 дейін	5001 - 10000	10001 - 15000	15001 - 20000	20001 - 25000	25001 - 30000	30001 - 35000	35001 - 40000	40001 - 45000	45001 - 50000	50000 жоғары
Халықтың зерттелетін үй шаруашылықтарындағы үлесі, жалпы зерттелетін халықтың %	6,2	40,1	27,2	13,3	6,2	2,8	1,4	0,9	0,6	0,3	0,9
Қаржы маржасы	1751,9	1944,2	2255,0	1335,0	831,5	-1339,6	-2525,8	-4832,6	-6245,4	-5559,0	-25381,4
Борышқа қызмет көрсету /қолдағы бар кіріс, %	1,1	1,2	1,9	3,3	4,2	6,2	5,4	6,7	6,3	3,4	12,8
Тұтыну шығыстары/қолдағы бар кіріс, %	64,6	76,8	82,6	91,3	95,5	104,4	108,4	116,8	118,8	121,1	160,3

Дерек көзі: ҚРСА

Тұтастай алғанда, үй шаруашылықтарының секторы бойынша банктерден тұтыну мақсаттарына және тұрғын үй сатып алуға белсенді қарыз алу салдарынан борыштық ауыртпалықтың қолдағы бар кіріске, қаржы активтеріне және ЖІӨ қатынасы бойынша өсуі байқалады. Банктердің кредиттері үй шаруашылықтары міндеттемелерінің 91% болды (2.5.1-график).

Үй шаруашылықтарының салыстырмалы төлем қабілетінің төмендеуі кезінде ұлттық валютаның құны төмендеген жағдайда осы сектордағы валюта тәуекелі өседі. 2007 жылғы 9 айда теріс валюта позициясы шетел валютасымен алынған кредиттер мен орналастырылған депозиттер арасындағы айырмашылықтың ұлғайғандығын растай отырып, 35% өсті (2.5.1-кесте).

Сонымен қатар өтімділік²⁸ тәуекелі өседі, бұл банктер²⁹ алдындағы кредиттік берешекті жабу үшін қолдағы бар өтімді активтердің қысқарғанын білдіреді.

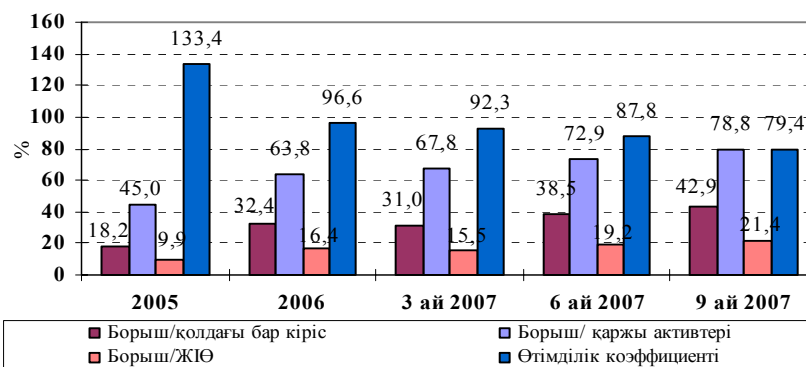
²⁵Қазақстан Республикасы Статистика Агенттігінің деректері

²⁶ Қолдағы бар кіріс – кірістер және көрсетілген материалдық көмек, салықтар арасындағы айырма

²⁷ Негізгі борыш сомасын және пайыздарды өтеу бойынша төлемдерді қоса алғанда, кірістер және тұтыну шығыстары арасындағы айырма.

²⁸Өтімділік тәуекелі қолма-қол валюта мен депозиттердің кредиттерге қатынасы ретінде бағаланған

Үй шаруашылықтарының борыштық жүктемесі

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚҚА, ҚРСА, Бағалы қағаздардың орталық депозитарийі

Үй шаруашылықтарының балансы

	кезеңнің аяғында, млрд. теңге				
	2005	2006	3 ай 2007	6 ай 2007	9 ай 2007
Активтер, барлығы	11 030,7	16 890,3	17 200,1	17 689,7	17 820,5
Қаржылық емес активтер*	9 363,8	14 259,1	14 292,8	14 332,9	14 359,9
Қаржылық активтер	1 666,9	2 631,3	2 907,3	3 356,8	3 460,6
оның ішінде зейнетақы жинақтаулары және өмірді сақтандыру бойынша резервтерді қоспағанда	1 017,2	1 718,5	1 940,3	2 310,3	2 349,4
Міндеттемелер	750,2	1 678,2	1 972,5	2 447,1	2 728,5
Борыш (кредиттер+басқа міндеттемелер)	750,2	1 678,2	1 972,5	2 447,1	2 728,5
Таза позиция	10 280,4	15 212,2	15 227,6	15 242,6	15 092,1
Таза қаржылық позиция	916,6	953,1	934,8	909,7	732,2
оның ішінде зейнетақы жинақтаулары және өмірді сақтандыру бойынша резервтерді қоспағанда	267,0	40,3	-32,2	-136,8	-379,0
Баланс (міндеттемелер+таза позиция=активтер, барлығы)	11 030,7	16 890,3	17 200,1	17 689,7	17 820,5
Валюта позициясы	-97,1	-351,2	-450,9	-567,2	-474,6

* қалалардағы тұрғын үйдің (жаңа тұрғын үйді сату, жабдықталған, жабдықталмаған, элиталық тұрғын үйді қайта сату) және жеке меншік тұрғын үй қоры аяқтарының, плюс 2007 жылғы кезеңдегі жеке тұрғын үй құрылысының орташа бағасын шығару арқылы есептелген.

** қаржы ұйымдарынан тыс қолма-қол валютасы, депозиттері, бағалы қағаздары, қаржы деривативтері, басқа активтері қосылады.

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚҚА, ҚРСА, Бағалы қағаздардың орталық депозитарийі

2.6. Жылжымайтын мүлік нарығын айқындайтын факторлар

Аймақтың кенттену дәрежесіне байланысты жылжымайтын мүлік бағасы дифференциациясының күрт сақталуы жағдайларында өткен деңгейден тұрақты түрде асып кететін, сондай-ақ нарықта алыпсатарлықты құрайтын тұрғын үй бағасының өсуі нақты активтің ұсынысынан сұраныстың асып кетуі есебін болды.

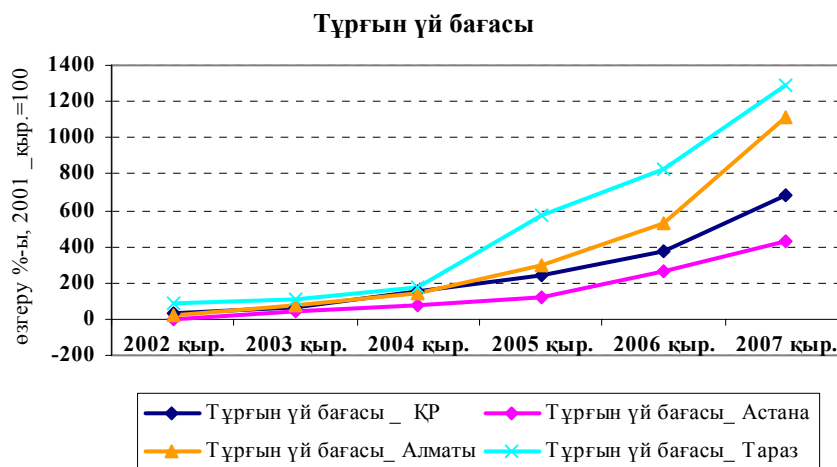
Халық тарапынан тұрғын үйге сұраныстың жоғары болуы, ақша кірістерінің ұлғаюы және ипотекалық кредиттеудің қол жетімділігі аясында жылжымайтын мүліктің³⁰ бағасы 5 жылдан астам бойына тұтастай алғанда, республика бойынша, сондай-ақ жекелеген аймақтарда қарқынды өсуде. Бұл ретте тұрғын үй бағасының аймақтар бойынша біркелкі

²⁹ Осы факт 2006 жылғы қыркүйектен - 2007 жылғы қыркүйек аралығында банктік заемдар бойынша жеке тұлғалардың мерзімі өткен берешегінің 4 есе ұлғаюымен (90 күннен көп) расталады.

³⁰ 1 ш. м жаңа үлгідегі тұрғын үйді сату, жабдықталған, жабдықталмаған, элиталық тұрғын үйді қайта сату бағасы арасындағы орташа арифметикалық ретінде ұсынылған

бөлінбеуі уақыт озған сайын барынша күшейіп барады³¹, ал деңгейі төмен аймақтарында баға барынша тез қарқынмен өсуде (2.6.1-график). Абсолютті көрсетуде астанадағы жылжымайтын мүлік елімізде орташа есеппен салыстырғанда 1,7 есе, Алматыда – 3 есе қымбат, Таразда – 2 есе арзан.

2.6.1-график

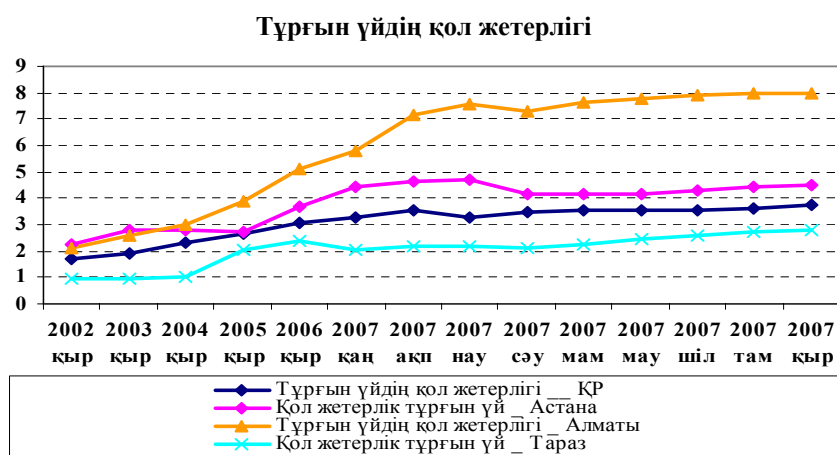

Дерек көзі: ҚРСА

Сұраныс пен ұсыныс тұрғысынан алғанда жылжымайтын мүлік нарығы кейбір дисбаланста тұр. Ұсыныс тарапынан 11,2 млн. ш. метр³² көлемінде тұрғын үй тапшылығы, ал сұраныс тарапынан оның жоғары деңгейіне орай – тұрғын үйдің бағалық қол жетпеуі байқалады. Атап айтқанда, тұрғын үйге қол жеткізу тұрғын үй құнының кіріске³³ қатынасы ретінде есептелетін арнайы коэффициент негізінде бағаланады. Осы коэффициент ауытқуының шектері қол жетерлік тұрғын үйді (3 дейін), қалыпты қымбат тұрғын үйді (3,1-4), біршама өте қымбат тұрғын үйді (4,1-5), біршама қымбат тұрғын үйді (5,1 жоғары) сипаттайды.

Осындай бағалау нәтижелері бойынша тұтастай алғанда Қазақстан³⁴ бойынша 2006 жылғы екінші жартыжылдықтан бастап тұрғын үйдің қалыпты қымбат болуы байқалады. Осы уақытта Астанада жылжымайтын мүлік бағасы 2006 жылдың аяғында біршама қымбат аймаққа өтті. Алматыда тұрғын үй өте қымбат болып табылады (2.6.2-график).

2.6.2-график

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

³¹ Аймақтар бойынша жылжымайтын мүлік бағасының стандартты ауытқуы ұлғайып отыр.

³² 2006 жылдың аяғындағы тұрғын үй қоры 2007 жылғы 9 айдағы енгізілген тұрғын үйлер қосылып, тұрғын үймен орташа қамтамасыз етілген санына халық саны көбейтіле отырып алынып есептелді

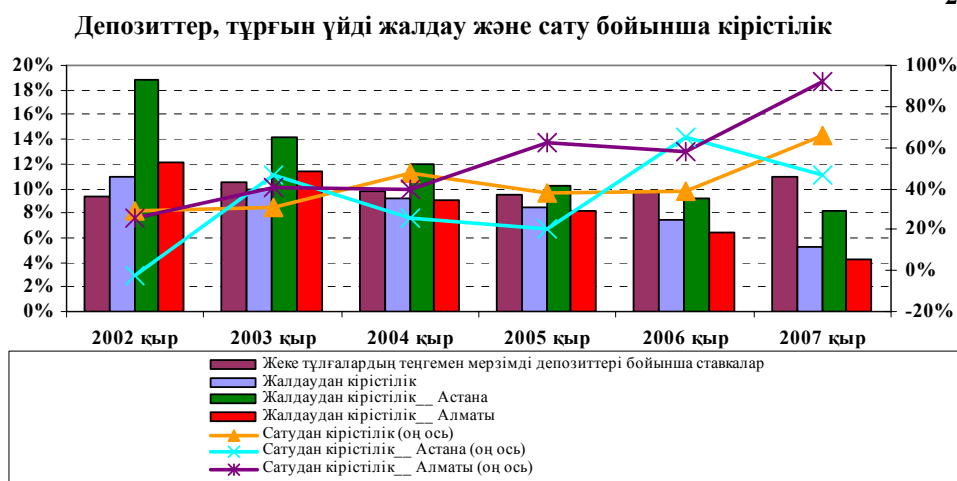
³³ Third Annual Demographia International Housing Affordability Survey: 2007

³⁴ Бағалау 1 ш. М. үшін тұрғын үйдің оршама бағасы мен жылдық жалақыға арақатынасы 18 ш м тұрғын үймен қамтамасыз етудің халықаралық нормасының қосындысының арақатынасы негізінде жүргізілді

Бұл ретте тұрғын үйдің нақты бағасы 2007 жылғы қыркүйектегі баға бойынша тұтастай алғанда Қазақстан бойынша гипотетикалық тепе-тең есептелген бағадан³⁵ 24%, Астана бойынша – 44%, Алматы бойынша – 149% асып кетеді. Тиісінше ықтимал баға түзетуі орта алғанда республика бойынша 20%, Астана бойынша – 30% болады. Алматыға қатысты жылжымайтын мүлік нарығы басқа аймақтардағы халық үшін тартымды болып табылатындығын атап өткен жөн, тиісінше Алматы бойынша жалақы деңгейін пайдалану ауытқуды қайта бағалауы мүмкін. Республика бойынша деңгейі жоғары аймақ (Атырау облысы) мен Алматы арасындағы орташа жалақыны ескергенде тұрғын үй бағасының ауытқуы 117% болды. Тиісінше Алматыдағы жылжымайтын мүлік бағасын түзету 35-60%³⁶ болуы мүмкін.

Тұтастай алғанда, бағаның ауытқуы нарықтағы жылжымайтын мүлікпен жүргізілген алыпсатар операциялардың болғанын көрсетеді, бұл бағаның артуына ықпал етті. Тұрғын үйді қайта сату алыпсатарлық сипаттағы операция ретінде сыйақы ставкасымен теңгемен мерзімді депозиттер кірістілігінің тұрғын үйді жалға беруден түскен кірістілікпен салыстырғанда едәуір басымдықпен барынша тартымды бола түсті. Тұрақты өмір сүру мақсатында тұрғын үйге нақты сұранысты қанағаттандыру нәтижесінде қалыптасқан тұрғын үйді жалға беруден түскен кірістілік қайта сатудан түскен кірістіліктен айтарлықтай төмен (2.6.3-график).

2.6.3-график

Дерек көзі: ҚРҰБ. ҚРСА

Халықтың үдемелі табиғи өсімі нысанындағы елдегі демографиялық ахуал басқалардың ішінен тұрғын үй сұранысының өсуіне ықпал ететін маңызды фактор болып табылады. Мәселен, халықтың 1000 адамға шаққандағы табиғи өсім коэффициенті 2006 жылы 9,4 болды, ал 2005 жылы 8,05 болған болатын. Сондай-ақ азаматтардың елге таза иммиграциясы сақталып отыр.

Халықтың тұрғын үйге өсіп жатқан сұранысын қолдау үшін тұрғын үй құрылысына, қайта салуға, сатып алуға арналған кредиттердің тұрақты ұлғаюы жағдайында оның құрылысы жанданды. Сонымен қатар, жаңа тұрғын үйлерді енгізудің жалпы тұрғын үй орына қатынасы бойынша үлесі бұрынғысынша айтарлықтай төмен – 2006 жылы³⁷ 2,4% болды.

³⁵ 3-ке көбейтілген (қол жетерлік тұрғын үйге арналған үшін коэффициенттің жоғарғы мәні) және 18-ге бөлінген (тұрғын үймен қамтамасыз ету нормасы) жылдық жалақы ретінде есептелген.

³⁶ Түзетулердің ең көп диапазонына егер банктердің тұрғын үй сатып алуға арналған кредиттік ресурстарын тарту бойынша халықтың мүмкіндігі айтарлықтай шектелген жағдайда жол беруге болады. Кредиттеудің, заемшының барабар кредиттік қабілетінің сақталуы жағдайларында Алматыдағы баға түзетуі 35% болуы мүмкін. Бағалау банктер кредиттік өтінімдерді қарау кезінде заемшының қолайлы тәуекел деңгейі бар кредитке қызмет көрсету мүмкіндігінің бар екендігін негізге алады. Тәуекелді бағалау өлшемдерінің бірі кредитке қызмет көрсету бойынша төлемдердің айлық кіріске қатынасы болып табылады. Біздің жағдайымызда көрсеткіштің 0,4 деңгейдегі мәні пайдаланылады. Тиісінше қолдағы бар қаражат төрттен бірге ұлғаюы мүмкін.

³⁷ Мысалы, Чехияда осы көрсеткіш 4% болды.

3. Қаржы нарықтары

3.1. Валюта және ақша нарықтары

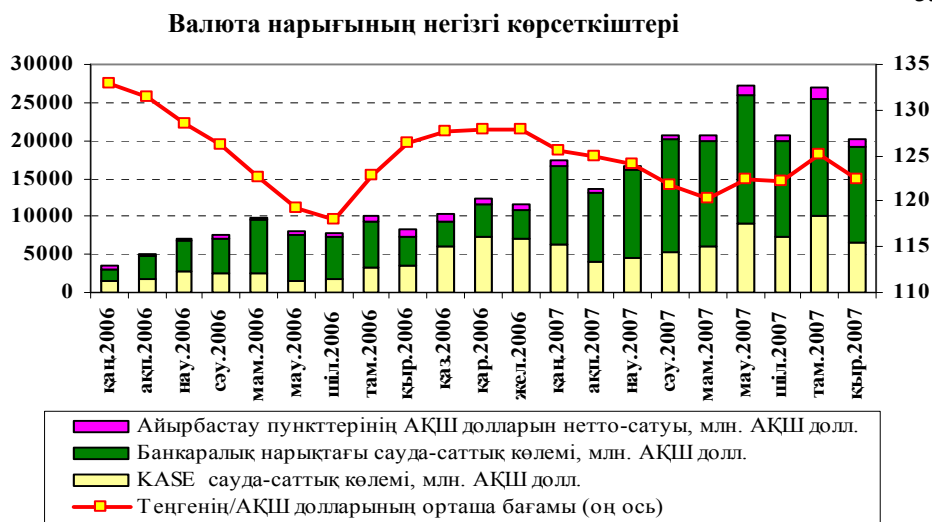
2007 жылы теңгенің айырбас бағамымен ахуал шетел валютасына ұсыныс пен сұраныс көлемінің тербелістерінен, сол сияқты әлемдік валюта нарығындағы әлемдік валюта бағамдарының бір-біріне қатынасы бойынша туындаған түрлі бағыттағы үрдістермен сипатталды.

2007 жылдың бірінші жартысында номиналдық көрсетуде теңге АҚШ долларына қатысты нығайды, шілде айының үшінші онкүндігінен бастап тамыз аралығында теңгенің АҚШ долларына қатысты әлсіреу үрдісі байқалды, ал қыркүйекте теңгенің қайтадан нығаю үрдісі байқалды. Тамыздағы валюта нарығындағы тұрақсыздық негізінен екінші деңгейдегі банктер тарапынан сұраныстың елеулі ұлғаюынан болды (Вох 2).

2007 жылғы 9 айдағы орташа алынған биржалық айырбастау бағамы бір доллар үшін 123,21 теңге болды. Жыл басынан бастап номиналды көрсетуде теңге АҚШ долларына қатысты 4,8% нығайды. Ревальвацияның барынша жоғары жылдамдығы сәуірде (3,0%) және қыркүйекте (4,2%) байқалды. Биржалық бағам кезеңнің аяғында бір доллар үшін 120,96 теңге болды.

2007 жылғы 9 айда доллар позициясындағы биржалық сауда-саттық көлемі 2006 жылғы осы кезеңмен салыстырғанда 2,8 есе ұлғайып, 59,1 млрд. АҚШ долл. болды (3.1.1-график). Биржадан тыс валюта нарығында АҚШ долларымен операциялардың көлемі 2007 жылғы 9 айда 2006 жылғы осы кезеңмен салыстырғанда 2,8 есе ұлғайды және 117,2 млрд. АҚШ долл. болды. Биржадан тыс нарықтың құрылымында резидент емес банктердің қатысуы басым қарқынмен өскенімен (ұлғаюы 3,1 есе, 23,4 млрд. АҚШ долл.) резидент банктер арасындағы операциялар (ұлғаюы 2,7 есе, 93,8 млрд. АҚШ долл.) басым болды. Ресей рублімен және еуромен операциялардың валюта нарығының биржалық және биржадан тыс сегменттері айналымында елеулі үлесі бар.

3.1.1-график

Дерек көзі: ҚРҰБ, KASE

Ұлттық Банктің ақша нарығына қатысуы барлық негізгі операциялар бойынша өтімділікті алып тастау, оның ішінде шетел валютасын таза сату бағытында жалғасты. 2007 жылғы 3-тоқсандағы Ұлттық Банктің қайта қаржыландыру операциялары өтімділіктің деңгейіне барабар қолдау жасауға себепші болды.

2007 жылғы 9 айда Ұлттық Банктің KASE және банкаралық нарықта шетел валютасын теңгеге таза сату көлемі 5,9 млрд. АҚШ долл. жуық болды. Бұл ретте тамызда ғана Ұлттық Банктің нетто-сатуы 4,6 млрд. АҚШ долл. болды, бұл екінші деңгейдегі банктер тарапынан шетел валютасына сұраныстың ұлғаюына байланысты болды. Бұдан басқа,

Ұлттық қордың активтерін қаңтарда-қыркүйекте 4,0 млрд. АҚШ долл. сомаға (KASE арқылы 1,2 млрд. АҚШ долл.) теңгеден валютаға айырбастау операциялары жүзеге асырылды.

Box 2

Тамыз айындағы валюта нарығындағы тұрақсыздық

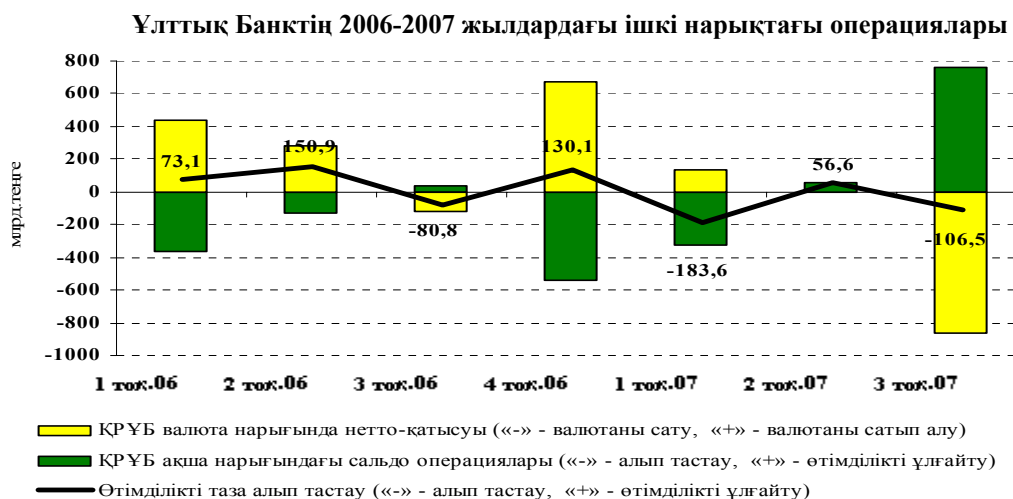
Екінші деңгейдегі банктер тарапынан 2007 жылғы тамызда шетел валютасына сұраныстың едәуір ұлғаюы 2007 жылғы екінші жартыжылдықта банктердің сырттан қарыз алуы бойынша негізгі борыштарын төлеуіне және пайыздық төлемдерді жүзеге асыруына байланысты болды, бұл сыртқы қаржыландыру нарықтарын жабу жағдайларында шетел валютасына сұраныстың өсуіне әкелді.

Бұдан басқа, тамыздың аяғында бірнеше күн бойы қолма-қол шетел валютасы нарығында қолма-қол долларға дүрлікпе сұраныс байқалды, бұл ретте сатып алу және сату арасындағы маржа 10-15 теңге болды. Бұл әлемдік нарықтардағы дағдарыстан болған Қазақстандағы банк жүйесіндегі дағдарыс туралы негізсіз сыбыстармен арандатылды.

Қазақстан Республикасының Кеден кодексіне енгізілген толықтырулар басқа ықтимал себеп болуы мүмкін, оған сәйкес заңнамасында кедендік декларация ресімдеу көзделмейтін кейбір елдерді қоспағанда, қолма-қол шетел валютасын әкелу жіберуші елдің кедендік жүк декларациясымен бірге болуы тиіс. Банктердің ақпараттары бойынша аталған талаптарды ескере отырып, қолма-қол шетел валютасын әкелу кезінде көптеген Қазақстандық банктерде қажетті кеден құжаттарын ұсыну және тиісінше, айырбастау пункттерін қолма-қол шетел валютасымен уақтылы қамтамасыз ету бойынша проблемалар туындады.

2007 жылғы 9 айда Ұлттық Банк валюта нарығы, сол сияқты ақша нарығы операциясы арқылы 233,5 млрд. теңге сомаға өтімділікті алды (3.1.2-график)³⁸. Бұл ретте 2007 жылғы 3-тоқсанда Ұлттық Банк кері РЕПО және валюталық СВОП операциялары арқылы өтімділікті ұсыну бойынша операциялар жүргізді.

3.1.2-график

Дерек көзі: ҚРҰБ

Депозиттердің банкаралық нарығында операциялардың негізгі көлемі резидент емес банктермен қатынастар есебінен шетел валютасымен жүргізіледі.

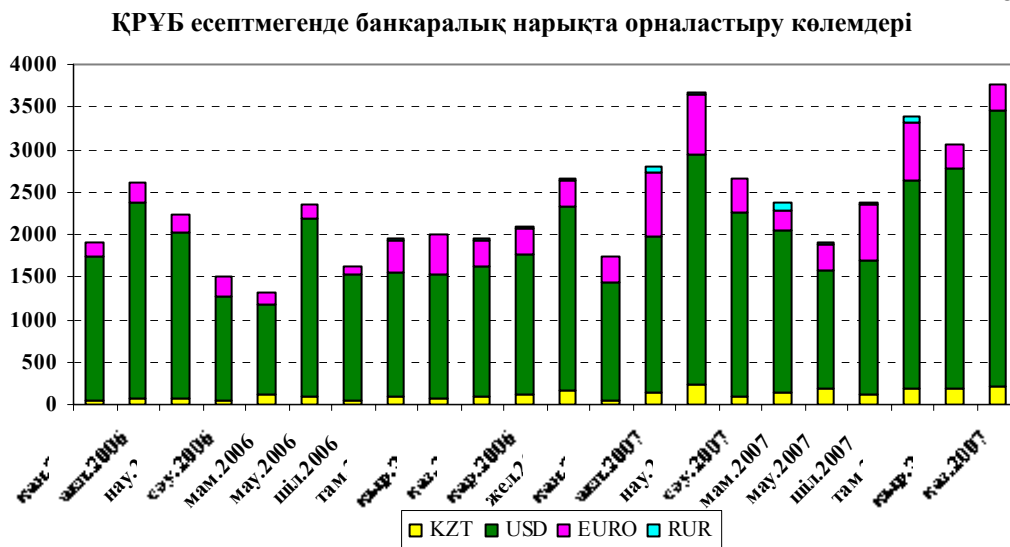
2007 жылғы 10 айда орналастырылған банкаралық депозиттер көлемі өткен жылғы осы кезеңмен салыстырғанда 42,6% (3.1.3-график) ұлғайып, баламасы 3764,1 млрд. теңге

³⁸ Ұлттық Банктің ақша нарығындағы сальдо операциялары айналыстағы қысқа мерзімді ноталар көлемінің өзгеруі банктердің Ұлттық Банктегі мерзімді депозиттердегі ақша қалдықтары, Ұлттық Банктің кері РЕПО және валюталық СВОП операциялары бойынша ақша қалдықтары, банктердің Ұлттық Банктегі корреспонденттік теңгелік және валюталық шоттардағы ақша қалдықтарының сомасы ретінде есептеледі. Бұл ретте оң сома банктердің теңгелік өтімділікті алып тастауын, теріс сома – өтімділікті толықтыруды білдіреді.

болды. Бұл ретте теңгелік депозиттер орналастырылған депозиттердің жалпы көлемінің 6% құрап, сыйақы ставкасының 2006 жылғы желтоқсандағы 4,32%-дан 2007 жылғы қазанда 7,40%-ға дейін өсуі кезінде 2 еседен аса өсті. Долларлық депозиттер сыйақы ставкасының 5,35%-дан 4,86%-ға дейін артуы кезінде банкаралық депозиттердің жалпы көлемінің 77% құрай отырып, 34,1% ұлғайды. Еуромен депозиттер ставкалардың 3,38%-дан 3,77%-ға дейін ұлғаюы кезінде орналастырылған депозиттердің жалпы көлемінен 17% құрайды. Ресей рублімен депозиттер аздап жалпы көлемнің шамамен 1%-дай орналастырылды.

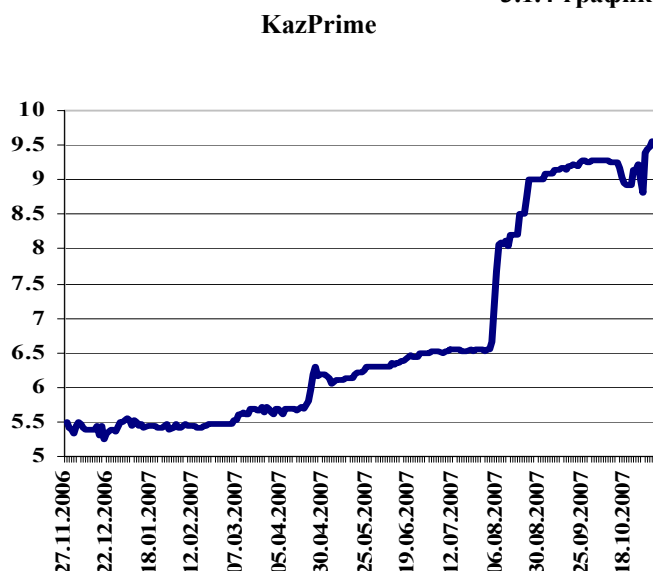
Шетел валютасындағы банкаралық депозиттер көлемі орналастырылған банкаралық депозиттердің жалпы көлемінің 94,5% құрайды. Сондай-ақ олардың елеулі бөлігі (шетел валютасында орналастырылған банкаралық депозиттердің жалпы көлемінің 93,6%) резидент емес банктерге орналастырылған.

3.1.3-график

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.1.4-график

Әлемдік кредит және қор нарықтарындағы тәуекелдерді қайта бағалау нәтижесінде ішкі нарықта ақша тарту ставкалары күрт ұлғайды. Мәселен, индекс Kazprime³⁹ индексі 370 базистік тармаққа дейін өсті (3.1.4-график).

³⁹ KazPrime индикаторы Қазақстандық банкаралық депозиттер нарығында ақшаны 3 ай мерзімге орналастыру ставкалары бойынша орташа мәнді көрсетеді. KazPrime индикаторын қалыптастыру туралы келісімнің қатысушылары қазіргі уақытта «ТұранӘлем Банкі» АҚ, «HSBC Банк Қазақстан» АҚ еншілес банкі, «Ситибанк Қазақстан» АҚ, «Қазкоммерцбанк» АҚ, «Қазақстан Халық Жинақ банкі АҚ, «ABN AMRO Банк Қазақстан» ЕАБ» АҚ болып табылады.

3.2. Бағалы қағаздар нарығы

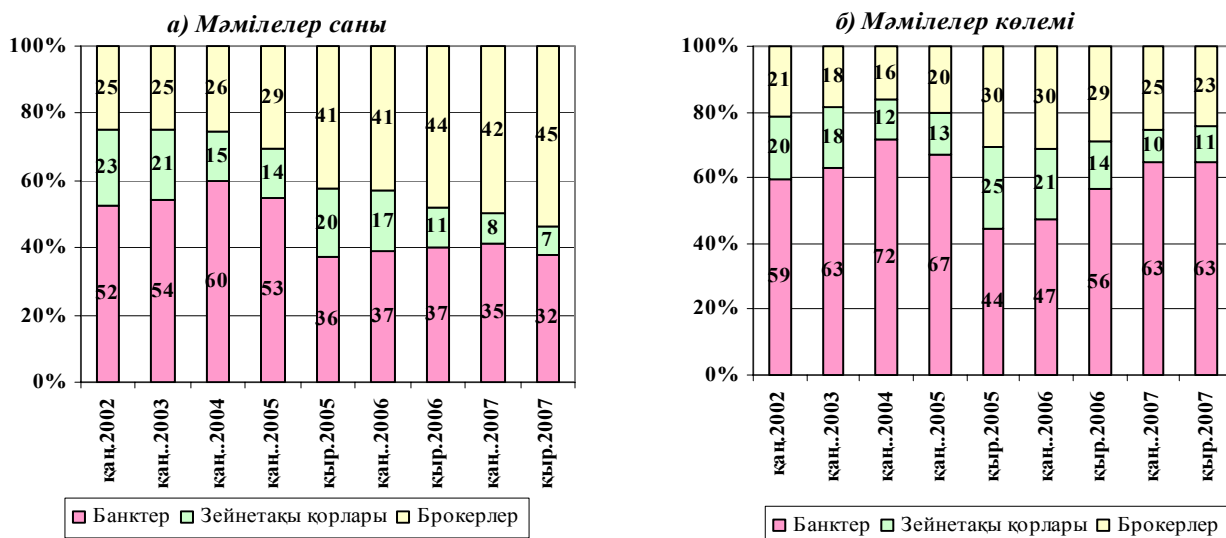
Қазақстанның бағалы қағаздар нарығында шетелдік инвесторлардың төмен белсенділігі сақталуда. Облигациялар акционерлік қоғамдардың ағымдағы санына қарағанда үлесі елеулі төмен акциялардан басым тұр. Бағалы қағаздардың бастапқы айналысы нашар дамыған. Туынды қаржы құралдарының нарығы мүлде дамымаған күйінде қалды. Шетелдік инвесторлардың белсенділігі төмендеді.

3.2.1 Бағалы қағаздар нарығының құрылымы

Қазақстан Республикасының бағалы қағаздар нарығының 2007 жылғы институтционалды инфрақұрылымының өзгеруі Алматы қаласының өңірлік қаржы орталығы қызметінің кеңеюімен байланысты. АӨҚО қатысушылары - брокерлер мен дилерлер санының өсуі байқалады, инвестициялық компаниялар және инвестициялық портфельді басқарушылар саны ұлғайды. Брокерлер жасаған мәмілелер саны ұлғайып, 01.10.2007 жылғы жағдай бойынша осы көрсеткіш 54% жетті. Банктер үлесі 32% болды, ал зейнетақы қорлары 2006 жылмен салыстырғанда 10% төмендеп, 7% болды (3.2.1.1-а-график). Мәмілелердің негізгі көлемін - 63% банктер жасады, брокерлердің үлесіне мәмілелердің 23%, ал зейнетақы қорларына – 11% тиесілі (3.2.1.1-б-график).

3.2.1.1-график

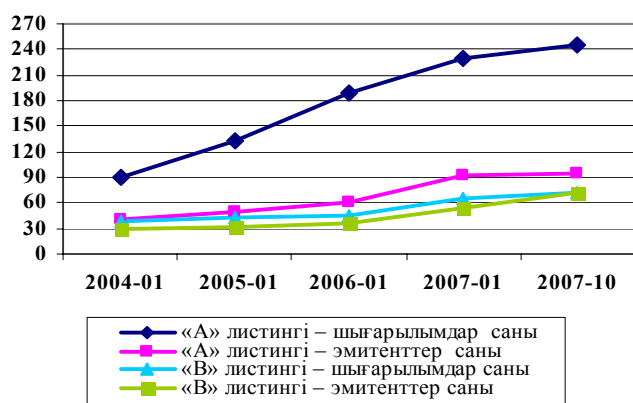
Институтционалды инвесторлар жасаған мәмілелер саны және көлемі

Дерек көзі: KASE

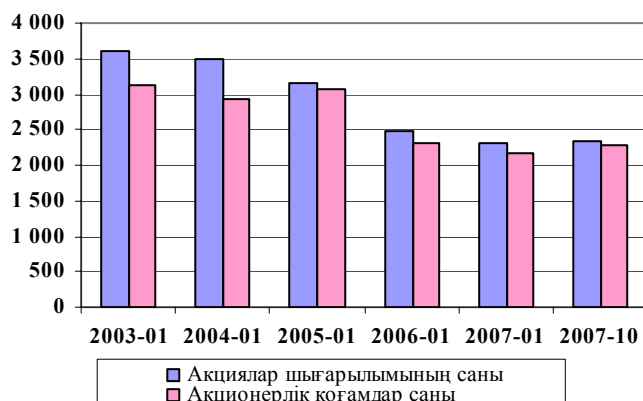
Дерек көзі: KASE

3.2.1.2 – график
KASE сауда-саттыққа жіберілген бағалы қағаздар

Дерек көзі: ҚҚА

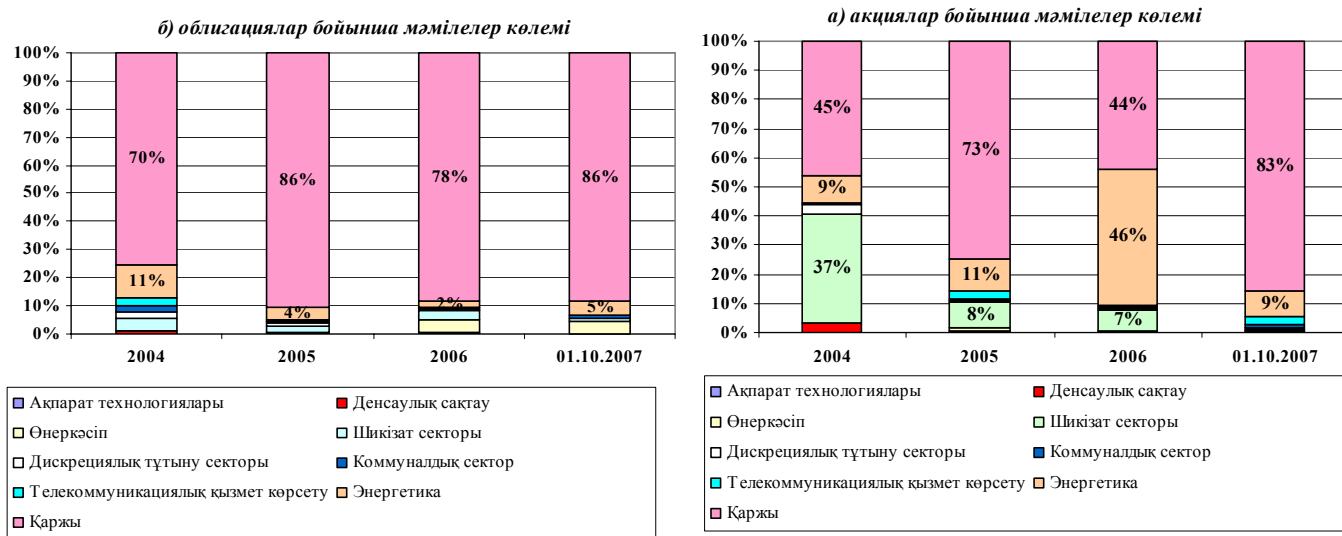
3.2.1.3 – график
Қолданыстағы акциялар шығарылымы бар акционерлік қоғамдардың (АҚ) саны

Биржаның Қазақстанның қор нарығын дамытудағы ролі едәуір маңызды. Листингтік бағалы қағаздарды шығару саны өсуде, акциялар мен облигациялар эмитенттерінің саны ұлғая түсінде (3.2.1.2-график). 2006 жылдан бергінің өзінде эмитенттер саны 1,5 есе өсті, ал «А» листингін және «В» листингін шығару саны 1,3 және 1,5 есе ұлғайды, 2007 жылғы 1 қазанда тиісінше шығару 246 және 71 болды. Бұл ретте ресми тізімге енгізілген мәмілелер көлемі "А" санаты бойынша 19,7% азайды, "В" санаты бойынша 22,3% ұлғайды. Барлық шығарылған бағалы қағаздардың негізгі үлесін «А» листингінің облигациялары - 63%, ең аз үлесін «В» листингінің облигациялары - 8% құрайды. Акциялар үлесі 30% болды, бұл Қазақстандағы барлық акционерлік қоғамдардың жалпы шығарғанының 4% құрайды (3.2.1.3-график). 2007 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша қолданылып жүрген акциялар шығарылымның жалпы саны 2 325 болды, бұл ретте көрсетілген күнгі қолданылып жүрген шығарылымы бар акционерлік қоғамдардың саны - 2 290 (3.2.1.3-график). Қалыптасқан жағдай Қазақстан экономикасының түрлі субъектілерінің (акционерлік қоғамдар не қор биржасына орналастыруға мүдделі емес не өзінің есептілігін көрсеткісі келмейді, бұл қор биржасының талаптарының бірі болып табылады, не АҚ шетелдік қор биржаларына орналастыруды артық санайды) қызметіне ықпал ететін субъективті факторлар ретінде, сол сияқты қор нарығын дамытудың жалпы үрдісі ретінде түсіндірілуі мүмкін. «А» санатындағы ресми тізімдердегі бағалы қағаздардың елеулі бөлігі - екінші деңгейдегі банктердің шығарылымдары екендігін атап өткен жөн.

3.2.1.4-график

Жасалған мәмілелердің көлемі бойынша бағалы қағаздардың салалық құрылымы, %-бен

Дерек көзі: KASE

Қазақстандық қор биржасында жасалған мәмілелер көлемі бойынша БҚН салалық құрылымында (3.2.1.4-график) акциялар нарығы бойынша да облигациялар нарығы бойынша да басым рольді қаржы секторы алатындығын көрсетеді, бұл БҚН дамытуда сақталып отырған дисбалансты көрсетеді. Акциялар нарығы айналымының өсуі 2007 жылғы үш тоқсандағы нәтижелер бойынша 01.01.2007 жылғы көрсеткішпен салыстырғанда 25,9% болды, ал тиісті кезеңдегі облигациялар нарығының өсуі 6,3% болды. Облигациялар нарығы бойынша айналым құрылымы 2007 жылы әлуеттік қол жетімді корпоративтік борышқа сәйкес келді және негізінен инфляция деңгейі бойынша индекстелген және теңгеге деноминирленген индекстелмеген қағаздардан қалыптастырылды.

Ұйымдастыру нарығындағы ахуал бастапқы ұйымдастырылған бағалы қағаздар нарығындағы белсенділік аз болған кезде қайталама бағалы қағаздар нарығын дамытудың оң

динамикасымен сипатталады. Мәселен, қайталама нарықта акциялар бойынша жасалған мәмілелер көлемі 2006 жылмен салыстырғанда 57,3% және РЕПО операциялары бойынша 47,5% ұлғайған кезде 2007 жылғы 3-тоқсанда бастапқы айналым нарығында акциялар бойынша ешқандай мәмілелер жасалған жоқ. Облигациялар нарығында да осыған ұқсас проблема бар. Нәтижесінде 2007 жылғы 1 қазанда РЕПО операциялары бойынша мәмілелер көлемінің үлесі 77%, қайталама нарықтағы операциялар көлемінің үлесі – 21,5% болды, ал фьючерспен операцияларға үлес 1,41% тиесілі. 2007 жылы мемлекеттік емес бағалы қағаздармен мәмілелер көлемі 19,3% қысқарды.

Есепті кезең ішінде ұйымдасқан нарықтағы мемлекеттік бағалы қағаздар бойынша биржалық мәмілелер көлемі РЕПО мәмілелері көлемінің - 46,2% және бастапқы орналастырулар көлемінің - 58,2% ұлғаюына байланысты 40,9% ұлғайды (3.2.1.1-кесте). Мемлекеттік бағалы қағаздармен мәмілелердің жалпы көлемінде РЕПО мәмілелерінің үлесіне 94,46% тиесілі.

2007 жылы РЕПО нарығы бір бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушыларының қысқа мерзімді теңгелік өтімділігін қолдауға арналған «қысқа ақша» функциясы болып табылатын бірнеше функцияларды орындағандықтан операциялар көлемі бойынша KASE-да жетекші позицияда болды. РЕПО-ның басқа функциялары – Ұлттық Банктің уақытша бос қаражатын инвестициялау және ақша агрегаттарын басқару құралы болып табылады.

3.2.1.1-кесте

KASE-дегі мемлекеттік бағалы қағаздармен мәмілелер көлемі

(млн. теңге)

	01.01.2003ж.	01.01.2004ж.	01.01.2005ж.	01.01.2006ж.	01.01.2007ж.	01.10.2007ж.
Мәмілелер көлемі, оның ішінде:	3 084 495	3 456 062	6 278 155	1 754 640	4 227 032	5 956 126
бастапқы орналастырулар	3 299	0	0	17 812	25 456	40 282
РЕПО мәмілелері	2 784 120	2 877 082	5 525 052	1 623 701	3 849 637	5 626 627

Дерек көзі: KASE

3.2.2 Бағалы қағаздар нарығының негізгі көрсеткіштері

Бағалы қағаздар нарығының негізгі көрсеткіштерінің бірі қор биржасы жай-күйінің KASE_Shares⁴⁰, KASE_BY⁴¹ индикаторлары болып табылады. Тұтастай алғанда республиканың қор биржасының индикаторлары едәуір жақсарды. KASE-тің жалпы капиталдандырылуы 01.10.2007ж. 8 811 709 млн. теңгеге дейін өсіп (3.2.2.1-график), ЖІӨ-нің 73%-ын құрады..

3.2.2.1-график

Дерек көзі: KASE

⁴⁰ KASE_Shares – акциялар бағасының KASE ашық нарығында KASE ресми тізімінің "А" санатының акциялары бойынша тіркелген неғұрлым жақсы баға өлшемдерінің өзгерісін көрсететін индексі;

⁴¹ KASE_BY – корпоративтік облигациялар кірістілігінің индексі – мәмілелер немесе маркет-мейкерлердің арасындағы баға белгілеулердің орта мәндері бойынша есептелген KASE ресми тізімінің "А" санатының корпоративтік облигацияларының орташа алынған (капиталдандыру арқылы) кірістілігі (мәмілелер болмаған жағдайда);

01.10.2006 жылғы жағдай бойынша осындай көрсеткіш 57% болған еді. Осылайша, ұйымдастырылған қор биржасының едәуір өскені, сондай-ақ қазақстандық бағалы қағаздар нарығында жаңа эмитенттердің пайда болғаны байқалады. Алайда, 2007 жылдың 2-ші және 3-ші тоқсандарының көрсеткіштерін салыстырған кезде көрсеткіштердің 14%-ға нашарлағаны байқалады

Сенімділік индексі⁴² де алдыңғы кезеңдермен салыстырғанда едәуір жақсарды, бірақ 2007 жылғы 3-тоқсанның көрсеткіштерін 2007 жылғы 1-тоқсанмен салыстырғанда көрсеткіш едәуір нашарлаған. Капиталдарудың және сенімділік индексінің төмендеуі негізінен халықаралық қаржы нарықтарындағы күйзелістер және қысқа мерзімді өтімділік нарығындағы қиын жағдайдың салдарынан листинг компанияларының акциялары бағаларының 2007 жылғы үшінші тоқсандағы теріс динамикасына байланысты болды.

3.2.3 Халықаралық нарықтың Қазақстан қор нарығына ықпал етуі және қазақстандық эмитенттердің негізгі көрсеткіштері

АҚШ-тағы subprime ипокалық кредиттері нарығындағы түйінді проблемаларға байланысты, инвесторлар өз позицияларын қайта қарады және капитал мейлінше тәуекелді активтерден тәуекелі азырақ активтерге құйыла бастады. Әлемдік қаржы нарықтарының құбылмалылығы, дамыған елдердің шын мәнісінде тәуекелсіз мемлекеттік бағалы қағаздарына деген бағаның өсуі және дамушы елдердің бағалы қағаздарына деген баға белгілеулердің құлдырауы, корпоративтік бағалы қағаздар бойынша спрэдтердің кеңеюі сияқты осы факторлар Қазақстанның қаржы нарығында көрініс тапты.

Шетелдік инвесторлардың Қазақстанның қор биржасына қатысуы айтарлықтай болып отырған жоқ. Қазақстанның ұйымдастырылған нарығына шетелдік үлестік құралдар шын мәнісінде айналыста болмай отыр. Нарықтың осы сегментінің өтімділігі 01.10.2007 жылғы жағдай бойынша шын мәнісінде нөлге тең болып отыр.

Қазақстандық банктерге спрэдтердің айтарлықтай кеңеюі, атап айтқанда, қазақстандық банктерге кредиттік қорғауды сатып алу (Credit Default Swap - CDS⁴³) қымбатырақ болды. (3.2.3.1-кесте)

3.2.3.1-кесте

Қазақстан банктерін кредиттік қорғаудың (CDS premium) құны

Эмитент	01.05.07ж.	08.08.07ж.	08.11.07ж.
Каспийский Банкі	500 б.п.	850 б.п.	795 б.п.
АТФ Банк	150 б.п.	250 б.п.	346 б.п.
Центр Кредит Банкі	300 б.п.	500 б.п.	775 б.п.
Нұрбанк	550 б.п.	800 б.п.	875 б.п.
Темір Банк	550 б.п.	750 б.п.	950 б.п.
Альянс Банк	450 б.п.	800 б.п.	1050 б.п.
ТұранӘлем Банкі	270 б.п.	600 б.п.	717 б.п.
Қазкоммерцбанк	220 б.п.	450 б.п.	642 б.п.

Дерек көзі: ҚРҰБ

Сондай-ақ Қазақстандық банктер акциялары бағасының халықаралық қаржы нарығында айтарлықтай құлдырауы байқалды, мысал ретінде Қазкоммерцбанк, Альянс-банк

⁴² Сенімділік индексі – рейтингі жоғары корпоративтік облигациялардың орташа кірістілігінің рейтингі төмен корпоративтік облигациялардың орташа кірістілігіне қатынасы. Индекстің тұрақты өсуі күшті нарықтағы сенімділіктің өсуін білдіреді және керісінше.

⁴³ CDS - кредиттік қорғауды сатушының белгілі бір кредиттік оқиға басталған жағдайда қарсы агенттен (CDS-ті сатып алушыдан) нақты эмитенттің облигацияларын олардың номиналдық құны бойынша сатып алуға міндеттенуін білдіретін келісім-шарт. Оның орнына, CDS сатып алушысы тұрақты негізде сыйлықақы төлейді. Сыйлықақының мөлшері хеджирленетін эмитенттің кредиттік тәуекелінің деңгейіне байланысты.

және Центркредит Банкі акцияларының бағасы келтірілді (3.2.3.1-график). Дағдарыстың басынан бері Қазкоммерцбанктің, ТұранӘлем Банкінің, Альянс Банктің акциялары шамамен 45%, Центркредит Банкінің акциялары 34%-ға жуық төмендеді. Нарықтың тәуекелсіз активтер пайдасына қарай көңіл бұруы Қазақстандық банктер үшін сырттан қарыз алу құнының айтарлықтай ұлғаюына ықпал етті.

Спрэдтердің ауқымды кеңеюі (мейлінше тәуекелді және тәуекелі төменірек активтер кірістілігінің айырмасы) кірістіліктің ұлғаюына, демек, қазақстандық корпоративтік облигациялар бойынша бағаның төмендеуіне әкелді. Мәселен, кірістілік орташа алғанда жыл басынан бері Қазкоммерцбанк облигациялары бойынша 4%, ТұранӘлем Банкі облигациялары бойынша 3.5%, Центркредит Банкі облигациялары бойынша 4%, Альянс Банк облигациялары бойынша 6.7%, Халық Банкі облигациялары бойынша 1% өсті. Кестеде эмитенттері ірі қазақстандық банктер болып табылатын кейбір⁴⁴ бағалы қағаздар бойынша жыл басындағы және қазіргі сәттегі индикативті кірістілік келтірілген.

3.2.3.2-кесте

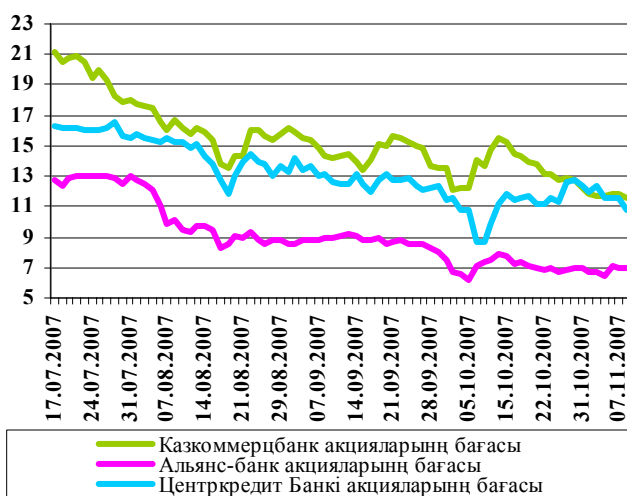
ЕДБ-нің облигациялар бойынша кірістілігі

	01.01.2007 кірістілік	08.11.07 кірістілік
ККВ 8.5% 04/2013	6.9%	10.8%
BTAS 8% 03/2014	7.6%	11%
CenterCredit 8% 02/2008	6.7%	10.8%
Alliance 9% 06/2008	7.9%	14.6%
Halyk 8.125% 10/2009	6.04%	6.95%

Дерек көзі: ҚРҰБ

3.2.3.1-график

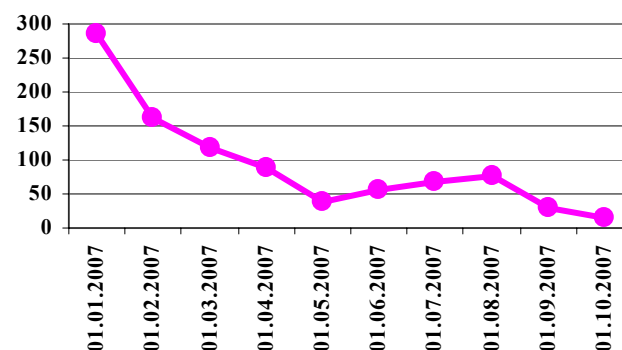
Халықаралық нарықтағы ЕДБ акцияларының бағасы

Дерек көзі: KASE

3.2.3.2-график

Банк акцияларының орташа алынған кірістілігі

Дерек көзі: ҚРҰБ

Тиісінше сыртқы экономикалық факторлар, оның ішінде жыл басында азиялық қор нарықтарының құбылмалылығының жоғары болуы банк секторының ішкі қаржы нарығындағы акцияларының кірістілігіне ықпал етті (3.2.3.2-график). Тұтастай алғанда, банк жүйесі бойынша 01.01.07 - 01.10.07 аралығындағы кезеңде банк акцияларының орташа алынған кірістілігі жылдық 148% төмендеді.

⁴⁴ Кестеде Bloomberg жүйесінде барабар баға белгілеуді таба алатын қағаздар ұсынылды.

III. Қаржы делдалдығы институттары

4. Қаржы секторының экономикадағы ролі

4.1 Қаржылық қатынастардың даму деңгейі

Кредиттеудің өсуі жоғарғы қарқынмен қаржы делдалдығы деңгейінің басқа көрсеткіштерімен салыстырғанда кредиттердің ЖІӨ негүрлым жоғары қатынасына себепші болды. Қаржы делдалдығы деңгейі көрсеткіштерінің динамикасы ТМД және Шығыс Еуропа елдерінің осындай көрсеткіштерінен салыстырмалы түрде асуымен сипатталады.

Экономиканың субъектілерінің кредиттік ресурстарға деген сақталып отырған сұранысы кредиттеу көлемінің ЖІӨ-ге қатынасының өсуіне себепші болды. Екінші деңгейдегі банктердің кредиттеуінің жоғарғы өсу қарқыны салдарынан осы көрсеткіш 2004 жылғы 30%-ға дейін қарағанда 2007 жылғы 9 ай қорытындылары бойынша 60% дейін өсті.

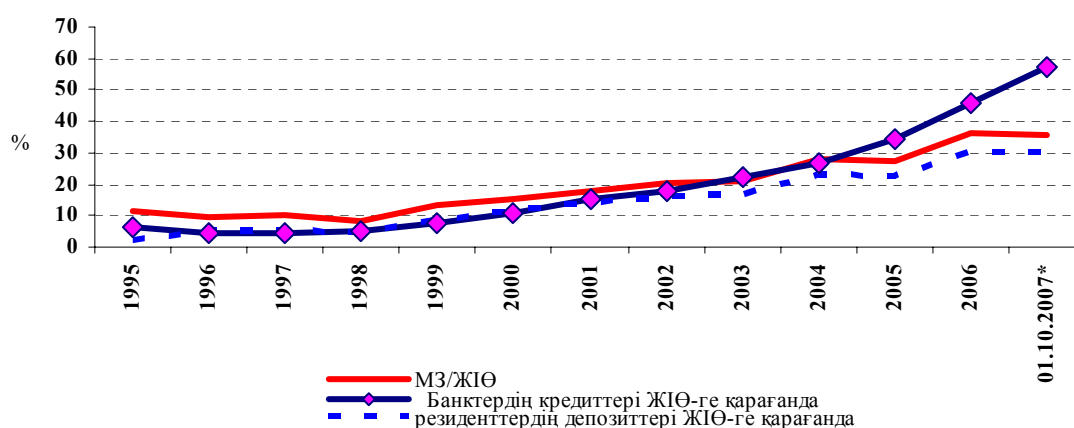
Өз кезегінде, екінші деңгейдегі банктерді отандық экономиканы одан әрі кредиттеумен сыртқы кредиттеу көздерінің есебінен қорландыру деңгейінің ұлғаюы салдарынан кредиттердің ЖІӨ қатынасы мен халықтың жинақ ақшасының деңгейі, сондай-ақ барынша кең индикатор - экономиканы монеталандыру деңгейі (4.1.1-график) арасындағы айырмашылық ұлғайды.

Төлем қабілеттілігіне сұранысты және тиісінше экономиканың өсуін ынталандыру құралы ретінде кредиттеу ықпалының күшеюі кредиттеу деңгейі мен ішкі қорландыру (резиденттердің депозиттік базасы есебінен) арасындағы айырмашылықтың ұлғаюы салдарынан кредиттік ресурстар көздері тұрақтылығының ықтимал төмендеуіне байланысты экономикалық өсу көрсеткіштеріне теріс ықпал ету тәуекелдеріне ұшырауға себепші болады.

Тұтастай алғанда, Қазақстандағы қаржылық қатынастар деңгейі көрсеткіштерінің өсу қарқыны ТМД және Шығыс Еуропадағы кейбір елдермен салыстырғанда қаржы делдалдығының «тереңдеуінің» артуына себепші болды. Бұл ретте «барынша» арту кредиттеу деңгейі бойынша байқалды (4.1.2-график).

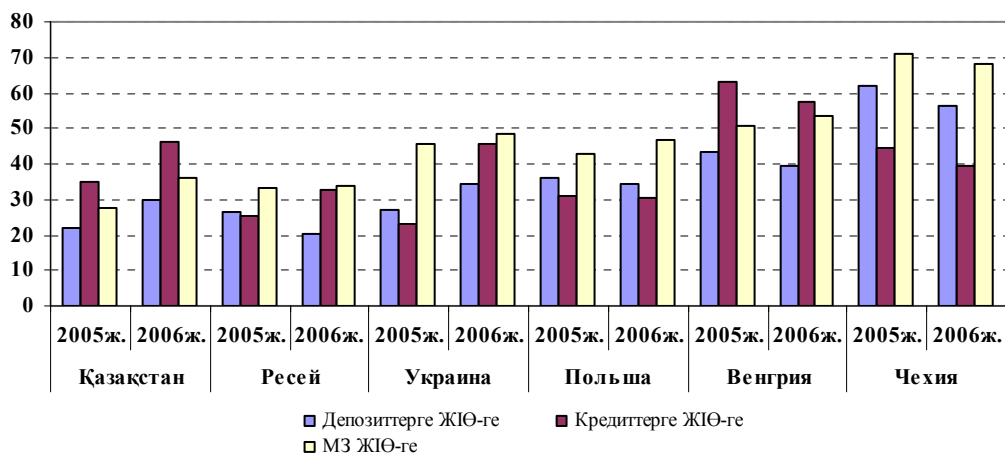
4.1.1-график

Қаржылық қатынастардың даму «тереңдігі»

Дерек көзі: ҚРҰБ

Қаржылық қатынастардың даму деңгейінің өзгеруіне салыстырмалы талдау
2005-2006ж.ж. (пайызбен)

Дерек көзі: ҚРҰБ, ХВҚ, Ұлттық дерек көздері

4.2. Қаржы секторының құрылымы

Қаржы секторының институционалдық құрылымында қаралып отырған кезеңде өзгерістер байқалған жоқ. Республиканың қаржы секторының басым сегменті банк секторы болып қала береді.

Өткен жылдардағы сияқты, ресурстардың көп бөлігі банктерге шоғырландырылған. Қаржы нарығының жиынтық активтеріндегі банк активтерінің жеке үлес салмағы өсу үстінде, бұл елеулі дәрежеде екінші деңгейдегі банктердің кредиттік белсенділігіне байланысты болды. Сонымен қатар, 2006 жылдың басынан бастап 2007 жылғы қазан аралығындағы кезең үшін банктік емес ұйымдардың активтерінің, жинақтаушы зейнетақы қорларының активтерінің үлес салмағының төмендеуі және сақтандыру секторының тұрақты үлесі кезінде бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушылары активтерінің ұлғаюы байқалды (4.2.1-график). Бұл ретте қаржы секторының институционалдық инфрақұрылымы тұрақты (4.2.1-кесте) болып қалып отыр.

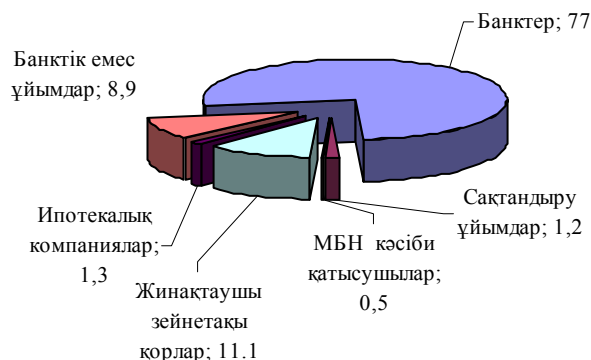
Банк секторының қаржы нарығының басқа сегменттеріне ықпал ету дәрежесі оның корпоративтік облигациялар нарығына қатысуымен сипатталады. Мәселен, 2007 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша мемлекеттік емес облигацияларды шығарудың жалпы санының 40% (4.2.2-график) екінші деңгейдегі банктер жүзеге асырған.

Айналыстағы корпоративтік облигациялардың тұрақты түрде ұлғаюына қарамастан жалпы көлемнің жартысынан астамы қаржылық емес ұйымдардың және басқа инвесторлардың портфелінде жатыр. Бұл ретте институционалдық инвесторлардың – облигация ұстаушылардың үлес салмағы Қазақстан Республикасының аумағында шығарылған облигациялардың жалпы көлемінің 43,7% болды.

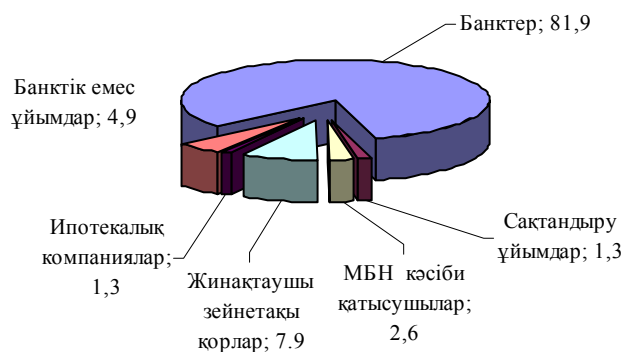
Осылайша, банк жүйесіндегі тұрақсыздық қаржы нарығының барлық басқа сегменттерінің тұрақтылығына теріс ықпал етеді. Бұл ретте, қаржы секторы субъектілерінің банктердің еншілес ұйымдары болып табылатындығы немесе банктік конгломераттар құрамына кіретіндігі барлық қаржы секторының жүйелік дағдарысқа ұшырауын күшейтеді.

4.2.1-график

Қаржы секторы активтерінің институционалдық құрылымы (%-бен)
2006 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша

2007 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша

Дерек көзі: ҚҚА

**Қаржы секторының институционалдык құрылымы
(қаржы институттарының саны)**

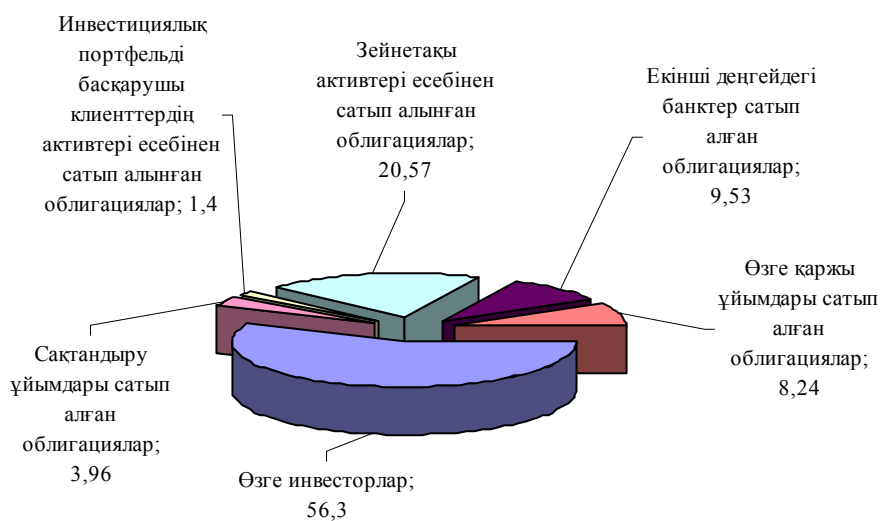
	01.01.04	01.01.05	01.01.06	01.01.07	01.10.07
Екінші деңгейдегі банктер	35	35	34	33	34*
Сактандыру ұйымдары	32	36	37	40	41
Сактандыру брокерлері	6	8	12	12	14
Актуарии	28	27	30	33	41
Жинақтаушы зейнетақы қорлары	16	16	14	14	14
Зейнетақы активтерін инвестициялық басқаруды жүзеге асыратын ұйымдар (ЗАИБЖҰ)	10	10	10	13	11
Ипотекалық компаниялар	2	3	7	10	10
Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар	157	201	270	16	22
Брокерлер-дилерлер	52	57	62	69	99
Тіркеушілер	19	18	18	16	17
Өзін-өзі реттейтін ұйымдар (ӨЗҰ)	2	2	2	2	2
Трансфер-агенттер	0	0	0	2	2
Инвестициялық портфельді басқарушылар	10	14	28	37	55

* 2007 жылғы 26 қыркүйекте «Мастербанк» АҚ банк қызметін жүзеге асыруға лицензия берілді.

Дерек көзі: ҚҚА

4.2.2-график

**ҚР корпоративтік облигациялары нарығындағы негізгі инвесторлар
(пайызбен, 2007 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша)**

Дерек көзі: ҚҚА

5. Банк секторы

5.1. Банктік қызмет көрсету нарығының жай-күйі, инфрақұрылымы және шоғырлануы

Банк секторындағы 5 ірі қаржы институттары активтерінің үлесі ағымдағы жылдан басынан бастап оның республиканың жинақтаушы зейнетақы жүйесінде және сақтандыру секторында ұлғаю үрдісі шамалы төмендеді. Банк секторы және зейнетақы қызметі нарығы «төмен шоғырланған» сақтандыру секторының жағдайында «қалыпты шоғырланған» күйінде қалып отыр.

Шетелдік қаржы институттарының соңғы кездегі ірі сатып алуларына қарамастан шетелдік қатысумен банктердің активтерінің банк секторының жиынтық активтеріндегі үлесі олардың жарғылық капиталының банк жүйесіндегі жарғылық капиталдағы үлесімен қатар елеусіз күйінде қалуда.

Капиталдың жоғары шоғырлануының сақталуы және басқа ойыншылар тарапынан бәсекелестіктің жетіспеуі кезінде қаржы секторында жүйелік тәуекелдерге ұшырау күшейеді. Банктік қызмет көрсетудің отандық нарығында ірі банктердің басым болуы тарихи жайт болып табылады. Республикадағы 5 ірі банктің активтерінің банк секторының жиынтық активтеріндегі үлесі 01.10.2007 жылы 77,9% (01.01.2003 жылы – 71,3%) болды. Бұл ретте ағымдағы жылдың басынан бастап оның аздап төмендегені байқалады, бұл бір жағынан, бәсекелестіктің күшеюіне, екінші жағынан, американдық ипотекалық дағдарыстан болған ғаламдық нарықтардағы ауытқулардан болған банктердің белсенді қызметінің аздап баяулауына байланысты болды (5.1.1-кесте). Жинақтаушы зейнетақы жүйесінде және сақтандыру секторында 5 ірі қаржы институты үлесінің аздап ұлғаюы байқалады.

Нарықтық шоғырланудың жиынтық көрсеткіші ретінде Херфиндаль-Хиршман индексі пайдаланылады. Банктік қызмет көрсету нарығы бойынша жүргізілген есеп айырысуларға сәйкес осы индекс 1486, зейнетақы қызметі нарығы бойынша 1625,3, сақтандыру секторы бойынша 745,5 (5.1.1-график) болды.

Шетелдік қатысумен банктер активтерінің банк секторының жиынтық активтеріндегі үлесі және олардың жарғылық капиталының банк жүйесіндегі жарғылық капиталындағы үлесі төмендеді және елеусіз болып табылады (5.1.2-график).

5.1.1-кесте

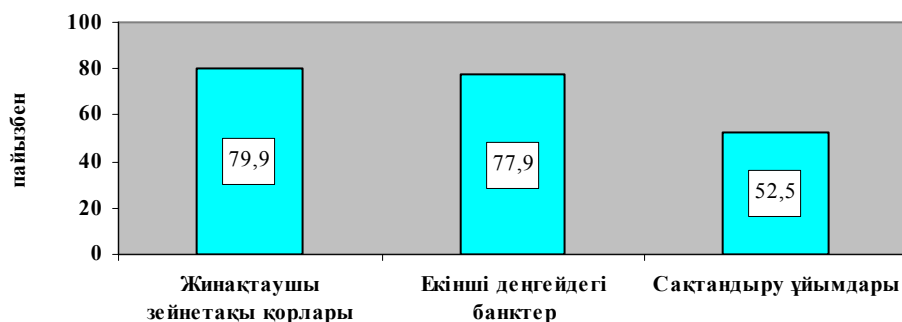
5 ірі қаржы институтының үлесі (%)

	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.10.2007
Екінші деңгейдегі банктер	71,3	73,1	74,1	74,1	79,4	77,9
Сақтандыру ұйымдары	72,8	63,3	61,8	57,5	49,6	52,5
Жинақтаушы зейнетақы қорлары	79,5	77,35	76,2	77,95	78,98	79,88

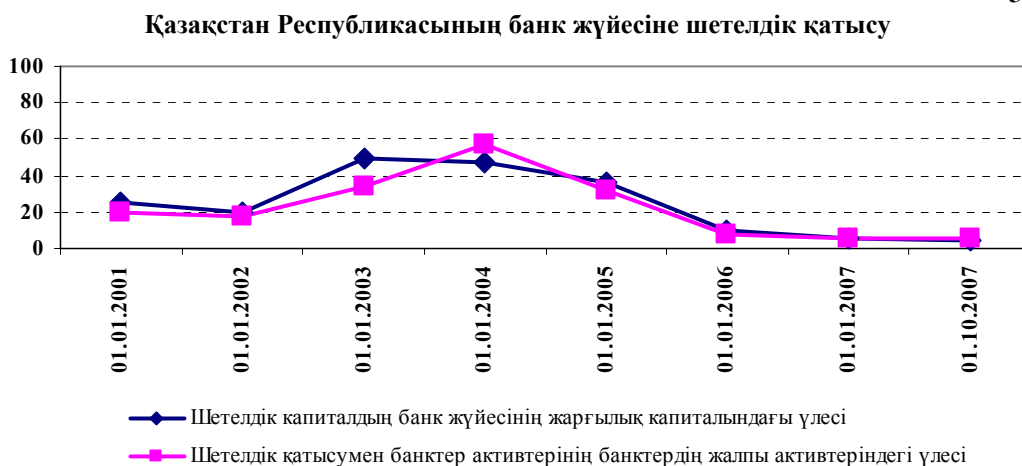
Дерек көзі: ҚҚА

5.1.1-график

Қазақстанның қаржы секторының шоғырлануы*
01.10.2007ж. (пайызбен)

* әрбір 5 ірі қаржы институтының активтерінің сегменттің жалпы активтеріндегі үлесі
Дерек көзі: ҚҚА

Дерек көзі: ҚҚА

5.2 Кредиттік тәуекелдер

Банк жүйесіндегі кредиттік тәуекел деңгейі жоғары күйінде қалып отыр. Банк жүйесіндегі қаржы тұрақтылығы үшін салыстырмалы түрде заемшылардың жоғары шоғырлануы және жылжымайтын мүлік және құрылыс секторларына белсенді қатысуына байланысты оның несиелік портфелінің сапасы бар басты мәге ие болып отыр.

Заемшылардың кредиттік шарттар бойынша өз міндеттемелеріне қызмет көрсету сапасы тұтастай алғанда экономиканың негізгі даму үрдістеріне байланысты олардың қаржылық жай-күйімен айқындалады.

Американдық тәжірибе және қалыптасқан үрдістер отандық банк бизнесі үшін кредиттік тәуекеліне және несиелік портфелінің сапасына қатысты бөлігінде «сабақ» болып қызмет етуі тиіс.

Макроэкономкалық тұрақтылық үрдістерінің сақталуы, халықтың әл-әуқатының көтерілуі, құрылыс индустриясының қарқынды өсуі, сондай-ақ жылжымайтын мүлікке бағаның теңдесіз өсуі жағдайларында 2007 жылы салыстырмалы түрде арзан шетелдік капиталдың әкелінуімен байланысты болған банктердің несиелік портфелінің өсу үрдісі жалғасты (Вох 3 келтірілген кредиттік нарықтағы сұраныс пен ұсынысты айқындайтын сапа өлшемдерін зерттеу нәтижелері). Шетелден капиталдың салыстырмалы түрде төменгі құнмен әкелінуі екінші деңгейдегі банктердің ресурстық базасының ұлғаюына, соның нәтижесінде банк қызметінің, әсіресе кредиттік қызметінің жандануына себепші болды, бұл банк секторының белгі бір тәуекелдерге, атап айтқанда, кредиттік тәуекелге ұшырау дәрежесінің артуына ықпал етті. Ағымдағы жылғы 9 ай ішінде несиелік портфелі кемінде 45%⁴⁵ (5.2.1-график) өсті. Сонымен қатар, банктердің соңғы айлардағы кредиттік белсенділігінің төмендеуін ескере отырып, жыл қорытындылары бойынша өсім қарқыны өткен кезеңдегі осындай көрсеткіштерден аспайтындығын күтуге болады.

⁴⁵ Халықаралық практикаға сәйкес банк жүйесінің кредиттік тәуекелге ұшырау дәрежесінің көтерілуі кредиттік портфельдің жылына кемінде 15% өсетіндігін қуәландырады.

Банктік кредит нарығындағы ахуалдар мониторингі

Банк нарығындағы ахуалдарды және банктік қызмет көрсетудің даму үрдістерін талдау үшін кредиттік ресурстарға сұраныс пен ұсыныстың сапалы өлшемдерін зерттеу әдістері қолданылуы мүмкін. Бұл белгілі бір уақыт бөлігінде қолда бар сандық деректерді және олардың мәндерін түсіндіруге мүмкіндік береді. Мониторингі жүйелі түрде жүзеге асыру талдамалық шолу және банктік өзара байланыстарды жан-жақты бағалау, стресс-тестинг өткізу және қаржы тұрақтылығының индикаторларын бағалау үшін ақпарат көзі болып табылады.

2007 жылғы шілдеде Ұлттық Банк екінші деңгейдегі банктерге бірінші рет зерттеу жүргізді. Негізгі назар кредиттік нарықтағы сұраныс пен ұсыныс факторларын, банктерде тәуекелдерді басқару саясатын, банктердің баға жасау саясатына арналған бағалық және бағалық емес өлшемдердің ықпалын айқындауға жасалынды.

2007 жылғы 1-жартыжылдықтағы алынған нәтижелерге сәйкес банктердің заңды және жеке тұлғаларды кредиттеудің өспелі үрдісі байқалды. Заңды тұлғаларға қатысты шағын және орта бизнес тарапынан (бұдан әрі - ШОБ) негізгі құрал-жабдықтарды айналымдық қаржыландыруға және сатып алуға үдемелі қажеттіліктерге, сондай-ақ кредиттеу мерзімдерінің және банктердің ШОБ арналған пайыздық ставкаларының мөлшерлерінің өзгерулеріне негізделген едәуір өсуі байқалды.

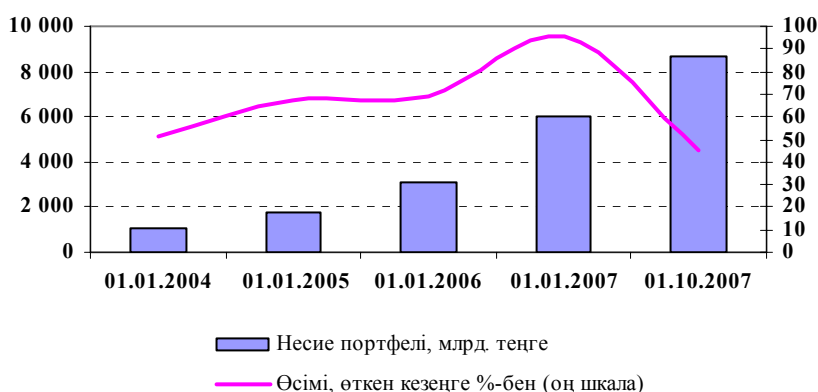
2007 жылғы 1-жарты жылдықта банктердің жеке тұлғаларды кредиттеуге өспелі дайын болуы жағдайларында заемшылардың әл-әуқатының артуына және борыштық ауыртпалықты сенімді қабылдауына байланысты ипотекалық және тұтынушылық кредиттеу өнімдеріне сұраныстың өсуі байқалды, бұл халықтың банктер алдындағы берешегінің айтарлықтай өсуіне ықпал етті.

Зерттеу жүргізу кезінде кредит саясатының өзгеруін күтулерге қатысты бөлігінде банктердің позициялары мынадай болып бөлінді: респонденттердің шамамен теңдей бөлігі оның жұмсаруы, бұрынғы деңгейде сақталуы және қатаюы жайлы пікір айтты. Кредит саясатын жұмсарту үшін басқа банктер және банктік емес мекемелер тарапынан бәсекелестік; қатаюы үшін – несие портфелінің тәуекелдерін қайта бағалау басым фактор болып табылады. Бұл ретте 2/3 банк несие портфелінің сапасы бұрынғы деңгейде қалады деп күтті.

Тұтастай алғанда, зерттеу нәтижелері қорландыру ресурстарына қол жеткізуге қатысты бөлігінде сыртқы нарықтардағы оң жағдай сақталған жағдайда 2007 жылғы 2-жартыжылдықта банктердің кредиттік белсенділігінің ұлғаюын және несие портфелінің бұрынғы қарқынмен одан әрі өсуін күтуге болатындығын көрсетті. Алайда, әлемде болып өткен өтімділіктің дүниежүзілік дағдарысы кезінде банктердің өсу қарқынының баяулауы және олардың одан әрі даму жоспарларын қайта қарағаны байқалды, бұған реттеу шараларының әсері және жылжымайтын мүлікпен, құрылыс саласымен және ипотекамен байланысты тәуекелдерді қайта бағалауға ықпал етті, нәтижесінде ол кредиттеу талаптарын қатайту жағына өзгеруге әкелді.

5.2.1-график

Несие портфелінің көлемі

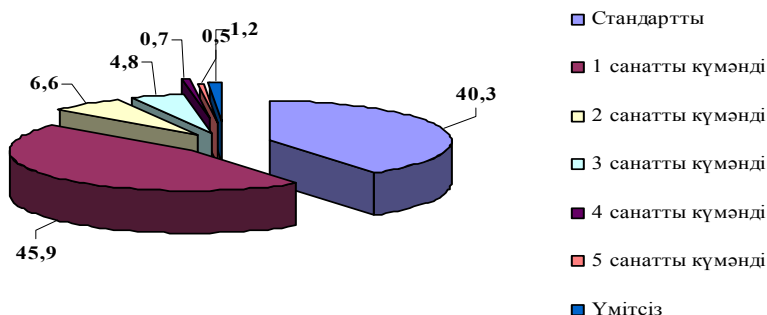
Дерек көзі: ҚҚА

Банктердің несие портфелінің сапасы жыл басынан бастап кейбір өзгерістерге ұшырады. Бірінші кезекте, екінші деңгейдегі банктердің несие портфелінің сапасының төмендеуіне активтерді жіктеуге қатысты реттеу шараларының және екінші деңгейдегі банктердің 2007 жылғы екінші тоқсаннан бастап кредиттеу бойынша құжаттаманы жүргізу

тәртібін қатандандыру ықпал етті. Бұдан басқа, өтімділіктің ғаламдық дағдарысына және борыштарды қайта қаржыландырумен банктерде проблемалар туындауына байланысты олар өз тәуекелдерін қайта бағалауға мәжбүр болды. Осыған байланысты бірінші кезекте кредиттеу шарттары қайта қаралды, бұл заемшыларға, тиісінше, олардың өз борыштарына қызмет көрсету сапасына әсер етпей қоймады (5.2.2-график).

5.2.2-график

Несие портфелінің сапасы
(пайызбен, 01.10.2007 жылғы жағдай бойынша)

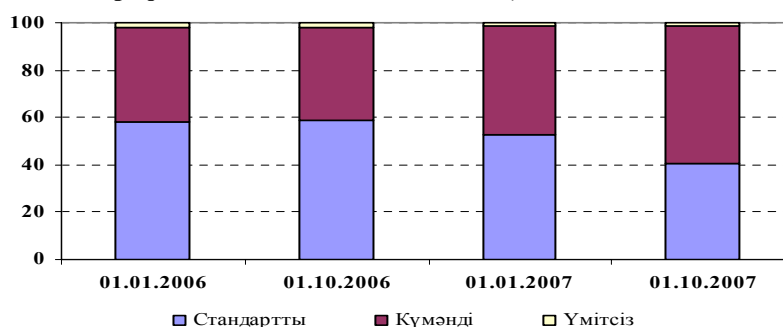
«Жұмыс істемейтін» кредиттер деңгейі рұқсат етілген мәннен төмен. Алайда, жыл басынан бастап стандартты кредиттердің үлесі төмендеген кезде күмәнді кредиттердің үлесі ұлғайды.

Активтер сапасының нашарлау мәселелері соңғы жылдардағы банктік дағдарыстардың көбінің дамуының негізінде жатыр. Несие портфелін бағалауды халықаралық салыстыру мақсатында көбіне «жұмыс істемейтін» кредиттер үлесінің көрсеткіші қолданылады. Жұмыс істемейтін кредиттер көлемі несие портфелінің 10%-на жеткен кезде әлемдік практикада қаржы тұрақтылығына қауіп болып табылады. Банк жүйесінің несие портфеліндегі осындай кредиттердің үлес салмағы қауіпті деңгейден 10% төмен. Алайда, ағымдағы жылғы сәуірден бастап стандартты кредиттердің үлес салмағы төмендеген кезде күмәнді кредиттер үлесі едәуір ұлғайды, бұл көбінесе, қадағалау органы тарапынан кредиттік тәуекелді барынша теңбе-тең бағалауға бағытталған жаңа талаптарды енгізуіне және тиісінше провизияларды құруына байланысты болды (5.2.3, 5.2.4-графиктер). Өз кезегінде, банктердің несие портфеліндегі заемдар бойынша клиенттердің мерзімі өткен берешектерінің жеке үлес салмағы жыл басынан бастап 1,3%-дан 1,0%-ға дейін төмендеді (5.2.5-график).

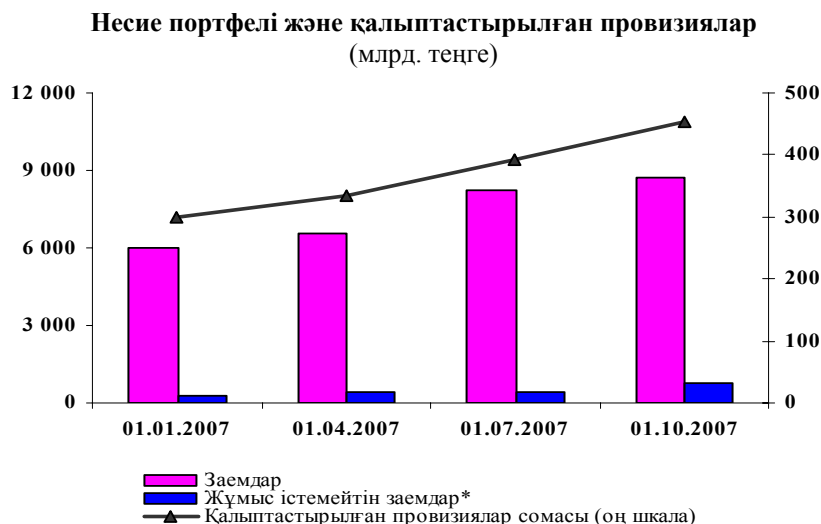
Бұл ретте кредиттік портфельді кепілдік қамтамасыз ету құнымен және қалыптастырылған провизиялар көлемімен жабу дәрежесінің төмендеуі салдарынан тұтастай алғанда, банк жүйесі бойынша ықтимал кредиттік залалдың жиынтық деңгейінің өсуін атап өткен жөн (5.2.6-график). Алайда, жабу дәрежесінің төмендеуі кепілдік қамтамасыз етуді (жылжымайтын мүлік нарығындағы үрдістің өзгеруі салдарынан) неғұрлым консервативтік бағалауға, сондай-ақ кепілсіз кредиттер (тұтыну кредиті) көлемінің ұлғаюына байланысты болды.

5.2.3-график

Несие портфелі сапасының динамикасы (жиынтыққа пайызбен)

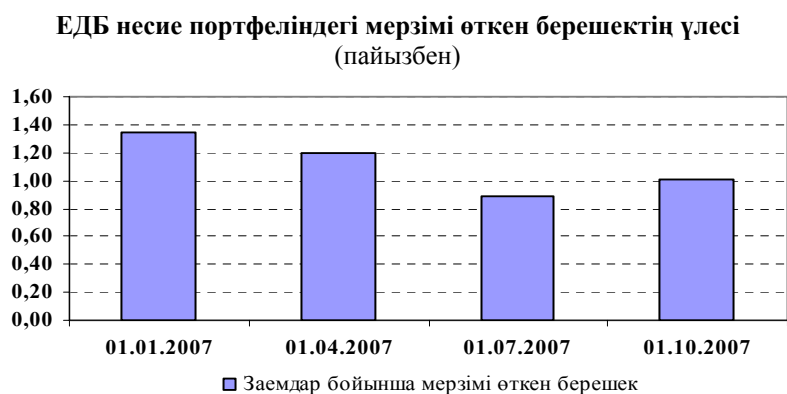

Дерек көзі: ҚҚА

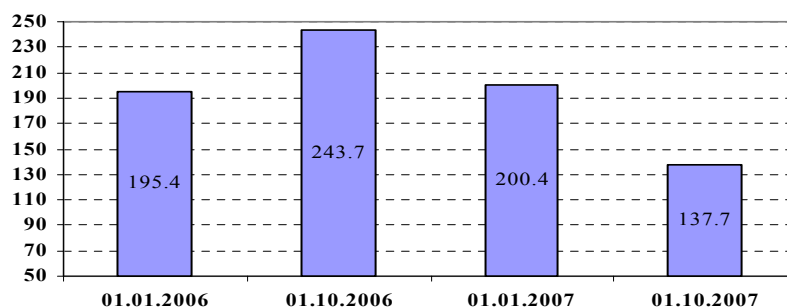
* 2,4 және 5 санатты күмәнді, үмітсіз

Дерек көзі: ҚҚА

Дерек көзі: ҚҚА

Несие портфелін қамтамасыз ету құнымен және қалыптастырылған провизиялармен жабу дәрежесі*
(пайызбен)

* қалыптастырылған провизиялар сомасының және қамтамасыз ету құнының ЕДБ несие портфеліне қатынасы

Дерек көзі: ҚҚА

Заемдар бірнеше секторларға шоғырланған, бұл оларды сектордағы, атап айтқанда, құрылыс, сауда және өнеркәсіп секторларындағы белгілі бір сілкіністер жағдайларында осал жасайды. Банктер құрылыс секторына берілген кредиттерге қатысты бөлігінде неғұрлым осал, бұл осы сектордың дамуын болжап білудің мүмкін еместігіне және нарықтардағы баға түзетулеріне жоғары деңгейде ұшырауына байланысты.

Экономиканың салаларын кредиттеу құрылымында барынша тартымдылары сауда және құрылыс салалары болып қала береді. Банктердің жиынтық несиелік портфелінде неғұрлым көп кредиттелетіні (28,3%) сауда болып отыр, бұл құралдар айналымы жылдамдығының жоғары болуына негізделген. Сауданы кредиттеу құрылымында күмәнділер үлесі 61,73%, үмітсіздер үлесі – 1,25% болды. Құрылыс саласы екінші деңгейдегі банктердің кредиттеу құрылымында экономиканың барынша тартымды салаларының бірі болып отыр. Егер 2005 жылы құрылыс индустриясын кредиттеуге банктердің несиелік портфелінің 12,8% тиесілі болса, бұл ретте бір жылғы өсім 81,4% болды. 2006 жылы құрылыс индустриясын кредиттеу несиелік портфелінің 19,6% алды және 01.10.2007 жылғы жағдай бойынша бұл көрсеткіш 25,6% болды. Сондықтан, отандық құрылыс компаниялары жеткілікті дәрежеде банктік кредитке тәуелді жағдайда тұр. Бұл ретте құрылыс саласындағы несиелік портфелінің салыстырмалы түрде шоғырлануының жоғары болуы осы саланың дамуын болжамдаудың мүмкін еместігіне байланысты үлкен тәуекелдерге⁴⁶ жауап береді. Құрылысты кредиттеу құрылымында күмәнді кредиттер үлесі 71,99%, үмітсіз – 1,14% (5.2.1-кесте) болды.

Қалыптастырылған провизиялардың салалар бойынша несиелік портфеліне қатынасының көрсеткіші Салалық тәуекел деңгейінің салыстырмалы көрсеткіші болып табылады. Ағымдағы жылғы 3-тоқсан бойынша осы көрсеткіште «ауылшаруашылығы» салалары бойынша және «басқа» салалар бойынша мәндерді қоспағанда экономиканың көптеген салаларының ұлғаю үрдісі бар (5.2.7-график).

5.2.1-кесте

Жіктелген заемдар құрылымы

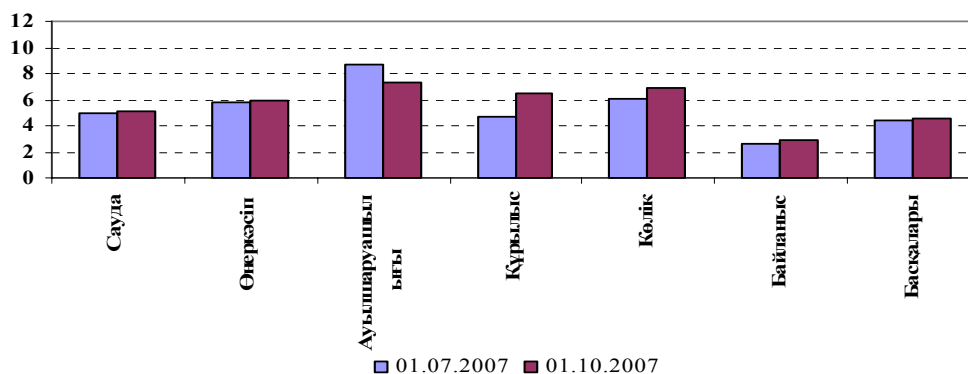
пайызбен

Экономиканың салалары бойынша жіктеу	Стандартты		Күмәнді		Үмітсіз		Жиынтығы
	01.01.07	01.10.07	01.01.07	01.10.07	01.01.07	01.10.07	
Сауда	83,20	37,02	14,18	61,73	2,62	1,25	100
Өнеркәсіп	77,37	54,26	19,55	43,39	3,08	2,35	100
Ауылшаруашылығы	52,63	33,26	38,71	63,75	8,66	2,99	100
Құрылыс	75,15	26,87	20,47	71,99	4,39	1,14	100
Көлік	81,76	53,07	9,03	44,68	9,21	2,25	100
Байланыс	86,15	50,65	12,59	48,94	1,26	0,42	100
Басқалары	86,73	45,73	11,82	53,72	1,45	0,56	100
Тұтастай алғанда экономика бойынша	79,44	39,12	17,18	59,62	3,37	1,26	100

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.7-график

Экономиканың салаларына қарай қалыптастырылған провизиялар көлемінің несиелік портфеліне қатынасы (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

⁴⁶ Халықаралық практикаға сәйкес кредиттік тәуекел деңгейінің жоғары болуын саладағы кредиттердің шоғырлануының өлшемдік мәнінің несиелік портфелінің 30% мөлшеріне жетуі көрсетеді.

Активтердің қарқынды өсуі кезінде банктер тәуекел-менеджмент жүйелері жеткілікті дәрежеде жасалмаған жаңа немесе аса таныс емес секторларда жұмыс істей бастайды, оларға тұтыну кредиттері, ипотека, шағын кәсіпкерлік субъектілерін кредиттеу және т.б. жатады, бұл тәуекелдер деңгейінің артуына әкеледі.

Жылжымайтын мүлік кепілімен берілген кредиттердің үлесі ұлғаяды, осыған байланысты банктердің жылжымайтын мүлік нарығының әлуеттік тұрақсыздануына байланысты тәуекелдерге ұшырау дәрежесі көтеріледі.

Өз кезегінде, заемның 70%-дан аспайтын кепіл құнына арақатынасымен ипотекалық заемдар үлесінің ұлғаюы тәуекелдің өскен деңгейіне жауап ретінде осы өнім бойынша шарттардың қатаю үрдісін көрсетеді.

Салыстырмалы макроэкономикалық тұрақтылыққа қол жеткізу, халықтың әл-ауқатының артуы кредиттерге сұраныстың өсуіне себепші болды. Бұдан басқа, банктер өздерінің бизнестерін өсіру мақсатында банктік қызмет көрсетудің жаңа түрлерін (экспресс-кредиттер, автокредиттер және басқалары) тұрақты түрде ендіріп отырады, қызмет көрсету сапасын арттыруға және кредиттеу шарттарын ырықтандыруға тырысады.

Қазақстанда бірнеше жылдар бойы тұтыну кредиттерінің дүмпуі байқалады. Соңғы 3 жылда жеке тұлғаларға тұтыну мақсаттарына берілген заемдар кемінде 11 есе өсті және бүгінде банктердің несие портфелінің 10% құрайды (5.2.8-график). Заемшылардың өз міндеттемелеріне сапалы қызмет көрсету қабілеті тұтастай алғанда, олардың экономиканың дамуына байланысты қаржылық жай-күйімен айқындалады.

Жеке тұлғаларға тұтыну мақсаттарына берілген кредиттер бойынша мерзімі өткен берешек ағымдағы жылғы сәуірден бастап 2 есе дерлік ұлғайды, бұл уақытта барлық заемдар бойынша мерзімі өткен берешек осы кезеңде 1,1 есе ғана өсті. Бұл ретте тұтыну мақсаттарына арналған кредиттік портфельдегі күмәнді кредиттердің көп үлесін атап өткен жөн (5.2.9-график).

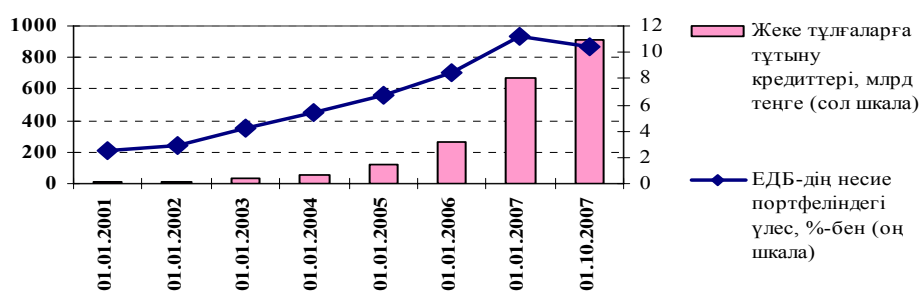
Құрылыс индустриясының қарқынды дамуы және жылжымайтын мүлікке бағаның өсу жағдайларында жылжымайтын мүлік кепілімен кредиттеу банктік кредиттеудің перспективалық бағыттарының бірі болып қалуда (5.2.10-график), бұл елдегі банк секторының жылжымайтын мүлік нарығындағы ахуалға және жүйенің жылжымайтын мүлік нарығындағы әлуеттік тұрақсыздыққа байланысты тәуекелдерге ұшырау қауіпінің ұлғаюын білдіреді. Жылжымайтын мүлік секторындағы банктік кредиттердің жоғары деңгейде шоғырлануы осы сектордың дамуын болжап білудің мүмкін еместігінен және нарықтардағы айтарлықтай баға түзетулеріне ұшырауының жоғары болуынан банк секторындағы қолайсыз үрдістердің бірі болып табылады⁴⁷.

Соған қарамастан ағымдағы жылғы үрдістердің бірі ипотекалық тұрғын үй заемдарының жалпы портфеліндегі кепіл құнынан 70 пайызы шегіндегі заемдар үлесінің ұлғаюы болып табылады, бұл банктердің кредиттеудің осы сектордағы тәуекелінің өсуіне реакция беруіне, сондай-ақ барынша катал пруденциальдық нормативтердің енгізілуіне (5.2.11-график) байланысты болды. Өз кезегінде, өз портфеліндегі осындай заемдар үлесін ұлғайтатын банктер саны өсуде, бұл ипотекалық кредиттеуге байланысты тәуекелдің неғұрлым консервативтік қабылдау үрдісін көрсетеді (5.2.12-график).

⁴⁷ Халықаралық практикаға сәйкес кредиттік тәуекелдің жоғары деңгейін Property Exposure (жылжымайтын мүлікпен қамтамасыз етілген кредиттер)/Total Loans 40% рұқсат етілген мәніне қол жеткізу көрсетеді.

5.2.8-график

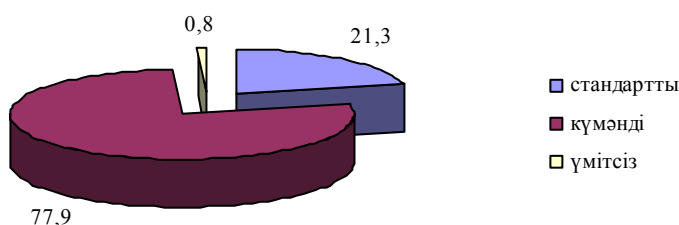
Жеке тұлғалардың тұтыну кредиттері

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.9-график

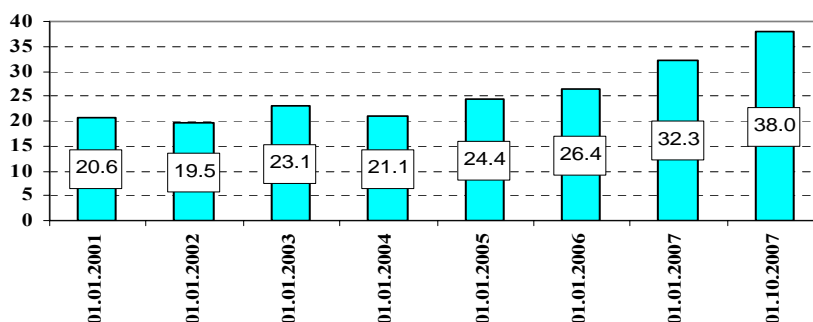
Жеке тұлғаларға тұтыну мақсатына берілген кредиттердің сапасы (%) (01.10.2007 жыл)

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.10-график

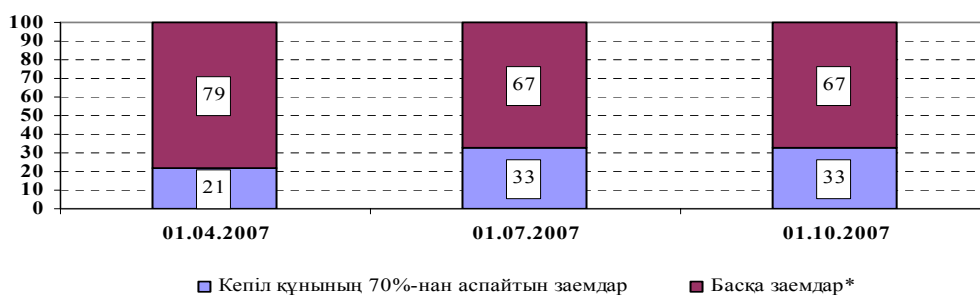
Банктердің несие портфеліндегі жылжымайтын мүлікке кепілге берілген заемдардың үлесі (%-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.11-график

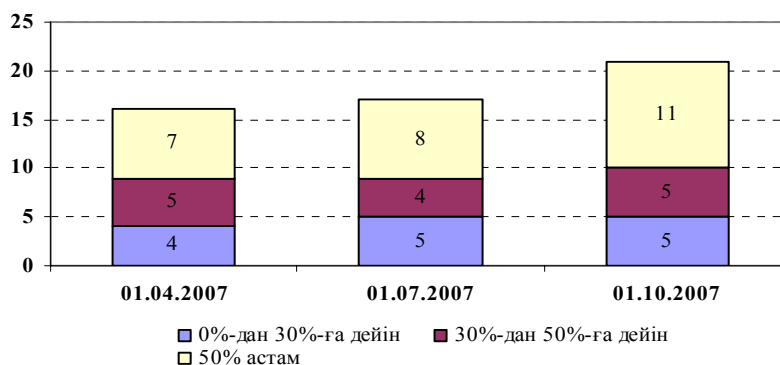
Кепіл құнына қатынасы бойынша ипотекалық тұрғын үй заемдарының құрылымы (жиынтыққа пайызбен)

* басқа тұрғын үй заемдарының санатына пруденциальдық нормативтермен айқындалған шарттарды (сақтандыру және кепілдіктер және т.б.) қоса алғанда, заем сомасының қамтамасыз ету құнына 70% қатынасынан асатын заемдар кіреді

Дерек көзі: ҚҚА

Банктерді заемдардың үлесі бойынша бөлу, мұнда кредиттің кепілге қатынасы банктің несие портфеліндегі 70% аспайды*

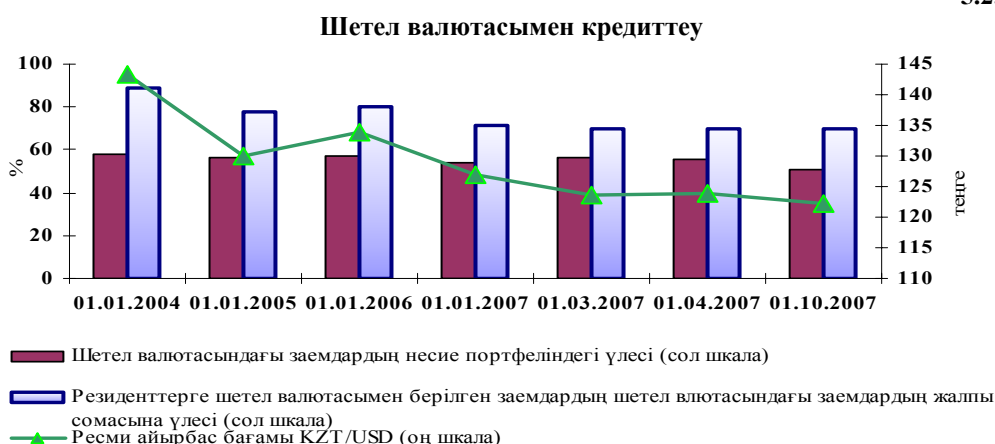
* белгілі аралықтар бойынша портфелінде осындай заемдар үлесі бар банктер санын бөлу
Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚҚА

Заемдардың 50% астамы бұрынғысына шетел валютасымен номинирленген. Банктер ұлттық валютаның қолайсыз ауытқулары кезінде өз активтерінің сапасы үшін теріс салдарларға ұшырауы мүмкін.

Кредиттердің шетел валютасындағы көп бөлігі ішкі сұранысты қанағаттандыруға бағытталған, ал қалған бөлігін елдің резидент еместері алған, бұл белгілі бір дәрежеде ұлттық валютаның ауытқуларына байланысты банктік тәуекелдерді түрлендіру дәрежесін жақсартады.

Қосымша проблемалар негізінен банк клиенттерінің кірістерін алатын валюта мен олар кредит алған валютаның арасындағы сәйкессіздіктерден туындауы мүмкін. Басқаша айтқанда, заемдардың көпшілігі шетел валютасымен алынады, ал заемшылардың кірістері көбіне ұлттық валютамен көрсетіледі. Қазақстандық банктердің 50% астам заемдары не шетел валютасымен номинирленгендіктен не АҚШ долларына байланғандықтан теңгенің құнсыздануы банк жүйесіндегі активтер сапасының нашарлауын туғызған тәуекел бар (5.2.13-график).

5.2.13-график

Дерек көзі: ҚҚА, НБРК

Қаралып отырған кезеңде қазақстандық банктердің көрші нарықтарға үстемдігінің кеңею үрдісі сақталды. Отандық банктердің негізгі әріптесі Ресей Федерациясы болып табылады, оның кредиттері 30% жуық.

Таяудағы уақытқа дейін банктер көбіне ішкі нарықты кредиттеу көлемін өсірді. Алайда, соңғы 2-3 жылдарда олардың қызметі ең алдымен көрші елдердегі бизнесті кеңейтуге бағытталған. Елдің инвестициялық деңгейдегі рейтингке ие болуы және банк жүйесі

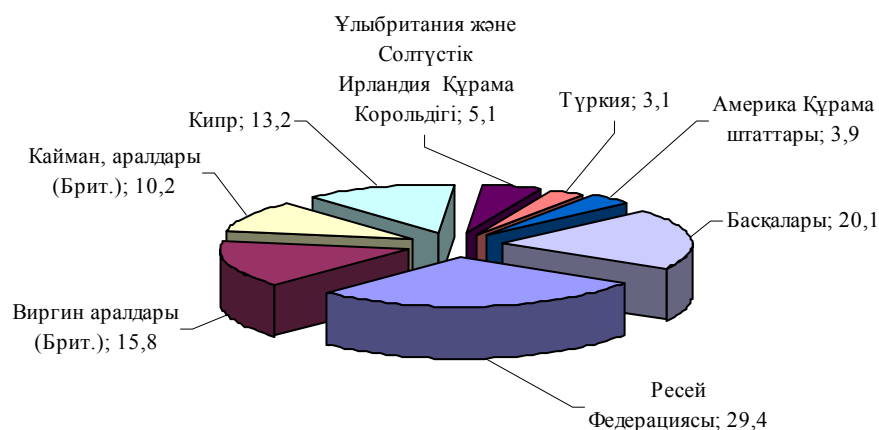
тұрақтылығының артуы мен дамуы аясында отандық банктердің көрші нарықтарға бірнеше жылдар бұрын байқалған үстемдігі әлемдік қаржы нарығына сапалы жаңа дәрежедегі интеграциясы болып табылады. Бұл үрдіс Қазақстанның болашақта Дүниежүзілік Сауда Ұйымына кіруі үшін айрықша өзекті болып табылады. Сонымен қатар, трансшекаралық кредиттеу кредиттеудің кез келген басқа түрлері сияқты белгілі бір тәуекелдерге, бірінші кезекте отандық банктер активтерінің сапасының төмендеуімен байланысты тәуекелдерге байланысты.

Ресей Федерациясы берген заемдардың шоғырлану деңгейі салыстырмалы түрде жоғары болып отыр. Ресей Федерациясына берілген кредиттер 2007 жылғы 1 қазанда 29,4% (2006 жылғы 1 қаңтарда – 40,7%) болды. Бұдан басқа, Виргин аралдары (Британия), Кайман аралдары, Кипр және Ұлыбритания мен Солтүстік Ирландия Құрама корольдігі (5.2.14-график) негізгі әріптес елдер ретінде саналады.

Ағымдағы жылдың басынан бастап резидент еместердің жиынтық банк активтеріне талаптары үлесінің төмендеуі байқалады (5.2.15-график). Өткен жылғы қазаннан бастап 2007 жылғы қазан аралығындағы кезеңде резидент еместерге талаптардың жалпы сомасы ретінде, сол сияқты банк секторының несие портфелінде берілген заемдар үлесінің ұлғаюы байқалды, бұл әріптес елдердегі экономикалық ахуалдың нашарлауымен байланысты тәуекелдердің өсуін білдіреді (5.2.16-график).

5.2.14-график

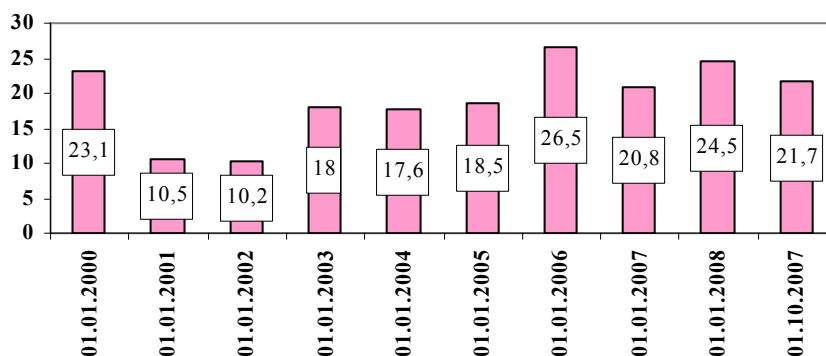
Елдер бойынша резидент еместерге берілген заемдар (%-бен)
2007 жылғы 1 қазан

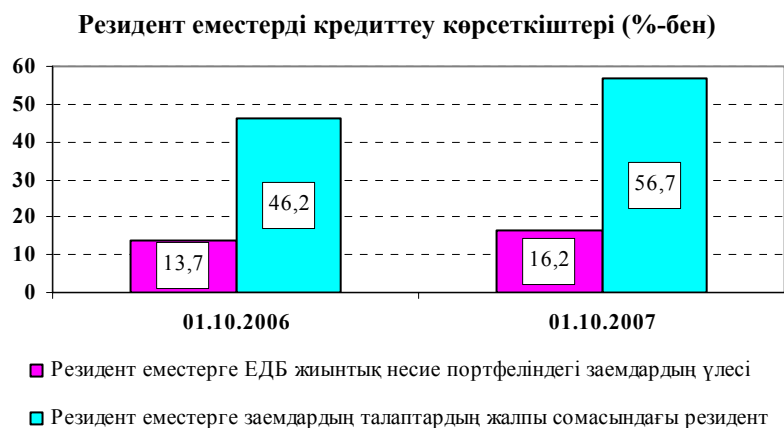
Дерек көзі: ҚҚА

5.2.15-график

Резидент еместерге жиынтық активтермен талаптар (%-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

Дерек көзі: ҚҚА

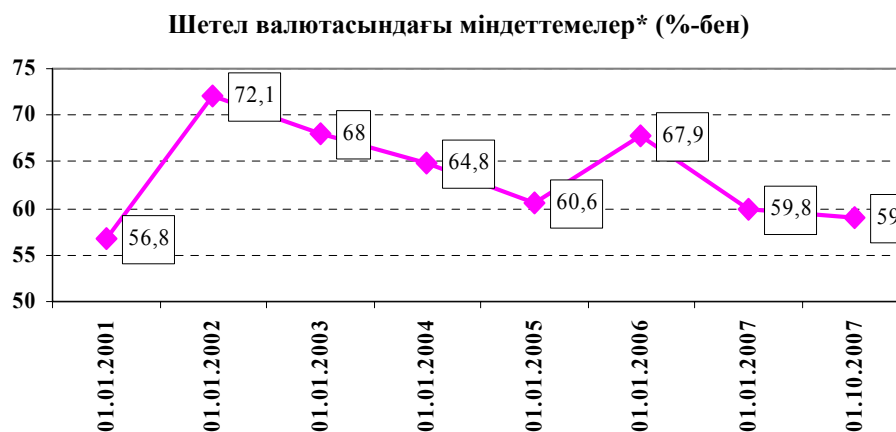
5.3. Нарықтық тәуекелдер

Валюталық өтімділік нормативтерін мерзіміне қарай енгізу банк секторының валюталық тәуекелге ұшырауын төмендетуге мүмкіндік берді. Шетел валютасымен активтер шетел валютасымен номинирленген міндеттемелерді жабады.

Соңғы жылдары шетел валютасындағы міндеттемелердің шетел валютасымен номинирленген активтерден асып кетуі орын алды. Ағымдағы жылы ахуал өзгеше түрде қалыптасты және бүгінде шетел валютасындағы активтер елеусіз болғанымен де шетел валютасындағы міндеттемелерден асып кетті, бұл бірінші кезекте, қадағалау органының валюталық өтімділік бойынша жаңа талаптардың мерзіміне орай енгізілуімен, ал екінші жағынан, шетел валютасымен кредиттеуді жандандырумен түсіндіріледі.

Шетел валютасындағы міндеттемелердің банктердің жиынтық міндеттемелеріндегі үлесі 2006 жылы байқалған төмендеу үрдісін сақтап отыр (5.3.1-график).

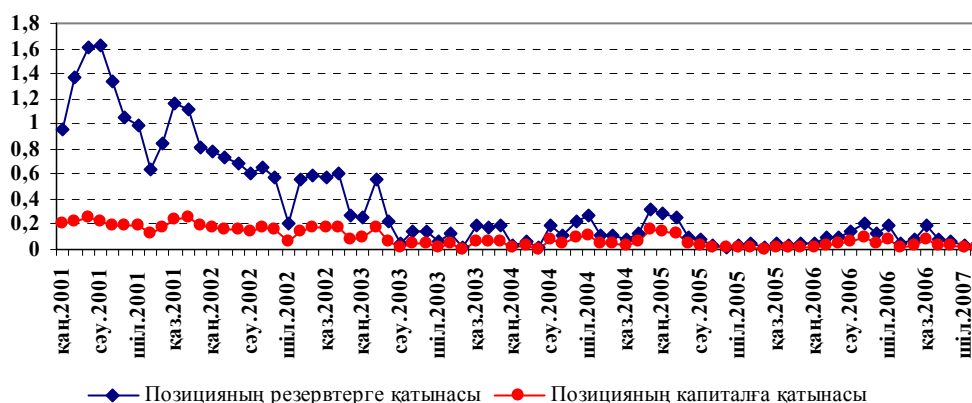
5.3.1-график

* Шетел валютасындағы міндеттемелердің банктердің жиынтық міндеттемелеріндегі үлесі
Дерек көзі: ҚҚА

Банк жүйесінің валюталық тәуекелге ұшырауының төмендеуін валюта позицияларының меншікті капиталға және резервтерге салыстырмалы көрсеткіштерінің төмендеуінен көруге болады (5.3.2-график). Валюталық нетто-позицияның банктердің меншікті капиталына қатынасы тұтастай алғанда жүйе бойынша жеке банк үшін норматив 25% болған кезде 0,9% болды, бұл екінші деңгейдегі банктердің валюта тәуекелін барабар бағалауын көрсетеді.

Банктердің валюталық нетто-позициясы

Дерек көзі: ҚҚА

Қысқа мерзімді активтердің және қысқа мерзімді міндеттемелердің арақатынасы қолайлы деңгейде тұр, бұл банк жүйесінің пайыздық тәуекелге ұшырау дәрежесін төмендетеді. Сыртқы міндеттемелер бойынша сыйақы ставкаларының рұқсат етілген шекте күрт көтерілуі банк жүйесіне айтарлықтай ықпал етпейді.

2007 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша мерзімі 1 айға дейінгі активтердің мерзімі 1 айға дейінгі міндеттемелерге қатынасы 0,9 болды. Мерзімі 1 айдан 3 айға дейінгі активтердің мерзімі осындай міндеттемелерге қатынасы 1,0 болды.

Бүгінгі күні банк жүйесі осалдығының маңызды факторларының бірі банктер тартатын ресурстар бойынша әлемдік пайыздық ставкаларының ауытқулары болып табылады.

Экономикалық өсу қарқынының бәсеңдеуін немесе барлық экономика коллапсын, оның ішінде көрші нарықтардағы ықтимал күйзелістерді күту банктердің қаржылық жай-күйіне ықпал етуге себепші болады. Пайыздық ставкалар 175 базистік тармақтарға ұлғайған кезде 3 банк бойынша k1 және k2 меншікті капиталдың жеткіліктілік коэффициентін сақтамау байқалады.

Ұлттық валюта 20% құнсызданған кезде k1 жеткіліктілік нормативін 1 банк орындамайды, бұл ретте 2 банк k2 орындамайды. Сонымен қатар теңгенің 50% құнсыздануы туындаған кездің өзінде k1 коэффициентін тек қана 3 банк, k2 - 3 банк орындамайды.

Активтер мен міндеттемелердің сәйкестігін мерзімдер бойынша талдау жақын уақыттағы қысқа мерзімді болашақта (1 жылға дейін) теріс ГЭП-позиция байқалатынын көрсетеді, мұның өзі банктердің ресурстарға, оның ішінде шетел валютасына қажеттілігінің пайда болғанын көрсетеді (5.3.1-кесте).

5.3.1-кесте

Мерзімдері бойынша өтеуге дейін қалған активтер мен міндеттемелер

млрд. тенге

	Баптардың аты	Активтер	Міндеттемелер	А-В	Шартты міндеттемелер	A/(B + Д)
1	2	А	В	С	Д	Е
1	Талап етуге дейін	1 655.0	1 272.8	382.2	74.7	1,23
2	30 күнге дейін	2 461.9	2 072.3	389.5	1 347.5	0,72
3	3 айға дейін	3 024.0	3 132.5	-108.6	2 014.8	0,59
4	6 айға дейін	3 603.8	3 951.6	-347.8	2 937.5	0,52
5	1 жылға дейін	4 548.1	5 151.3	-603.3	3 768.4	0,51
6	1 жылдан жоғары	6 582.7	4 942.7	1 640.0	5 862.2	0,61
	ЖИЫНТЫҒЫ:	11 130.8	10 094.1	1 036.7	9 630.5	0,56

Дерек көзі: ҚҚА

5.4. Банктердің өтімділік тәуекелдері және қорлану көздері

Ағымдағы жылы кейбір екінші деңгейдегі банктер халықаралық капитал нарықтарындағы қаржыландыруды тартуға байланысты тәуекелдерге тап болды (олар туралы монетарлық билік және қадағалау органдары бірнеше рет ескертті), мұның өзі банк жүйесінің өтімділік деңгейіне қысым көрсетті.

Қорландыру проблемаларына қарамастан, банк жүйесіндегі өтімділік көрсеткіштері тұтастай алғанда артық деңгейде. Бұл ретте өтімді активтерінің деңгейі салыстырмалы түрде «төмен» банктер тобына жататын банктер саны аз ғана.

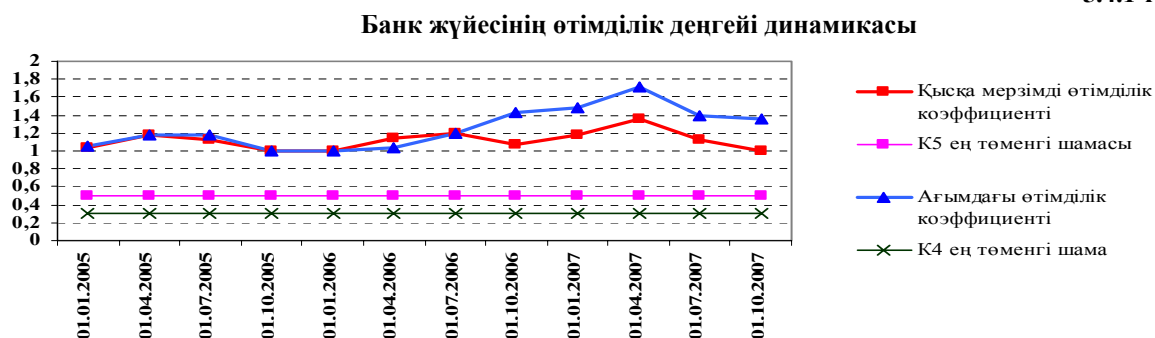
Екінші деңгейдегі банктердің міндеттемелерін жабу дәрежесін көрсететін банк жүйесі өтімділігі нормативтерінің динамикасы ағымдағы жылдың басынан бері мәндердің төмендеуімен сипатталады. Бұл ретте банк жүйесінің өтімділік деңгейі артық деңгейде сақталуда. Мәселен, 2007 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша ағымдағы өтімділіктің жиынтық коэффициенті жекелеген банк үшін ең төменгі норма 0,3 болған кезде 1,36 болды, қысқа мерзімді өтімділік коэффициенті ең төменгі шама 0,5 болған кезде 0,99 болды. Өз кезегінде, тарихи тұрғыдан алғанда ағымдағы өтімділік коэффициентінің мәні (2005 жылдың басынан бергі кезең үшін) өткен жылғы тиісті кезеңдегі деңгейде және 2005 жылғы мәндер динамикасынан жоғары (5.4.1-график).

Банк жүйесінің жиынтық активтеріндегі өтімді активтер үлесінің жыл басынан бері азаю үдерісі сыртқы нарықтарда проблема туындағанға дейін байқалғанын атап айтқан жөн (мәндер динамикасы 2007 жылғы қаңтар – тамыз аралығында). Бұл ретте қорландырудың құбылмалылық коэффициентінің оң мәндері⁴⁸ тұтастай алғанда банк жүйесін қорландыру ең аз дәрежеде клиенттердің депозиттік базасы есебінен жүзеге асырылады, ал 3-тоқсанда оның мәндерінің азаюы әлемдік капитал нарығындағы соңғы үрдістерге байланысты қорландырудың басқа көздерінің тарылу фактісін көрсетеді (5.4.2-график).

Өтімділігі жоғары активтер көлемінің құрылымдық өзгеруі, өз кезегінде, Ұлттық Банктің корреспонденттік шоттарындағы және салымдарындағы қаражат үлесінің ұлғайғанын және қолма-қол ақша мен қымбат металдардың үлес салмағының азайғанын растайды (5.4.3-график).

Сонымен қатар, банктерді өтімді активтер деңгейлерінің интервалдық топтары бойынша бөлу өтімділік тәуекелі салыстырмалы түрде «жоғары» топтағы банктердің аз ғана санымен сипатталады (өтімді активтері 15% аз үлеспен). Банктердің көпшілігі өтімділік үлесі банк активтеріндегі 15 - 30 пайызға дейінгі үлесі бар аралыққа жатады. Бұл ретте өтімділік активтерінің үлес салмағы айтарлықтай банктердің саны өсуде (5.4.4-график).

5.4.1-график

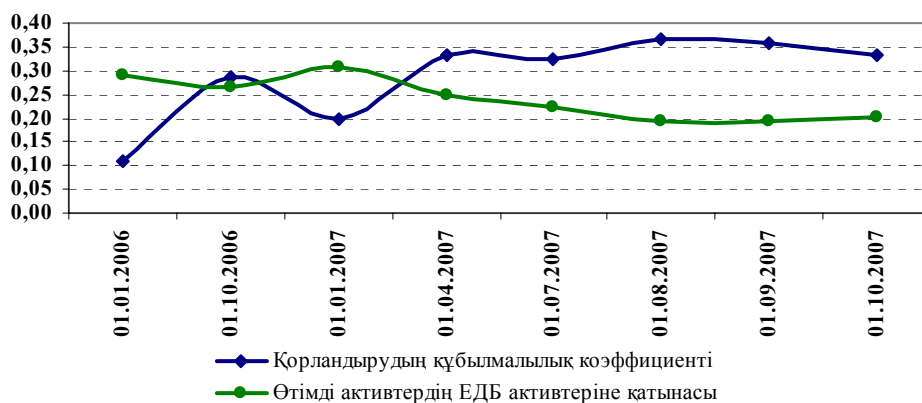

Дерек көзі: ҚҚА

⁴⁸ Депозиттік база мен өтімді активтер арасындағы айырманың жиынтық активтер мен өтімді активтер арасындағы айырмаға қатынасы ретінде есептеледі. Коэффициенттің нөлден аз мәні нөлден үлкен мән орнын жабу дәрежесінің аздығын білдіргенде депозиттік базаның неғұрлым үлкен дәрежеде өтімді активтермен орны жабылғанын білдіреді. Бұл көрсеткіш өз кезегінде, бөлімнің мәніне байланысты болады. Мәселен, бөлімнің салыстырмалы түрдегі үлкен мәні ұзақ мерзімді активтердің айтарлықтай үлесін білдіреді және қорландырудың басқа көздерінің айтарлықтай ықпал ету фактісін көрсетеді (сыртқы қарыз алуды қоса алғанда).

5.4.2-график

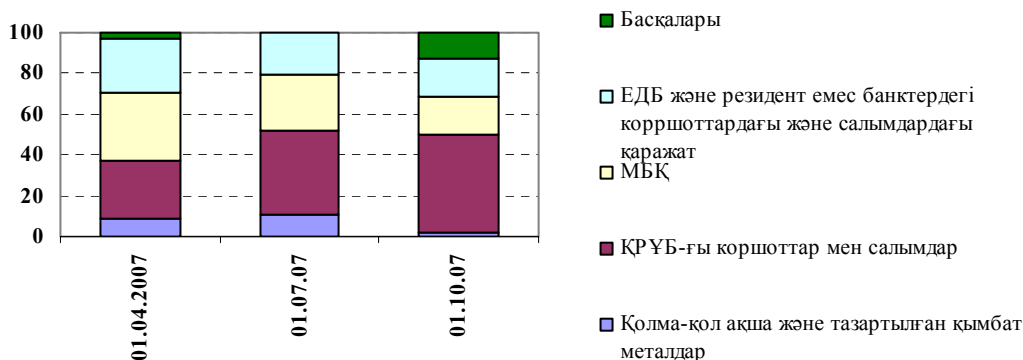
Өтімді активтер үлесі* және қорландырудың құбылмалылық коэффициенті

* Дерек көзі: ҚРҰБ ҚҚА деректері негізінде. Өтімді активтер тізбесіне ақша, талап ету бойынша депозиттер және басқа да қысқа мерзімді активтер, сатуға арналған қолда бар бағалы қағаздар және бағалы қағаздармен жасалатын «кері РЕПО» операцияларының көлемі кіргізілген.

5.4.3-график

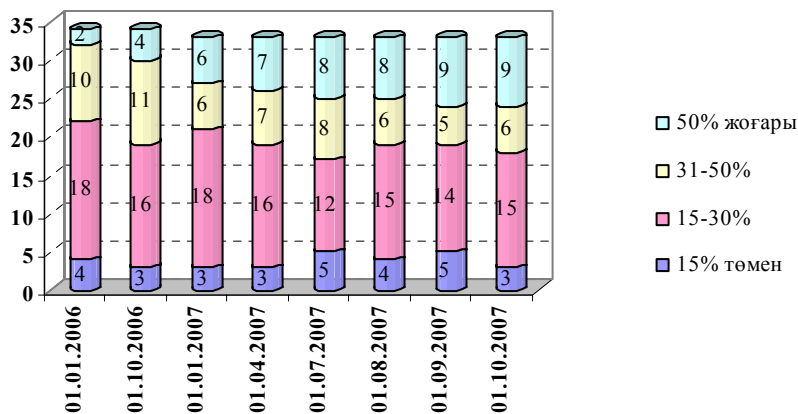
Өтімділігі жоғары активтердің құрылымы (нәтижеге, пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.4.4-график

Екінші деңгейдегі банктерді өтімділік деңгейі интервалдары бойынша бөлу* (екінші деңгейдегі банктер саны)

*екінші деңгейдегі банктер активтеріндегі өтімді активтер үлесі бойынша, пайызбен
Дерек көзі: ҚРҰБ АҚҚ деректері негізінде

Екінші деңгейдегі банктердің депозиттік базасы тұрақты болып қалуда және құрылымдық өзгерістерге ұшыраған жоқ. Қаралып отырған кезеңде банк жүйесінің жиынтық міндеттемелеріндегі резиденттер салымдарының үлесі банктердің кредиттік белсенділігін қаржыландырудың басқа көздері болуы салдарынан төмендегені байқалады. Бұл ретте, әлемдік қарыз алу нарықтарындағы жағдайдың ықпалын есепке ала отырып, ішкі нарықта, оның ішінде депозиттік базаны өсіру арқылы қаражат тарту жөніндегі саясатты жандандыруды күткен жөн.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасының банк секторы экономикалық өсу жағдайында дамыды, мұның өзі халықтың және нақты сектордағы кәсіпорындардың салымдарының өсу факторы болып табылады.

Халықтың (резиденттердің) депозиттерінің аз ғана азаюына қарамастан ағымдағы жылдың 3 тоқсанында тұтастай алғанда салымдар динамикасы жыл басынан бері оң, ал жеке тұлғалардың депозиттік база құрылымындағы үлесі ұлғаю үрдісіне ие болып отыр (33,1%-дан 37,8%-ға дейін). Өз кезегінде қайталама валюта нарығындағы «дүрбелең» ағымдағы жылғы тамызда ұлттық валютадағы салымдардың үлес салмағының төмендеуіне бағытталған қысым факторы болып табылды. Солай бола тұрса да осы көрсеткіш тарихи ретроспективте айтарлықтай өсу үрдісіне ие, бұған ұлттық валютаның ұзақ мерзімді нығаю тренді себепші болды (5.4.5-график). Мұндай үрдіс ұзақ мерзімді болашақта активтер мен міндеттемелердің валюталық құрылымының сәйкестігіне оң әсер етеді және валюта тәуекелі деңгейін азайтуға себепші болады.

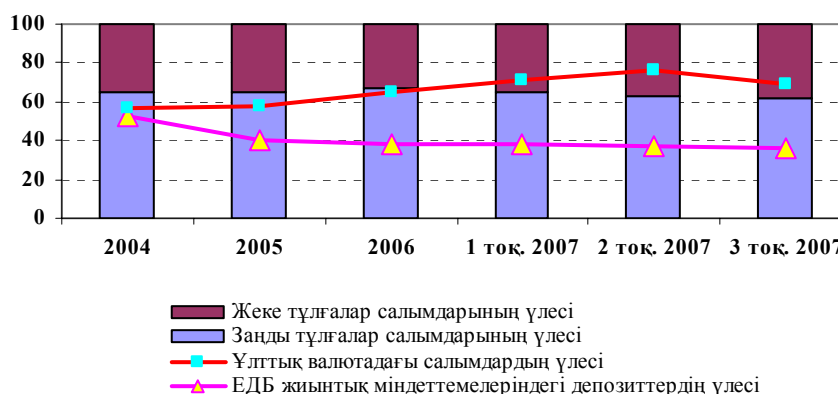
Депозиттер құрылымының тұрақтылығы халықтың банк жүйесіне сенімінің сақталуын көрсетеді. Мәселен, ағымдағы жылы жеке тұлғалардың салымдары құрылымында күрт өзгерістер байқалған жоқ, ал мерзімді депозиттердің үлесі халықтың салымының жалпы сомасының 86,6% құрай отырып, басымдыққа ие болды. Сонымен қатар, жоғарыда аталған факторлардың салдарынан, ұлттық және шетелдік валютадағы салымдардың соңғысының үлесі ұлғаю пайдасына қарай өзгергені байқалды (5.4.6 -график).

Өз кезегінде, 700 мың. теңгеге (шоттар саны бойынша) дейінгі мөлшердегі мерзімдік салымдар санының үлес салмағы ағымдағы жылдың 3 тоқсанында, осындай салымдардың жиынтық көлемінің жеке тұлғалардың мерзімдік салымдарының жалпы көлеміндегі үлесі аз ғана өзгерген кезде, іс жүзінде өзгерген жоқ. Салымдардың осы санатының ролі (сомасы бойынша) халықтың мерзімді салымдарының құрылымын қалыптастыру кезінде негізгі болып табылмайды, алайда салымдар саны бойынша басым болып табылады (шоттардың жалпы санының 88,5%) және салымдарға міндетті кепілдік беру жүйесінің кепілдік беру объектісі болып табылады (5.4.7-график).

Ағымдағы жылдың 3-тоқсанында салымдардың орташа мөлшерінің азаюы салымдардың мөлшерлік санаттарының көбінде байқалды (5.4.1-кесте)

5.4.5-график

Екінші деңгейдегі банктердің депозиттік базасының құрылымы*
(кезең соңында, нәтижеге пайызбен)

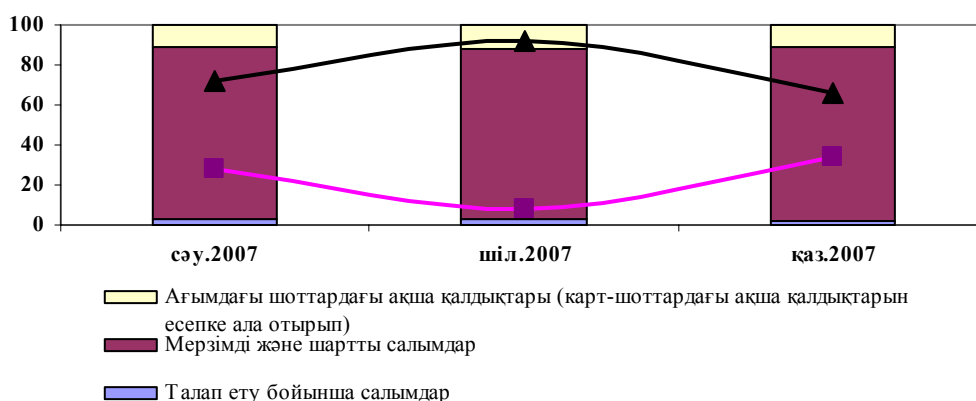

* резидент еместерді қоспағанда

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚҚА

5.4.6-график

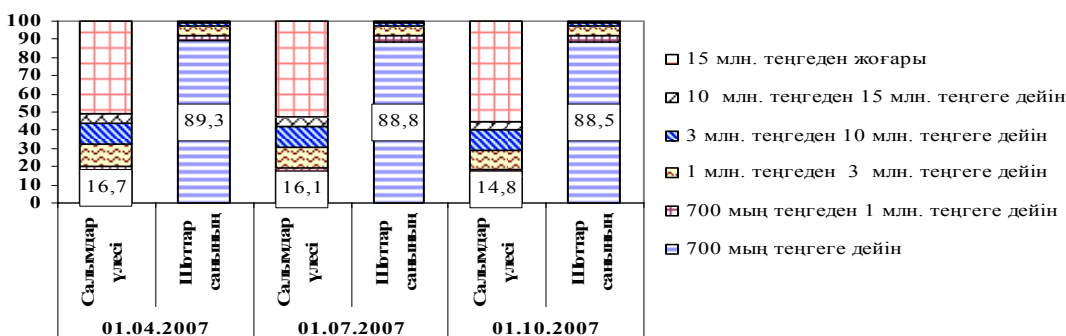
Жеке тұлғалардың салым түрлері бойынша депозиттерінің құрылымы
(кезең басында, нәтижеге, пайызбен)

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚДКҚ, ҚҚА

5.4.7-график

Жеке тұлғалардың мерзімдік салымдарының салым мөлшері бойынша құрылымы
(нәтижеге пайызбен)

*салымдардың мөлшерлері бойынша қандай да болмасын топқа жатқызылған мерзімдік салымдар сомасының үлес салмағы (шоттар саны)

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚДКҚ

5.4.1-кесте

Салымдар топтары бойынша мерзімді салымдардың орташа мөлшері

мың теңге

	01.04.07	01.07.07	01.10.07
700 мың теңгеге дейін	132.6	141.4	135.24
700 мың теңгеден 1 млн. теңгеге дейін	829.1	824.4	804.79
1 млн. теңгеден 3 млн. теңгеге дейін	1 600.7	1 602.5	1 593.78
3 млн. теңгеден 10 млн. теңгеге дейін	5 216.1	5 175.8	5 153.89
10 млн. теңгеден 15 млн. теңгеге дейін	12 356.9	12 104.9	12 176.90
15 млн. теңгеден жоғары	79 695.4	76 469.6	85 995.15
Жүйе бойынша орташа салым сомасы	709.2	779.0	807.65

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚДКҚ

Банкаралық қатынастар нарығына тән сипат тұрақтылықтың және күрт өзгерістердің болмауы, мұның өзі банк жүйесінің өтімділік деңгейіне жағымды әсер етеді. Бұл ретте банкаралық қаржыландыру арқылы қорландыруға тәуелділік аз ғана.

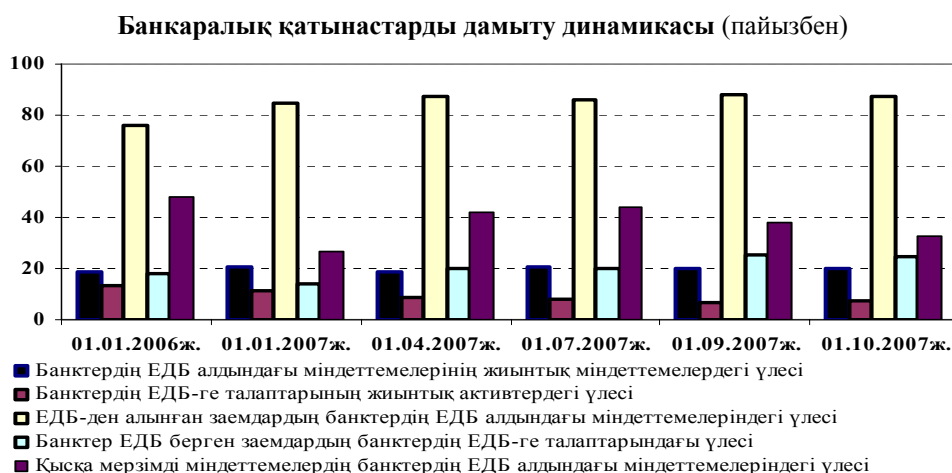
Өтімділікті басқару тұрғысынан алғанда банкаралық кредиттер нарығы маңызды рольге ие.

Қаралып отырған кезең ішінде банктердің талаптары мен басқа банктер алдындағы міндеттемелерінің құрылымы тұрақты болып қалады және күрт ауытқулардың болмауымен

сипатталады. Бұл ретте банкаралық міндеттемелердің үлес салмағының күрт өзгерісінің болмауы осы қорландыру көзінің біркелкілігі мен тұрақтылығын және жеткілікті дәрежедегі ұсталуын білдіреді (5.4.8-график).

Мәселен, банктердің қаралып отырған кезең ішінде жиынтық міндеттемелердегі банктер алдындағы міндеттемелерінің үлесі 18-20% деңгейінде болды. Өз кезегінде банктердің басқа банктер алдындағы міндеттемелері көлеміндегі қысқа мерзімді міндеттемелердің үлесі жыл басынан бері 42%-дан 33%-ға дейін төмендеді. Көрсеткіштің мұндай динамикасы ағымдағы жылғы 3-тоқсанда банкаралық қысқа мерзімді қаржыландыру нарығының «тарылғанын» сипаттайды. Бұл ретте банкаралық кредиттеу нарығы жыл басындағы және ағымдағы жылғы 1 шілдедегі жағдай бойынша «тынышталуымен» сипатталды, теңгерім құрылымындағы банкаралық заемдар көлемінің болмауы осының айғағы.

5.4.8-график

Дерек көзі: ҚҚА

Клиенттердің қаражаттарымен қатар халықаралық нарықта шетелдік қаржы ұйымдарының кредиттері нысанында және меншікті бағалы қағаздар шығару арқылы тартатын қаражаттары қазақстандық банктердің ресурстарының маңызды көзі болып қалуда. Банктер сондай-ақ синдикатталған және еурооблигациялық заемдар арқылы халықаралық нарықтарда қаражатты белсенді түрде қарызға алады. Резидент еместер алдындағы міндеттемелердің банктердің жиынтық міндеттемелеріндегі үлесі өсуін жалғастыруда, мұның өзі банк жүйесінің сыртқы қаржыландырудан тәуелді болуын күшейтуге және сыртқы күйзеліске ұшырау ықтималдығының өсуіне себепші болады (5.4.2-кесте). Банк секторының сыртқы міндеттемелері құрылымында халықаралық қаржы ұйымдарынан алынған заемдарды қоса алғандағы заемдар, сондай-ақ арнайы мақсаттағы еншілес ұйымдардың салымдары басымдыққа ие (5.4.9-график).

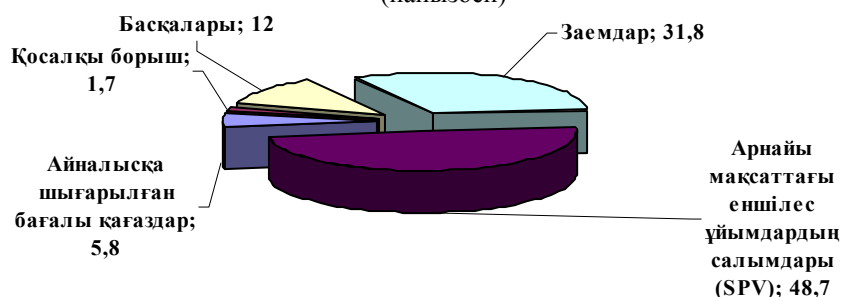
5.4.2-кесте

Банктердің жиынтық міндеттемелеріндегі резидент еместер алдындағы міндеттемелер, (%)

	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.10.2007
Резидент еместер алдындағы міндеттемелер, млрд. теңге	279,2	570,9	989,6	2 066,8	4 129,6	5 391, 2
ЕДБ жиынтық міндеттемелері, млрд. теңге	1 010,4	1 491,3	2 416,2	4 073,9	8 001, 6	10 129, 6
ЕДБ жиынтық міндеттемелеріндегі резидент еместер алдындағы міндеттемелер үлесі, %	27,63	38,28	40,96	50,73	51,6	53,2

Дерек көзі: ҚҚА

Банктердің резидент еместер алдындағы міндеттемелерінің құрылымы 01.10.2007
(пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.5 Екінші деңгейдегі банктер қызметінің тиімділігі және капиталдың жеткіліктілігі

Банк секторының кірістілігі және капитал жеткіліктілігінің көрсеткіші оң сипатқа ие. Сонымен қатар әлемдік капитал нарықтарындағы пайыздық ставкалардың ауытқуы, қарыз алу шарттарының нашарлауы кірістілік көрсеткіштеріне және банк секторындағы рентабельділікке ықпал етуі ықтимал.

Екінші деңгейдегі банктерді ағымдағы жылғы кірістілік топтары бойынша бөлу алдыңғы жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ.

2007 жылғы 1 қазанда екінші деңгейдегі банктер табыс салығын төлегеннен кейін өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда 2 есеге ұлғайған 184,4 млрд. теңге мөлшерінде жиынтық таза кіріс алды.

Пайыздық кірістер құрылымындағы неғұрлым көп үлес клиенттерге берілген заемдар бойынша сыйақы алуға байланысты кірістерге (89,1% немесе 790,2 млрд. теңге), ал пайыздық шығыстар құрылымында – клиенттердің талаптары бойынша сыйақы төлеуге байланысты шығыстарға (62,9% немесе 295,8 млрд. теңге) тиесілі. Табыс салығын төлегенге дейінгі таза кірістің жиынтық активтерге қатынасы (ROA) 1,61% (01.10.06ж. – 1,54%), табыс салығын төлегенге дейінгі таза кірістің меншікті капиталға қатынасы (ROE) – 16,54% (01.10.06ж. жағдай бойынша – 16,16%) болды (5.5.1-кесте).

ROE кірістілігінің көрсеткіші ауытқуларға неғұрлым бейім болған кезде ROA динамикасы айтарлықтай ауытқулардың болмауымен сипатталады (5.5.1-график).

Кірістілік спрэдинің төмендеуі көп жағдайда бәсекелестіктің күшеюімен және сол сияқты кредиттер бойынша ставканың төмендеуімен байланысты болады (5.5.2-график).

ROE көрсеткіштерінің мәні бойынша банктерді кuartильдік бөлуді қарастырған кезде кірістілігі банк жүйесі бойынша орташадан айтарлықтай төмен және осы банктер үшін де және сол сияқты тұтастай алғанда банкаралық ықпал ету салдарынан банк жүйесі үшін де тәуекелдер көзінің, бірі болып табылатын 6,6% мәнінен аспайтын банктердің айтарлықтай санын атап көрсетуге болады (5.5.3-график).

5.5.1-кесте

Банк секторының кірістілігі

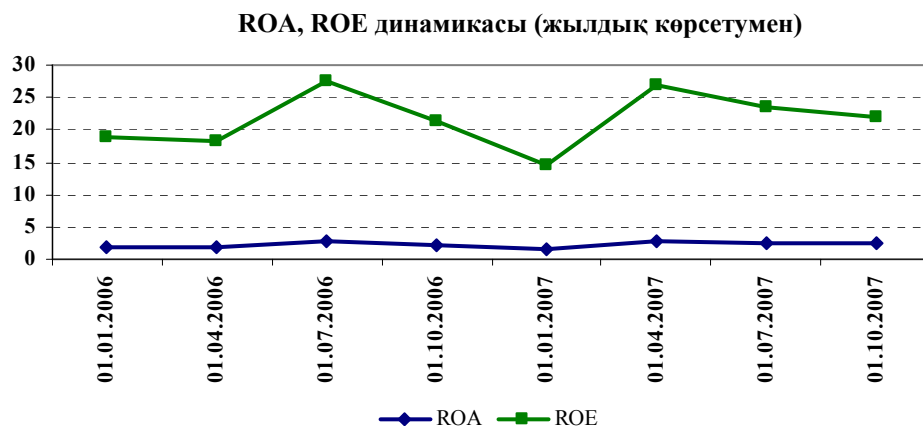
млрд. теңге

	01.10.06	01.10.07	Өзгеріс (+;-), %
Сыйақы алуға байланысты кірістер	422,4	886,7	2,1 есе
Сыйақы төлеуге байланысты шығыстар	230,4	469,9	2,0 есе
Сыйақы алуға байланысты таза кіріс	192,0	416,8	2,2 есе
Сыйақы алуға байланысты емес кірістер	189,4	382,7	2,0 есе
Сыйақы төлеуге байланысты емес шығыстар	281,3	578	2,0 есе

Сыйақы алуға байланысты емес таза кіріс (шығын)	-91,9	-195,3	2,1 есе
Көзделмеген баптар	0,9	0,2	-65,32
Табыс салығын төлеуге дейінгі таза кіріс	101	221,7	2,2 есе
Табыс салығын төлеу бойынша шығыстар	12,9	37,3	2,9 есе
Табыс салығын төлегеннен кейінгі таза кіріс	88,1	184,4	2,1 есе

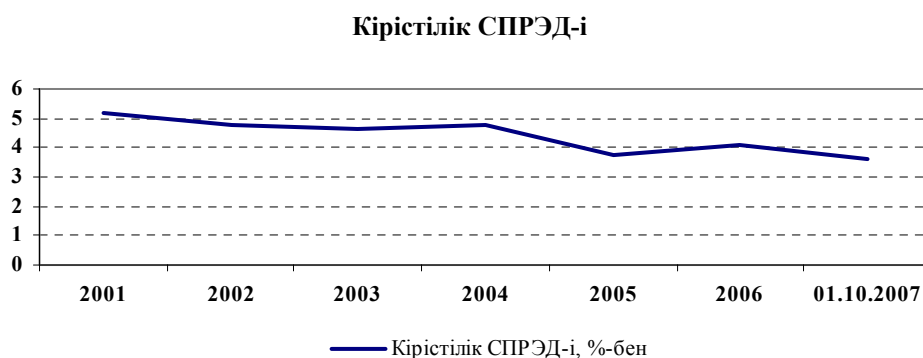
Дерек көзі: ҚҚА

5.5.1-график

Дерек көзі: ҚҚА

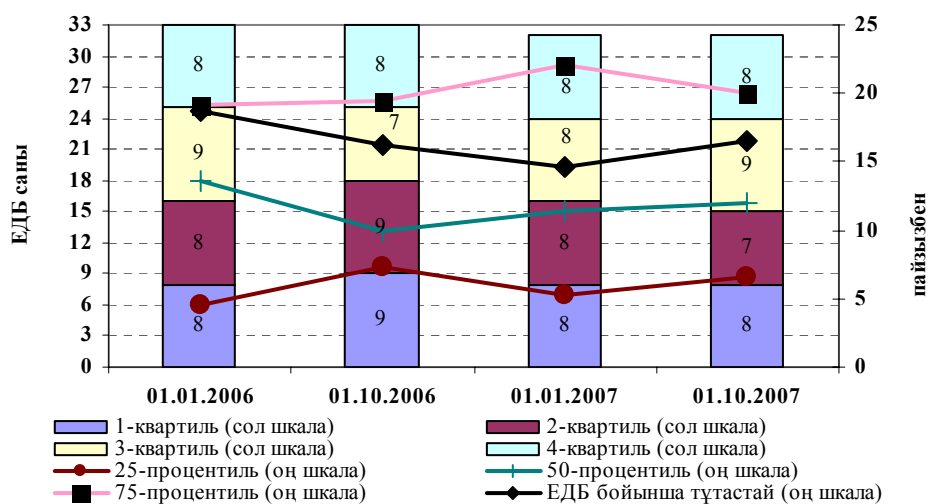
5.5.2-график

Дерек көзі: ҚҚА

5.5.3-график

ROE көрсеткіші негізінде кірістілік топтары бойынша екінші деңгейдегі банктерді бөлу

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚҚА

Екінші деңгейдегі банктердің жиынтық есептік меншікті капиталының мөлшері жыл басынан бері 517,0 млрд. теңгеге (44,2%) ұлғайды және 2007 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша 1 685,6 млрд. теңгені құрады. Бұл ретте бірінші деңгейдегі капитал 49,9%-ға, 1 223,7 млрд. теңгеге дейін, екінші деңгейдегі капитал 35,2%-ға немесе 521,2 млрд. теңгеге дейін ұлғайды. Сонымен қатар жыл басынан бері екінші деңгейдегі банктердің теңгерімі бойынша 870,4 млрд. теңге болған меншікті капитал 469,6 млрд. теңгеге (53,9%) ұлғайды және есепті күні 1 340,0 млрд. теңгені құрады (5.5.2-кесте). Бөлінбеген пайда, реттелген борыш, жарғылық капитал - капитал өсімінің негізгі факторлары болып калуда.

2007 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша банк секторының меншікті капиталының тепе-теңдік көрсеткіштерінде айтарлықтай өзгерістер жоқ (5.5.4-кесте).

5.5.3-кесте

Банк жүйесінің жиынтық (есептік) капиталының сипаты

Атауы	01.01.07	01.10.07	Өсім, %
1-ші деңгейдегі капитал	816,5	1 223,7	49,9
Жарғылық капитал	593,6	892,6	50,4
Қосымша капитал	4,0	3,7	-7,5
Өткен жылдардың бөлінбеген таза кірісі	131,6	199,3	51,4
2-ші деңгейдегі капитал	385,4	521,2	35,2
Бөлінбеген таза кіріс	101,3	184,4	82,0
Реттелген борыш	368,0	434,4	18,0
3-ші деңгейдегі капитал	1,5	1,2	-20,0
Барлығы, есептік меншікті капитал	1 168,6	1 685,6	44,2

Дерек көзі: ҚҚА

5.5.4-кесте

Меншікті капиталдың бірдейлік көрсеткіші

	01.01.07	01.10.07
Бірінші деңгейдегі меншікті капиталдың жиынтық активтерге қатынасы (k1)	0,09	0,10
Меншікті капиталдың активтерге және тәуекел дәрежелері бойынша сараланған теңгерімнен тыс міндеттемелерге қатынасы (k2)	0,15	0,14
Меншікті капиталдың несие портфеліне қатынасы	0,20	0,19
Меншікті капиталдың қалыптастырылған провизияларға қатынасы	3,91	3,51
Меншікті капиталдың күмәнді кредиттерге қатынасы	0,43	0,33
Меншікті капиталдың үмітсіз кредиттерге қатынасы	12,43	16,21

Дерек көзі: ҚҚА

6. Өзге де қаржы институттары

6.1 Сақтандыру секторы

6.1.1 Сақтандыру секторының жай-күйі

Қазақстанның сақтандыру нарығының тез өсу қарқынының үрдісі өткен кезеңде сақталды, бұған экономиканың корпоративтік секторы тарапынан сақтандыру өнімдеріне жоғары сұраныс, міндетті сақтандыру түрлері көлемінің өсуі, ипотекалық кредиттеудің өсуі себепші болды.

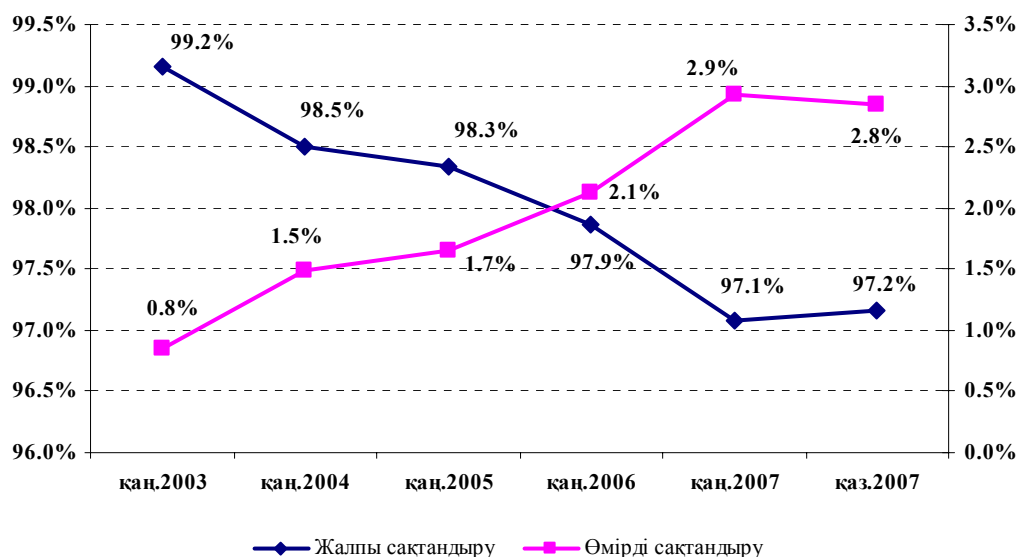
Қазіргі кезде сақтандыру нарығы зейнетақы және банк секторларымен салыстырғанда қаржы секторының неғұрлым аз бөлігіне (активтерінің мөлшері бойынша сақтандыру секторы зейнетақы секторынан 6 есе және банк секторынан 63 есе аз) ие болып отырғанына қарамастан, негізгі көрсеткіштер бойынша жоғары өсу қарқынын көрсетуде және сақтандыру заңнамасындағы бірқатар өзгерістерге және нарыққа шетелдік ойыншылардың келуіне байланысты өспелі бәсекелестікті бастан кешіруде.

Сақтандыру нарығының негізгі көрсеткіштеріне орташа алғанда 2,5 есе ұлғайған сақтандыру компанияларының активтері, меншікті капитал, сақтандыру резервтері жатқызылады. Жиналған сақтандыру сыйлықақыларының көлемі 2007 жылғы 9 айда 120 млрд. теңгеден асты, оның құрылымында неғұрлым үлкен бөлігі жалпы сақтандыру саласына тиесілі – 97,2% (6.1.1.1-график). Сақтандыру сыйлықақысындағы үлесінің төмендігіне қарамастан, өмірді сақтандыру тұтастай алғанда оң өсу динамикасын көрсетуде.

Сақтандыру секторының жиынтық активтері ЖІӨ 1,36%, сақтандыру сыйлықақылары – 0,83%, меншікті капитал – 0,93% құрады, бұл сақтандыру бизнесінің үлесіне ЖІӨ 8-12% тиесілі болуы мүмкін дамыған елдердің көрсеткішінен әлдеқайда төмен.

6.1.1.1-график

Сақтандыру сыйлықақыларын сақтандыру салалары бойынша бөлу

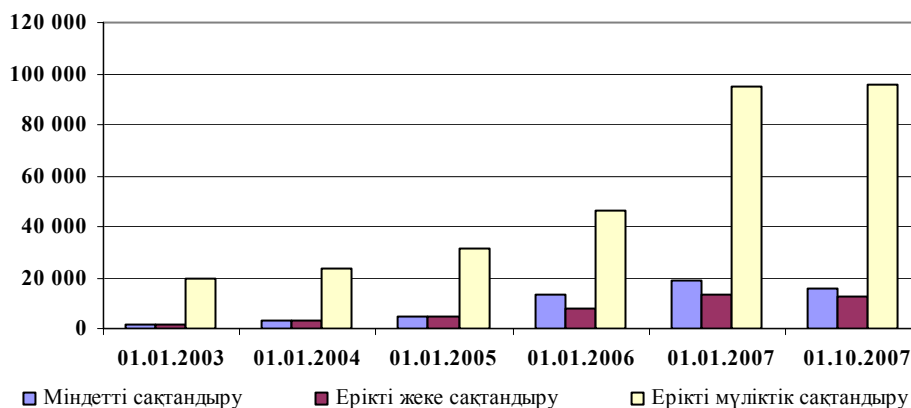
Дерек көзі: ҚҚА

Неғұрлым үлкен үлеске ерікті мүліктік сақтандыру бойынша сыйлықақылар ие болып отырған жиналған сақтандыру сыйлықақыларының өсуімен байланысты (6.1.1.2-график) сақтандыру төлемдері айтарлықтай өсті – ағымдағы жылдың 9 айында ғана сақтандыру төлемдері 33,2 млрд. теңгені құрады (жыл басындағымен салыстырғанда 57,5% өсті) (6.1.1.3-график). Негізгі бөлікті қаржылық зиян шегуден сақтандыру, мүлікті сақтандыру,

автомобиль көлігін сақтандыру, ауырған жағдайда сақтандыру және автокөлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандыру бойынша төлемдер құрады.

6.1.1.2-график

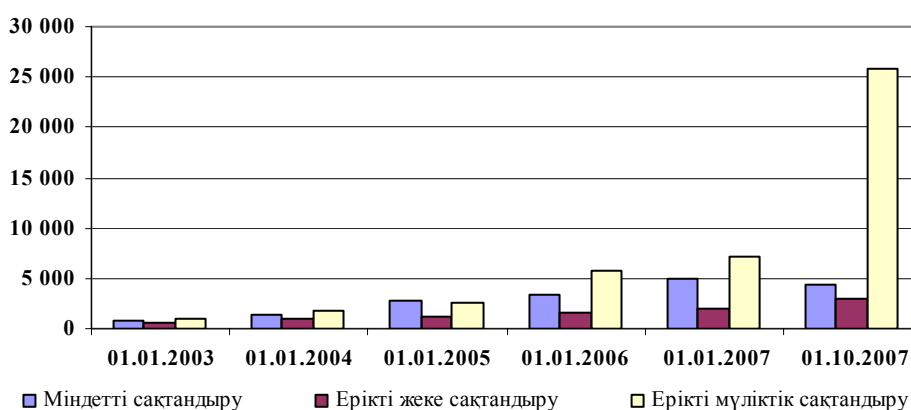
Түскен сақтандыру сыйлықақыларының құрылымы (млн. теңге)

Дерек көзі: ҚҚА

6.1.1.3-график

Сақтандыру төлемдерінің құрылымы (млн. теңге)

Дерек көзі: ҚҚА

Сақтандыру төлемдерінің айтарлықтай өсуіне қарамастан, бұл сақтандыру секторындағы қаржы тұрақтылығының деңгейіне қауіп төндірмейді. Өтімділігі жоғары активтердің өсуі және сақтандыру ұйымдарын капиталдандыру оң үрдісті сақтауда. Өтімділігі жоғары активтер негізінен ақшамен, банк салымдарымен мемлекеттің және мемлекеттік емес эмитенттердің бағалы қағаздарымен ұсынылды. Активтердің жалпы сомасындағы олардың үлесі 80,2% дейін, ал меншікті капиталдың үлесі 61,1% дейін өсті.

Сонымен қатар нарықтың шоғырлану дәрежесі негізгі көрсеткіштері бойынша аз ғана өзгерістерге ұшырады. Ірі сақтандыру компаниялары 5-тігінің үлесі активтердегі 52,5%, меншікті капиталдағы 56,5%, сақтандыру сыйлықақыларындағы 52,7% құрады. 2005 жылдың басымен салыстырғанда сақтандыру нарығындағы бәсекелестіктің біршама ұлғайғаны байқалуда. Айтарлықтай өзгеріс 2007 жылғы 1 қазанда 5-тіктің үлесіне 79% сәйкес келген сақтандыру төлемдерінде – жыл басындағымен салыстырғанда 28% өсу байқалды.

Алайда, банктердің өздерінің тәуекелдерін банктердің кредиттік тәуекелдерін сақтандырудың айтарлықтай үлесін иеленетін аффилиирленген сақтандыру ұйымдарына беруіне байланысты тәуекелдер сақталуда. Сонымен қоса жүретін заемшылардың дефолт деңгейінің артуынан банктердің кредиттік портфельдерінің сапасы нашарлаған жағдайда кредиттік тәуекел сақтандыру секторына да теріс әсер етуі мүмкін.

6.1.2 Қайта сақтандыру

Сақтандыру нарығын капиталдандырудың және сақтандыру сыйлықақыларын жинаудың өсуімен байланысты сақтандыру компанияларының меншікті ұстауларының өсу үрдісі сақталуда. Бұл үдеріс резидент еместерге қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақылары үлесінің азаюымен қатар байқалуда.

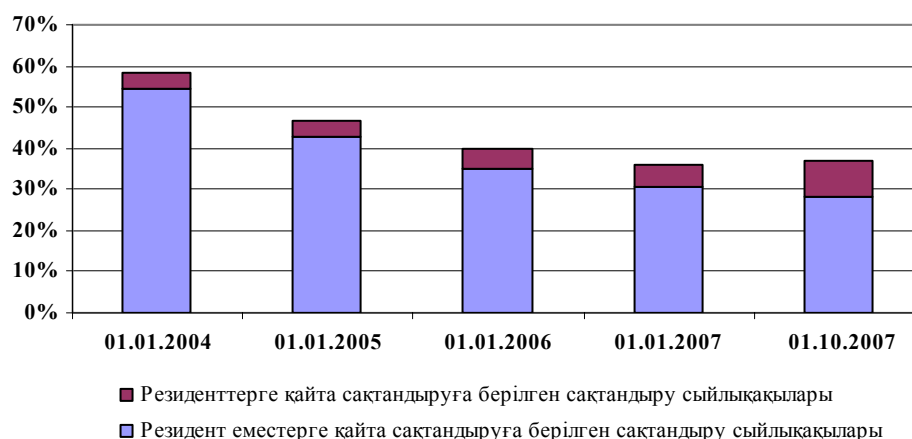
Сақтандыру компанияларының қайта сақтандыруды сатып алуының басты себептерінің бірі өздерінің капиталдық базасын күтілетін шығын мөлшерлерінің айтарлықтай ауытқуынан қорғау болып табылады. Қайта сақтандырудың сақтандырушылар үшін айтарлықтай маңызы бар. Ол капиталға түсетін жүктемені азайтуға көмектеседі, тәуекелдерді және капиталды тиімді басқаруды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ қайта сақтандырушылардың әзірлемелеріне және қызмет көрсетулеріне, әсіресе жаңа өнімдерді әзірлеу, баға белгілеу және андеррайтинг саласына кіруге рұқсат ашады.

Резидент еместердің қайта сақтандыру көрсеткіші 54,2% болған 2004 жылмен салыстырғанда 2007 жылдың 9 айының нәтижелері бойынша оның мәні 28,0% деңгейінде қалыптасты (6.1.2.1-график). Сонымен бірге абсолютті көрсетуде өсу байқалады - 2007 жылғы 1 қазанда берілген сақтандыру сыйлықақыларының көлемі 46,2 млрд. теңгені құрады, оның ішінде резидент еместерге - 34,8 млрд. теңге (6.1.2.2-график) берілген.

Отандық қайта сақтандыру нарығында сақтандырушылардың өзара іс-қимылы қазіргі кезде жиналған сақтандыру сыйлықақыларының жалпы сомасында аз ғана үлеске, бірақ өсу үрдісіне ие. Резиденттерге қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының 2004 жылғымен салыстырғанда 2007 жылғы 9 айда жиналған сақтандыру сыйлықақыларының жалпы сомасының 9,2% құрап, 2 еседен астам ұлғайды.

6.1.2.1-график

Қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының құрылымы

Дерек көзі: ҚҚА

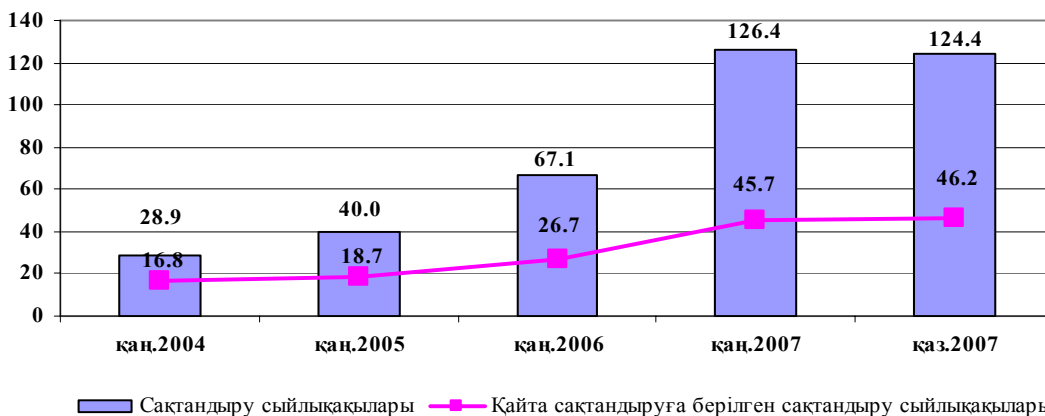
Қайта сақтандыруға сақтандыру нарығында жекелеген сақтандырушы өз бетінше сақтандырған жағдайда туындайтын жоғары операциялық шығыстарды және сақтандыру портфеліне жүктемені төмендетуге мүмкіндік беретін сақтандыру пулдарын⁴⁹ ұйымдастыру балама бола алады. Бұл ретте неғұрлым ірі немесе бірнеше ұсақ компанияларда тәуекелдерді қайта сақтандыру практикасы қайта сақтандыруды қорғау қайта сақтандырушылар тәуекелдердің жекелеген түрлерін олардың айқындалмауы және әлуэтті жоғары зияндылығы себепті қараудан бас тартатындықтан барлық уақытта бірдей тиімді болмауы мүмкін екендігін көрсетеді. Сақтандыру пулы тәуекелдерді қабылдаған жағдайда оларды

⁴⁹ Қазіргі кезде 5 сақтандыру компаниясы кіретін 1 сақтандыру пулы жұмыс істейді. Сақтандыру пулын 07.02.2007 жылы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі тіркеген. Сақтандыру пулдарының қызметі «Өзара сақтандыру туралы» ҚР 05.06.2006 жылғы Заңымен реттеледі.

қатысушыларының арасында біркелкі бөлінеді, ол теңгерілген портфельдің қалыптасуына алып келеді. Сонымен қатар сақтандыру оқиғасы басталған кезде сақтандыру төлемдерін жүзеге асыру сақтандырушылардың қаржылық көрсеткіштеріне салдарын тигізбейді.

6.1.2.2-график

Жиналған және қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының көлемі (млрд. теңге)

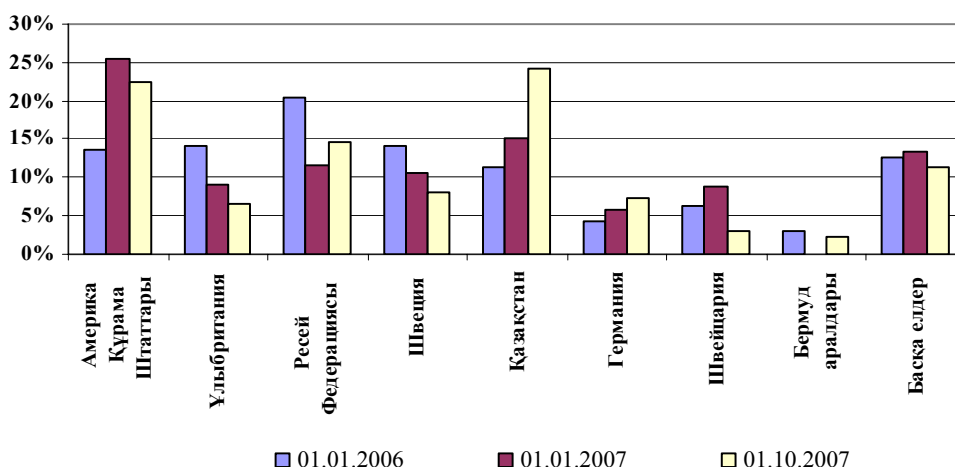

Дерек көзі: ҚҚА

Қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылардың неғұрлым үлкен бөлігі мынадай елдерге тиесілі: АҚШ – 22,4%, Ресей – 14,7%, Швеция – 8,1%, Германия – 7,3% (6.1.2.3-график). Отандық сақтандыру компанияларының Қазақстан ішіндегі тәуекелдерді қайта сақтандырудағы ролінің артып отырғанын атап айтқан жөн. Олардың үлесі 2006 жылғы 11,3%-дан 2007 жылғы 1 қазанда 24,3% дейін өсті. Бұл ретте резидент еместерден кірген қайта сақтандырудың үлесі сақтандыру сыйлықақыларындағы аз ғана үлесті – 2,2% құрайды. Капиталдандырудың жеткіліксіз болуы себепті жетекші рейтинг агенттіктерінің⁵⁰ болмауы және әлемдік қайта сақтандыру нарығының стандарттарына отандық сақтандыру нарығының сәйкес келмеуі әзірше тәуекелдердің әр алуан түрлерін қазақстандық сақтандыру компанияларына беру үшін ықтимал аймақ ретінде кең мағынада қаралмайды.

6.1.2.3-график

Елдер бойынша қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының құрылымы

Дерек көзі: ҚҚА

⁵⁰ Қазақстан Республикасының сақтандыру нарығында лицензияланған қызметті жүзеге асыратын 40 сақтандыру ұйымынан қайта сақтандыру нарығында, оның ішінде резидент еместердің тәуекелдерін қайта сақтандыру бойынша көшбасшы позициясына ие тек қана 1 сақтандыру компаниясына халықаралық рейтинг агенттігінің (А.М.Вest) рейтингі берілді.

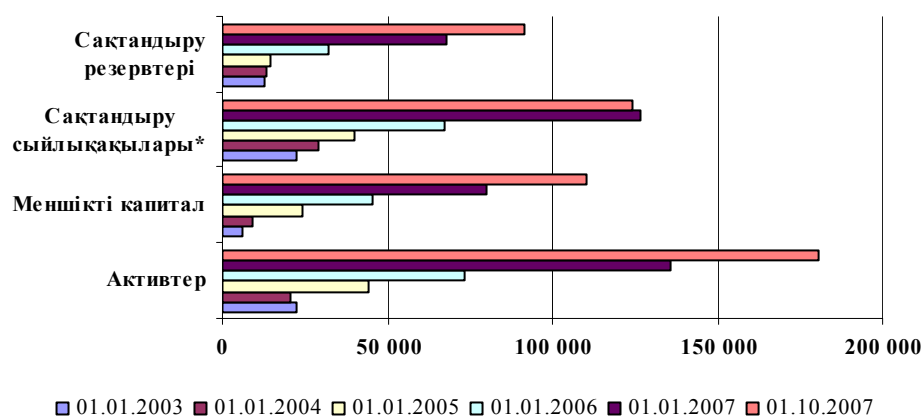
6.1.3 Сақтандыру секторының рентабельділігі

Сақтандыру бизнесі сақтандыру және инвестициялық қызметтен басым пайда табады. Сақтандыру сыйлықақыларының жиналу деңгейінің өсуімен және инвестициялық қызметтен кірістіліктің өсуімен қатар сақтандыру төлемдерінің көлемі де өсті, ал сонымен бірге тұтастай алғанда нарық бойынша зияндылық коэффициентінің мәні де өсті.

Қазақстанның сақтандыру нарығы қарқындап өсуде, мұның өзін сақтандыру сыйлықақылары, активтер және меншікті капитал көлемінің өсуі растайды (6.1.3.1-график). Бұл ретте сақтандыру секторының сыйымдылығы өз әлуетін жоққа шығармады – жиналған сыйлықақылардың айтарлықтай үлесі корпоративтік сақтандыруға тиесілі (ірі өнеркәсіп, мұнай, авиация және мүліктік тәуекелдерді сақтандыру). Бұл ретте бөлшек сақтандыру секторы жиналған сақтандыру сыйлықақыларында аз ғана үлеске ие болады (сақтандыру компаниялары портфелінде 1% аспайды). Сақтандырудың міндетті түрлерінің үлесі 19,3% болған 2006 жылдың басымен салыстырғанда 2007 жылғы 1 қазанда 12,9% дейін қысқарды.

6.1.3.1-график

ҚР сақтандыру нарығының негізгі көрсеткіштері (млн. теңге)

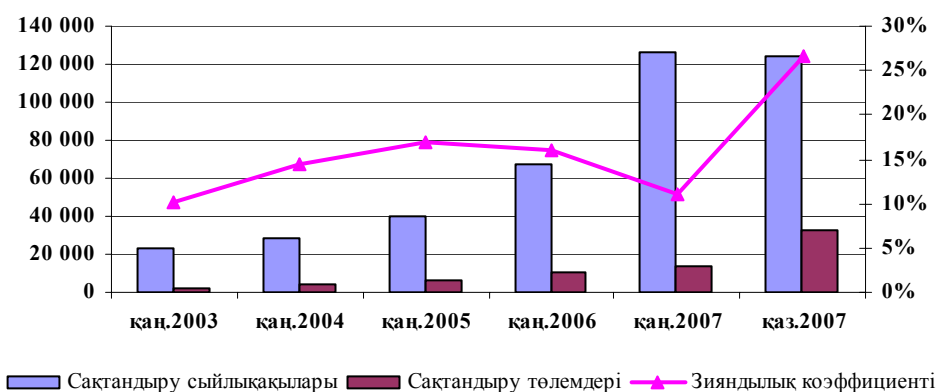

Дерек көзі: ҚҚА

Тұтастай алғанда сақтандыру нарығының, атап айтқанда сақтандыру операцияларының да жоғары қарқынмен өсуіне байланысты, сақтандыру төлемдерінің көлемі өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда 2007 жылғы 1 қазанда 3,5 еседен астам өсті (6.1.3.2-график).

6.1.3.2-график

Сақтандыру нарығы бойынша зияндылық коэффициенті

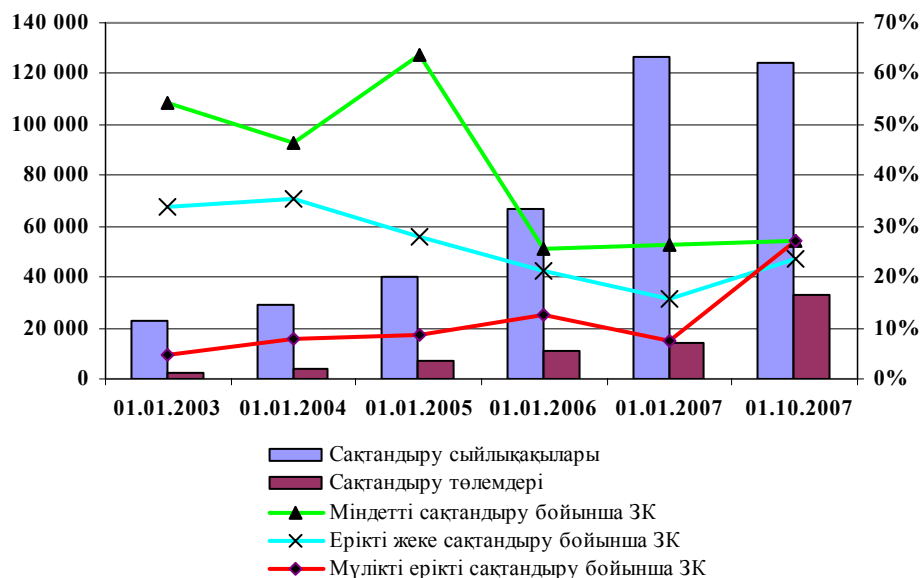

Дерек көзі: ҚҚА

Нарық бойынша зияндылық коэффициенті 2 еседен астам өсті. Сақтандыру қызметінің түрлері бойынша зияндылық коэффициентінің мәндері 23-27% шегінде қалыптасты, бұл оның тұтастай алғанда нарық бойынша мәніне сәйкес келеді. Зияндылық коэффициентінің неғұрлым өсуі мәні жыл басындағы 7,5%-дан 2007 жылғы 1 қазанда 27,0%-ға дейін өскен ерікті мүліктік сақтандыру бойынша байқалды (6.1.3.3-график).

6.1.3.3-график

Сақтандыру қызметінің түрлері бойынша зияндылық коэффициенті (ЗК)

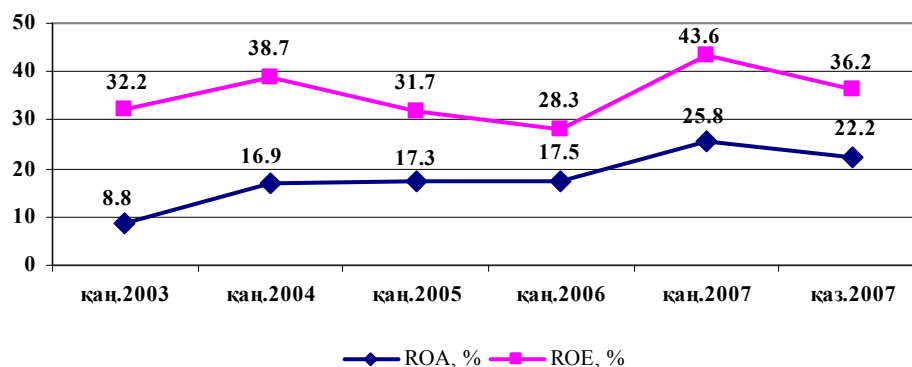

Дерек көзі: ҚҚА

Сақтандыру қызметінде зияндылықтың біршама өсуіне қарамастан активтердің және капиталдың пайдалылық көрсеткіштері сақтандыру компаниялардың пайдамен қызмет етуі үшін жеткілікті дәрежеде жоғары деңгейде (6.1.3.4-график). Сақтандыру компаниялары кірістерінің құрылымында салалық қызмет жиынтық кірістердің 90% ие. Дамыған нарықтарда басқаша жағдай байқалуда, мұнда қызмет нәтижелерін көрсету үшін аралас зияндылық коэффициенті кеңінен қолданылады, ол 85-100% құрауы мүмкін, ал кейбір кездері жиналған сақтандыру сыйлықақылары сомасынан асады (6.1.3.5-график). Басқаша айтқанда, сақтандырушылардың салалық қызметі нөлдік немесе теріс болуы мүмкін, ал оң нәтиже инвестициялық қызметтен болуы ықтимал. Қазақстандық сақтандыру компанияларының көбі үшін инвестициялық қызмет аса маңызды емес кіріс көзі болып табылады.

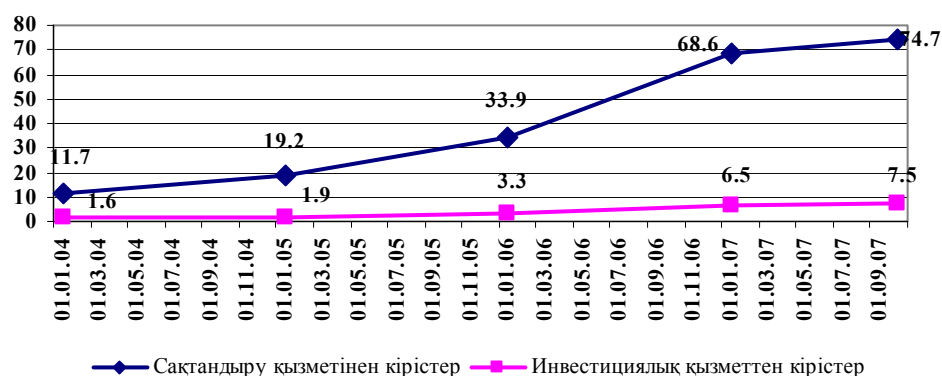
6.1.3.4-график

Активтердің және капиталдың рентабельділігі (%-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

Сақтандыру және инвестициялық қызметтен кірістер (%-бен)

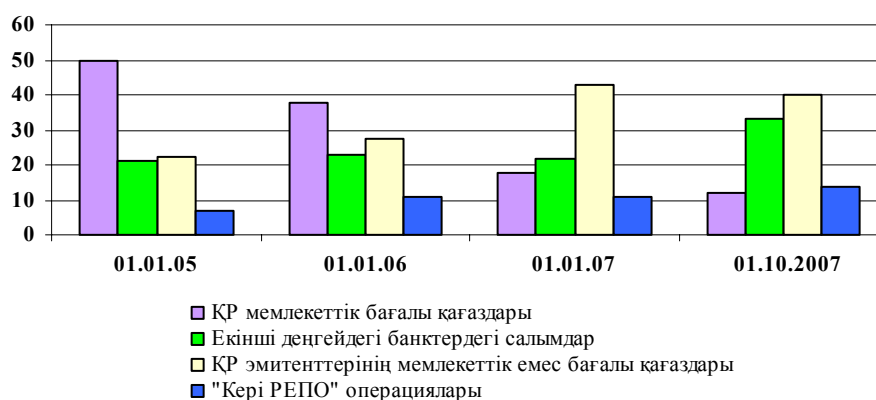

Дерек көзі: ҚҚА

Сақтандыру компанияларының инвестициялық портфелінің құрылымы кейбір өзгерістерге ұшырады. Атап айтқанда, мемлекеттік бағалы қағаздардың (бұдан әрі - МБҚ) үлесі тұрақты төмендеу үрдісіне ие, бұл ретте екінші деңгейдегі банктердегі депозиттердің және республика эмитенттерінің мемлекеттік емес бағалы қағаздарының үлесі өсу үстінде және 2007 жылғы 1 қазанда инвестициялық портфельдің 73,6% құрады (6.1.3.6-график). Бұл қадағалау органының активтердің белгілі бір бөлігін МБҚ-ға міндетті орналастыру жөніндегі талаптарын, осы арқылы олардың елеулі үлесін қаржы нарығының неғұрлым кірісті құралдарына инвестициялау үшін босата отырып, алып тастауына байланысты. Сонымен қатар сақтандыру компанияларының инвестициялық портфелінің құрылымы банктерге тәуелділіктің өсіп отырғанын көрсетеді. Инвестициялық қызметтен кірістердің аз ғана болуына қарамастан оның жиынтық кірістердегі динамикасының өскені байқалады. Соған қоса инвестициялық портфель сақтандыру секторы активтерінің 84,8% құрайды.

Инвестициялық белсенділіктің өсуіне сәйкес тәуекел тәбеті де өсуде, ол өз кезегінде инвестициялық тәуекелдермен қоса жүреді, оларды басқару үшін сақтандыру компанияларында тәуекел менеджментінің тиімді жүйесін ендіру қажет.

Сақтандыру компанияларының инвестициялық портфелінің құрылымы (%-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

Тұтастай алғанда жалпы сақтандыру және өмірді сақтандыру бойынша сақтандыру компанияларының инвестициялық саясаты сақтандыру нарығындағы қаржы тұрақтылығының сақталуына себепші болды және реттеу мен қадағалау жүйесінің талаптарына сәйкес келді.

Тәуекелдерді өздігінен ұстап тұрудың, негізгі қызметтің және активтерді қаржы құралдарына инвестициялау кезіндегі зияндылықтың өсуіне байланысты тәуекелдерді

барынша азайту үшін сақтандыру компанияларын бұдан әрі капиталдандыру, сақтандыру портфелінің тәуекелдерін түрлендіру және міндетті сақтандырудың қолданылып жүрген тетіктерін жетілдіру құралдарын пайдалану және сақтандырудың ерікті түрлерін дамытуды ынталандыру қажет.

6.2 Жинақтаушы зейнетақы жүйесі

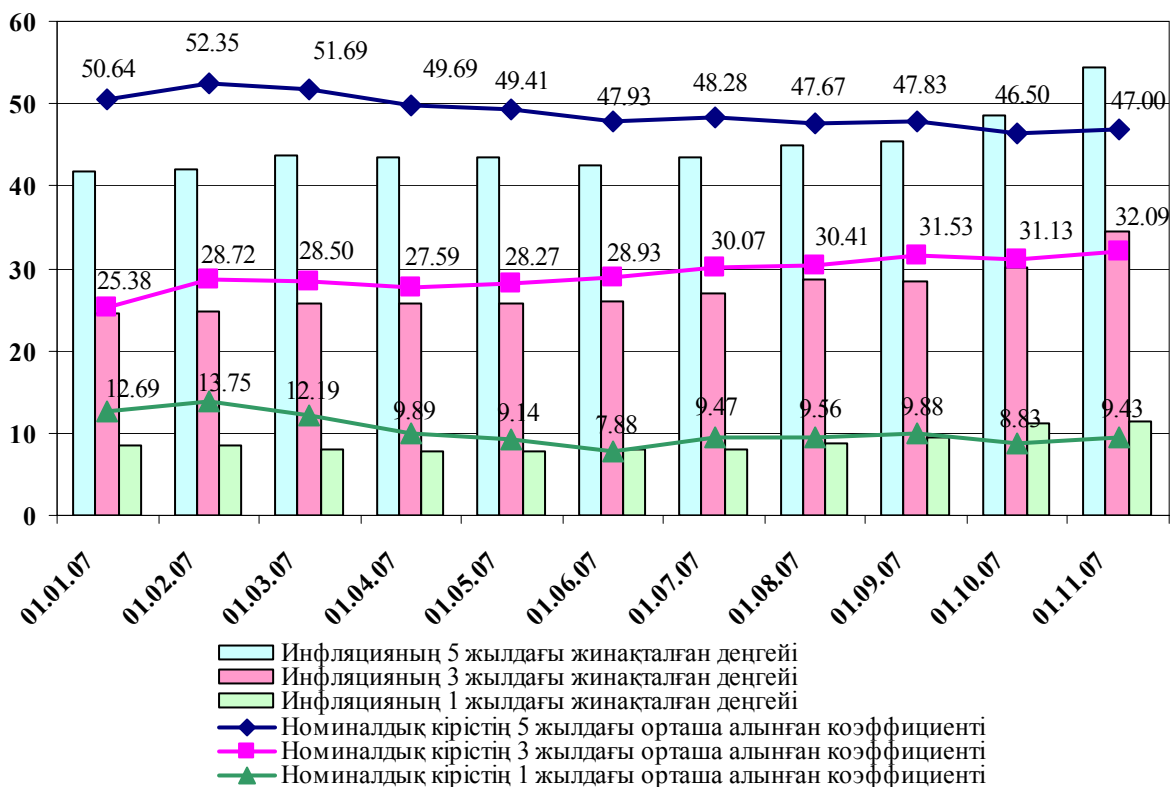
2007 жылы ЖЗҚ зейнетақы активтерінің кірістілік деңгейі төмендеді. ЖЗҚ инвестициялық портфеліндегі шетел валютасындағы қаржы құралдарының үлесі өсті. Зейнетақы активтерін инвестициялау тәуекелі өсті. Ерікті зейнетақы аударымдарының деңгейі еңбек нарығында қалыптасып отырған жағдайға сай емес.

01.10.2007 жылғы жағдай бойынша Қазақстанда 14 жинақтаушы зейнетақы қоры жұмыс істеді, олардың республика аймақтарында 59 филиалы және 60 өкілдігі болды. Бір жыл ішінде 2006 жылғы қыркүйекпен салыстырғанда ағымдағы зейнетақы қорларының міндеттемелері 15% азайған кезде активтері 11% өсті. 2007 жылғы қазанның аяғында ЖІӨ жинақталған зейнетақы қаражатының үлесі 8,89% болды.

2007 жылдың басынан бері қорлардың кірістілігі (К2) 3,26% жуық төмендеді, бұл ретте инфляция деңгейі тамыз – қазан аралығында ғана 2,73% артты, ал 2007 жылдың басынан бері мұндай өсім 12,7% құрады. Осылайша, 2007 жылдың 1 қарашасында инфляцияның бір жылда жинақталған көлемі бір жылдағы номиналдық кірістің орташа алынған коэффициентінен 2,1%-ға асты, ал 5 жылдағы инфляция деңгейімен салыстырған кезде номиналдық кіріс коэффициентінен 7,4% асты (6.2.1-график).

6.2.1-график

ЖЗҚ номиналдық кірісінің орташа алынған коэффициенті және инфляцияның жинақталған деңгейі, %-бен

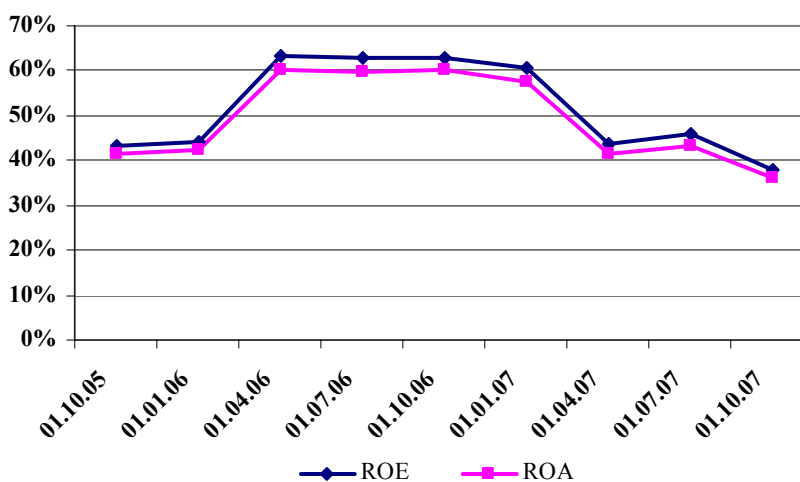
Дерек көзі: ҚҚА

ROA⁵¹ және ROE⁵² көрсеткіштерімен берілген зейнетақы қорлары қызметінің рентабельділігі 2005 жылдың ортасынан 2007 жылдың басына дейін 17% жуық ұлғайды, бірақ 2007 жылғы ақпан – қараша аралығында таза инвестициялық кірістің мәні 1,6 есе төмендеуі салдарынан 22% азайды (6.2.2-график).

Сондай-ақ 2007 жылғы қаңтар – қыркүйекті қоса алғандағы аралықта әр түрлі қаржы құралдарындағы зейнетақы активтерінің тәуекелі аз ғана өскенін атап айту қажет. Мәселен, кредиттік тәуекел 69,5%-дан 71,13%-ға дейін, пайыздық тәуекел – 1,92-дан 1,95%-ға дейін және нарықтық тәуекел 2,93-дан 3,51 дейін өсті.

6.2.2-график

Зейнетақы қорлары қызметінің рентабельділік көрсеткіштері

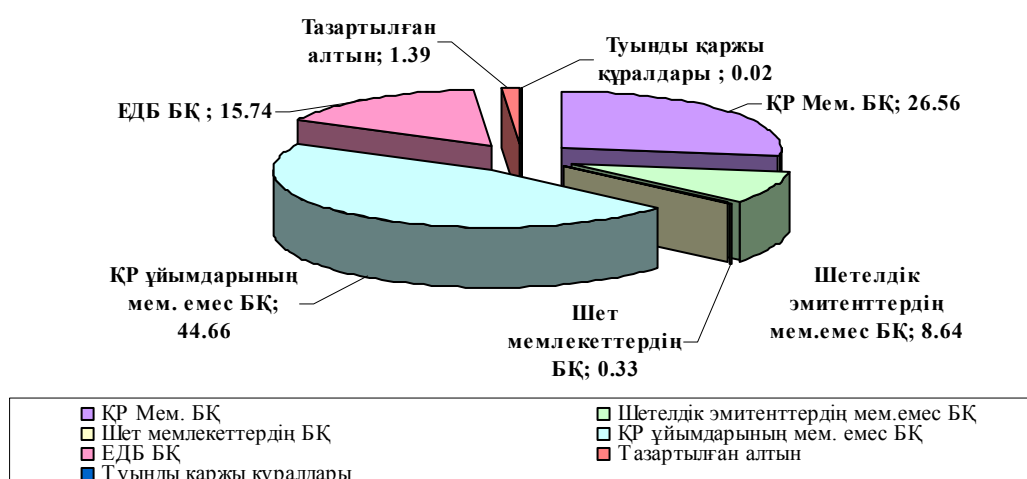

Дерек көзі: ҚҚА

Кірістілік көрсеткіштерінің мұндай төмендеуін және тәуекелдердің өсуін қорлардың инвестициялық портфельдерінің халықаралық қаржы нарықтарындағы, белгілі бір дәрежеде банк секторына ықпал еткен, қорлардың бағалы қағаздары портфелінің 15,7% құрайтын ЕДБ бағалы қағаздары кірістілігінің төмендеуі арқылы көрінген оқиғаларға аса сезімталдығымен түсіндіруге болады (6.2.3-график).

6.2.3-график

ЖЗҚ бағалы қағаздар портфелінің құрылымы
01.10.2007 жағдай бойынша

Дерек көзі: ҚҚА

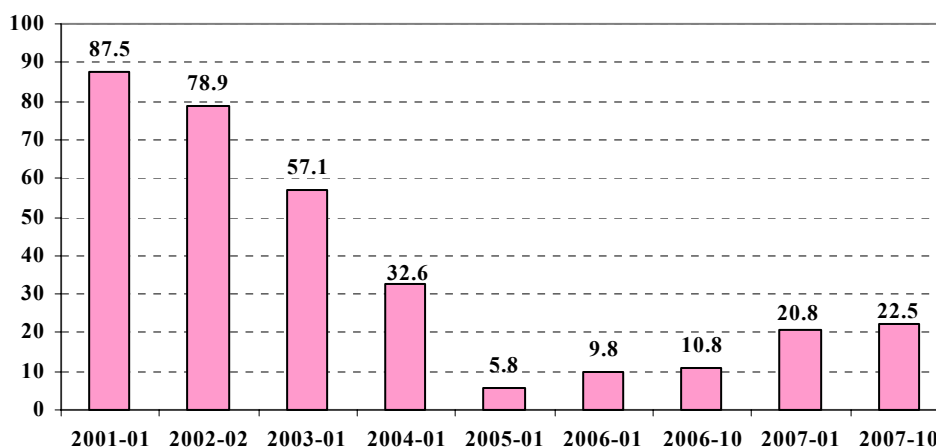
⁵¹ ROA (активтердің рентабельділігі) - салық салынғанға дейінгі таза кірістің (шығынның) орташа жалпы активтерге қатынасы

⁵² ROE (капиталдың рентабельділігі) – салық салынғанға дейінгі таза кірістің (шығынның) орташа меншікті капиталына қатынасы

2005 жылдың басынан бері сондай-ақ қорлардың инвестициялық портфеліндегі шетел валютасындағы бағалы қағаздар үлесінің ұлғаю үрдісі байқалады, бұған халықаралық нарықтардағы кейбір қаржы құралдары кірістілігінің өсуі, сол сияқты зейнетақы қорлары салымдарының әртараптандырылуы себепші болды (6.2.4-график).

6.2.4-график

Жинақтаушы зейнетақы қорларының валюта тәуекеліне ұшырау дәрежесі (%-бен)*

Дерек көзі: ҚҚА

*Жинақтаушы зейнетақы қорларының инвестициялық портфеліндегі шетел валютасындағы қаржы құралдарының үлесі

Әсіресе валюта бағамының тұрақсыздығы кезеңінде хеджирлеу құралдарын жеткіліксіз пайдаланудың ықпалын атап айту қажет. Мәселен, жинақтаушы зейнетақы жүйесінің бастапқы даму кезеңінде жинақтаушы зейнетақы қорларының инвестициялық стратегиясы шетел валютасында номинирленген бағалы қағаздардың қорлардың инвестициялық жиынтық портфеліне айтарлықтай қатысуымен сипатталды, бұған отандық бағалы қағаздар нарығында өтімділігі жоғары және ұзақ мерзімді құралдардың жетіспеуі себепші болды. Болашақта ұлттық валютаның айырбас бағамының нығаю үрдісі мен ішкі қор нарығы дамуындағы оң динамика салдарынан жинақтаушы зейнетақы қорлары портфеліндегі шетел валютасындағы қаржы құралдарының үлес салмағы түзетілді.

Ұзақ мерзімді осалдық факторларының қатарына міндетті, ерікті және ерікті кәсіби зейнетақы жарналарын қамтитын салымшылардың (алушылардың) шоттары санының жоғары өсу қарқынына қарамастан зейнетақы жүйесінің экономикалық белсенді халықты толық қамтымауын да жатқызуға болады. Мұндағы маңыздылығы айтарлықтай факторлардың бірі – өзін өзі еңбекпен қамтитын халықтың мүдделілігінің аздығы, сондай-ақ ерікті зейнетақы жарналарының 2007 жылғы қыркүйектің аяғында 20%⁵³ құраған орнын ауыстыру коэффициентінің⁵⁴ төмен болуы себепті тартымдылығы.

6.3 Банктік емес ұйымдардың қаржылық жай-күйі

Банктік емес ұйымдардың несие портфеліндегі үмітсіз заемдардың үлесі банк секторының көрсеткіштерінен асып кетеді. Алайда, стандартты кредиттердің үлес салмағы 90% астамды құрайды, бұл кредиттік тәуекел дәрежесін айтарлықтай азайтады.

Қысқа мерзімді активтер арқылы қысқа мерзімді міндеттемелердің орнын жабу дәрежесі қажетті деңгейден жоғары болып табылады. Бұл ретте банктік емес

⁵³Статистика агенттігінің және Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің деректері бойынша. МОТ №102 Конвенциясының нормалары бойынша орнын ауыстыру коэффициентінің ең төменгі шамасы кемінде 40%, ал Еуропалық Одақ стандарттары бойынша – кемінде соңғы жалақының 55% болуы.

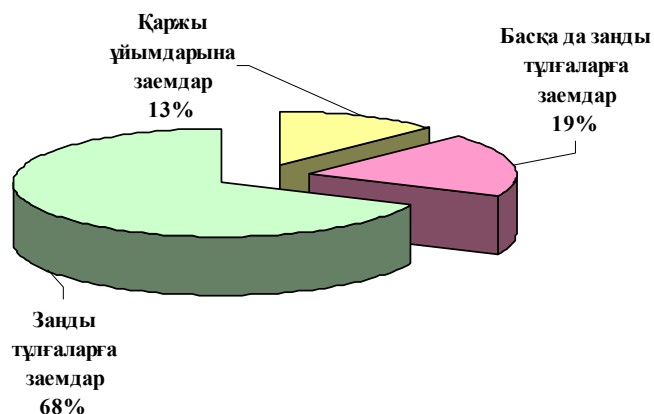
⁵⁴ Орнын ауыстыру коэффициенті – орташа зейнетақының орташа жалақы деңгейіне қатынасы

ұйымдардың жиынтық активтеріндегі өтімді активтердің үлесі банк жүйесі бойынша осындай көрсеткіштермен салыстырғанда неғұрлым төмен болып табылады.

Банктік емес ұйымдар берген заемдардың жалпы құрылымында 68,3% заңды тұлғаларға берілген кредиттерге тиесілі. Банктерге және басқа да банктік емес ұйымдарға берілген заемдар 18,89%, ал жеке тұлғаларға берілген кредиттер несиелік портфелінің 12,8% құрады (6.3.1-график).

6.3.1-график

Банктік емес ұйымдардың кредит беру құрылымдары
(%-бен, 01.10.2007ж., жиынтығына %-бен)

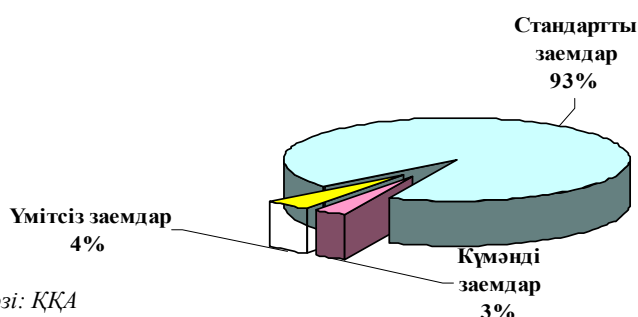

Дерек көзі: ҚҚА

Тұтастай алғанда банктік емес ұйымдар бойынша несиелік портфелінің сапа өлшемдері мынадай. Стандарттық заемдардың үлес салмағы 92,5%, ал үмітсіз кредиттердің үлесі несиелік портфелінің – 4,4% (6.3.2-график). Тұтастай алғанда кредиттік портфельдің құрылымы, оның ішінде берілген кредиттер бойынша Үкімет тарапынан кепілдіктерді және меншікті капиталдың жеткілікті деңгейін ескере отырып, кредиттік тәуекелдің төмендігін көрсетеді.

6.3.2-график

Банктік емес ұйымдардың несиелік портфелінің сапасы
(2007 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша, жиынтығына %-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

Төлем қабілеттілік тәуекелін талдай отырып, міндеттемелерді капиталмен жабу жеткілікті дәрежеде жоғары деңгейде екенін атап айту қажет (левередждің мәні 0,28 ғана құрайды). Бұл ретте ағымдағы міндеттемелерді өтімді активтермен жабудың жеткілікті дәрежеде болуы байқалады, бұл өтімділік тәуекеліне қатынасы бойынша тұрақтылық сипаттамасы болып табылады. Сонымен қатар, өтімді активтер деңгейі банк секторындағы осындай көрсеткіштермен салыстырғанда төмен болып табылады (6.3.1-кесте).

6.3.1-кесте

Банктік емес ұйымдардың төлем қабілеттілік және өтімділік тәуекелдері

	01.10.2006ж.	01.10.2007ж.
Активтердің жалпы сомасындағы өтімді активтердің үлесі, %	13,67	8,13
Қысқа мерзімді активтердің қысқа мерзімді міндеттемелерге қатынасы	0,39	1,89
Міндеттемелердің меншікті капиталға қатынасы	0,76	0,28

Дерек көзі: ҚҚА

7. Қаржы нарығының инфрақұрылымы

7.1. Төлем жүйелері

Экономикалық қызмет субъектілері арасындағы байланыстырушы буын ретінде әрекет ететін, осы арқылы өндірістің үздіксіздігін және тауарлар мен ақшаның тұтас айналымын қамтамасыз ете отырып, төлем жүйелерінің тұрақты және тиімді жұмыс істеуі елдің қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуде барынша маңызды. Мәселен, дамыған төлем жүйелері экономикадағы операциялық шығасыларды төмендетеді және қаржы жүйесінің тұрақтылығын, қаржылық ресурстарды пайдалану тиімділігін және қаржы нарығының өтімділігін арттырады.

7.1.1. Қазақстан төлем жүйелерінің дамуы

Қазақстанның төлем жүйесін реформалау 1991 жылы басталды және реформаның негізгі мақсаты ақша жіберушілер мен алушылар арасында төлемдердің жүру жылдамдығын арттыру, төлем жүйелерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, сондай-ақ әр түрлі төлем құралдарын (тапсырмалар, чектер, төлемдік талап-тапсырмалар, төлем карточкалары) айналысқа кеңінен ендіру болды.

Жүргізілген жұмыстардың нәтижелері бойынша шаруашылық жүргізуші субъектілер арасында уақтылы есеп айырысуды қамтамасыз ететін және төлемдерді жүргізудің жоғары тиімділік деңгейімен және қауіпсіздігімен сипатталатын төлем жүйелері (Банкаралық ақша аударымы жүйесі және Банкаралық клиринг жүйесі) құрылды.

Бұған қоса Қазақстанның төлем жүйелерін Халықаралық Валюта Қоры, Дүниежүзілік Банк және Халықаралық Есеп айырысулар Банкі сияқты халықаралық қаржы ұйымдары оның банкаралық төлемдерді уақтылы әрі қауіпсіз жүргізу қамтамасыз етуіне қатысты бірнеше рет жоғары бағалады. Мәселен, ХВҚ, Банкаралық ақша аударымы жүйесінің консультанттарының бағалауы бойынша қауіпсіз әрі тиімді төлем жүйелерін құруға ықпал ету мақсатында әмбебап директив ретінде Халықаралық есеп айырысу банкінің Төлем және есеп айырысу жүйелері жөніндегі комитеті әзірлеген жүйелік-маңызды төлем жүйелеріне арналған барлық Негізгі Қағидаттарға сәйкес келеді.

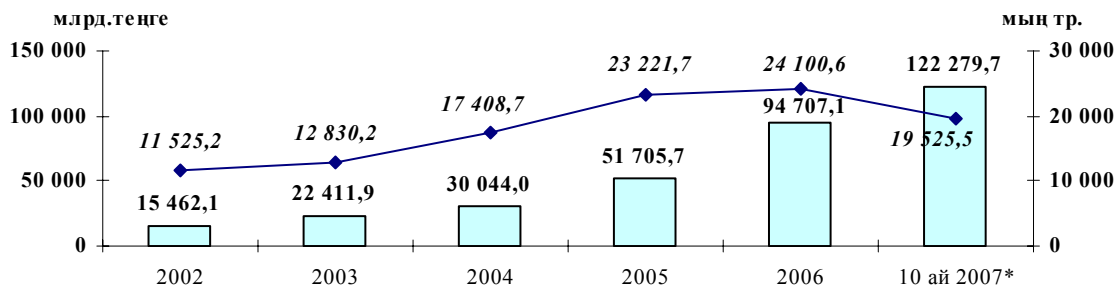
Сонымен қатар Ұлттық Банк жыл сайын ғылыми және техникалық прогресс саласындағы соңғы жетістіктерге сәйкес Қазақстанның төлем жүйелерін одан әрі жетілдіру мен дамыту және ақша төлемдері мен аударымдары саласындағы нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру жөнінде жұмыстар жүргізеді. Төлем жүйелерінің техникалық инфрақұрылымын түрлендіру, төлем жүйелерін қадағалау тетіктерін, төлемдер мониторингі мен тәуекелді басқаруды жетілдіру бойынша жұмыс тұрақты жүргізілуде. Қазақстанның төлем жүйелерін Еуропалық Одақ стандарттарына жақындалу жөніндегі жұмыстар шегінде Ұлттық Банк екінші деңгейдегі банктер өздерінің клиенттеріне беретін банк шоттарының құрылымдарын реформалау жөніндегі жұмыстарды жүргізуде. Төлем жүйелерінің үздіксіз жұмысын қамтамасыз ету және Ұлттық Банк қызметінің қауіпсіздік деңгейін арттыру мақсатында негізгі орталық тұрған аудандағы төтенше және апатты жағдайлар туындаған жағдайда Ұлттық Банктің және төлем жүйелерінің үздіксіз жұмыс істеуіне кепілдік беретін Астана қаласында жаңа резервтік орталықты құру жөніндегі іс-шаралар жүргізілуде. Негізгі назар «Қазақстан Республикасының Электрондық Үкіметін» құру шеңберінде «төлем шлюзін» құруға бөлінеді.

Бұл ретте Қазақстан экономикасының жылдан жылға үдемелі дамуы жағдайында төлем жүйелерінде қолма-қол жасалмайтын төлемдердің үнемі өсуі байқалады (7.1.1.1-график). Мәселен, 2006 жылы 2002 жылмен салыстырғанда Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдер көлемі 6,1 есе, ал төлемдер саны 2,1 есе өсті. 2007 жылғы 10 ай ішінде қолма-қол жасалмайтын төлемдер көлемі өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда 63,1% өсті, ал төлемдер көлемі 3,7% қысқарды. Төлемдер санының азаюы Банкаралық клиринг жүйесіндегі бір төлемнің Ұлттық Банк белгілеген ең жоғары сомасының 3 млн. теңгеден 5 млн. теңгеге дейін өсуінен, сондай-ақ МЗТО-ның жаңа жұмыс істеу

тетігіне көшуіне байланысты көрсетілген жүйеден зейнетақы төлемдерінің әкетілуінен туындады.

7.1.1.1-график

Қазақстанның төлем жүйесіндегі төлемдер ағыны динамикасы

Төлемдер көлемі, млрд. тенге — Төлемдер саны, мың транзакция

Төлемдер көлемінің өсімі, %	50,6%	44,9%	34,1%	72,1%	83,2%	63,1%
Төлемдер санының өсімі, %	7,2%	11,3%	35,7%	33,4%	3,8%	-3,7%

* Өсім өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда
Дерек көзі: ҚРҰБ

Қазақстанның төлем жүйелерінің функционалдық ерекшеліктерін қараған кезде олардың әрқайсысы өзіндік мақсатқа арналғанын және тауарлар мен қызмет көрсетудің белгілі бір нарығына бағдарланғанын атап айтқан жөн.

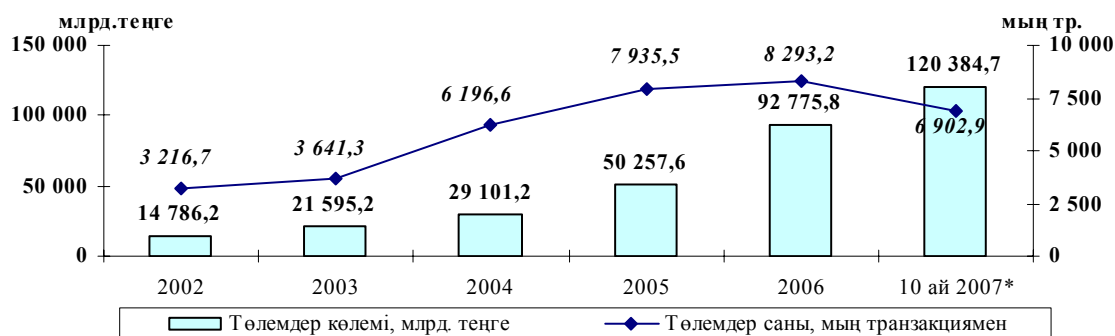
Банкаралық ақша аударымы жүйесі (бұдан әрі - БААЖ)

БААЖ, нақты уақыт режимінде жалпы есеп айырысу жүйесі, операциялық күн ішінде жүйені пайдаланушы банктер арасында ақша аударымдарының толық есебін үздіксіз жүргізеді және еліміздегі ірі және басымдылығы жоғары төлемдер жүргізуге бағытталған. Жүйедегі төлемдерді өңдеу жылдамдығы орташа алғанда 1 секундта 7 өңделген қаржы транзакциясын құрайды. Негізінен БААЖ арқылы қаржы секторының аса шұғыл жүргізілетін операциялары бойынша төлемдер өтеді: банкаралық депозиттермен және кредиттермен, бағалы қағаздармен, шетел валютасымен операциялар бойынша төлемдер.

Елімізде қолма-қол жасалмайтын төлемдердің негізгі көлемі БААЖ арқылы өтеді (2007 жылғы 10 айда төлемдердің жалпы көлемінің 98,5%). Осыған сәйкес, еліміздегі төлемдердің жалпы көлемінің өсуі БААЖ арқылы өңделген төлемдер көлемінің ұлғаюына негізделген. Мәселен, БААЖ жыл сайын төлемдер көлемінің өсуі байқалады және 2005 жылдан бастап өсу көрсеткіші 60% асады (7.1.1.2-график). 2006 жылы 2005 жылмен салыстырғанда БААЖ төлемдер көлемі 6,3 есе өсті. 2007 жылдың 10 айында БААЖ төлемдер көлемі өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда 63,9% өсті.

Бұл ретте бір төлемнің орташа сомасы өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда 61,9% ұлғайып, 2007 жылдың 10 айында 17,4 млн. теңгені құрады, бұл сондай-ақ, БААЖ арқылы тек қана неғұрлым ірі және басым төлемдердің ғана өткені туралы фактіні растайды.

БААЖ төлемдер ағыны

Төлемдер көлемінің өсімі, %	52,3%	46,0%	34,8%	72,7%	84,6%	63,9%
Төлемдер санының өсімі, %	-13,9%	13,2%	70,2%	28,1%	4,5%	1,2%
Пайдаланушылар саны, бірлік	72	69	52	51	50	48
1 төлемнің орташа сомасы, млн.тенге	4,6	5,9	4,7	6,3	11,2	17,4
Өсім, %	76,9%	29,0%	-20,8%	34,9%	76,6%	61,9%

* Өсім өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда
Дерек көзі: ҚРҰБ

Бес ірі банктің – жүйені пайдаланушылардың жүйедегі төлемнің жалпы көлеміндегі үлесі 2007 жылғы 10 айда 33,0% құрады және 2002 жылдан бері осы топтың үлесі айтарлықтай өзгерген жоқ (7.1.1.1-кесте). Басқа банктердің жүйедегі төлемнің жалпы көлеміндегі үлесі 20,3% құрайды. Жүйедегі төлемдердің негізгі көлемі басқа да пайдаланушыларға тиесілі (үлесі – 46,7%), бұл «Бағалы қағаздардың орталық депозитарийі» АҚ және Ұлттық Банктің шоттары арқылы жүзеге асырылатын төлемдердің айтарлықтай көлеміне негізделген (көрсетілген пайдаланушылардың жүйедегі төлемнің жалпы көлеміндегі жиынтық үлесі 38,5% құрайды).

7.1.1.1-кесте

БААЖ пайдаланушылардың топтары бойынша төлемдердің көлемі

Пайдаланушылар топтары	2002	2003	2004	2005	2006	2007 10 ай*
Бес ірі банк, млрд. тенге	4 808,5	6 415,4	9 112,3	14 569,9	30 214,5	39 749,1
Кезең ішінде өсім, %	53,2%	33,4%	42,0%	59,9%	107,4%	66,6%
Жалпы көлемге шаққанда үлес, %	32,5%	29,7%	31,3%	29,0%	32,6%	33,0%
Басқа банктер, млрд. тенге	2 902,8	4 834,9	6 876,6	11 541,9	18 942,7	24 389,5
Кезең ішінде өсім, %	33,0%	66,6%	42,2%	67,8%	64,1%	60,7%
Жалпы көлемге шаққанда үлес, %	19,6%	22,4%	23,6%	23,0%	20,4%	20,3%
Басқа да пайдаланушылар, млрд. тенге	7 074,9	10 344,9	13 112,4	24 145,8	43 618,6	56 246,1
Кезең ішінде өсім, %	61,3%	46,2%	26,8%	84,1%	80,6%	63,5%
Жалпы көлемге шаққанда үлес, %	47,8%	47,9%	45,1%	48,0%	47,0%	46,7%

* Өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғандағы өсім.
Дерек көзі: ҚРҰБ

Банкаралық клиринг жүйесі

Банкаралық клиринг жүйесінде төлемдер нетто (таза) негізде жүзеге асырылады. Осы жүйенің біздің еліміздің экономикасы үшін маңыздылығы еліміздегі бөлшек төлемдердің негізгі сандық ағынын қауіпсіз жүргізуде болып табылады. Бұл ретте клиринг жүйесінің

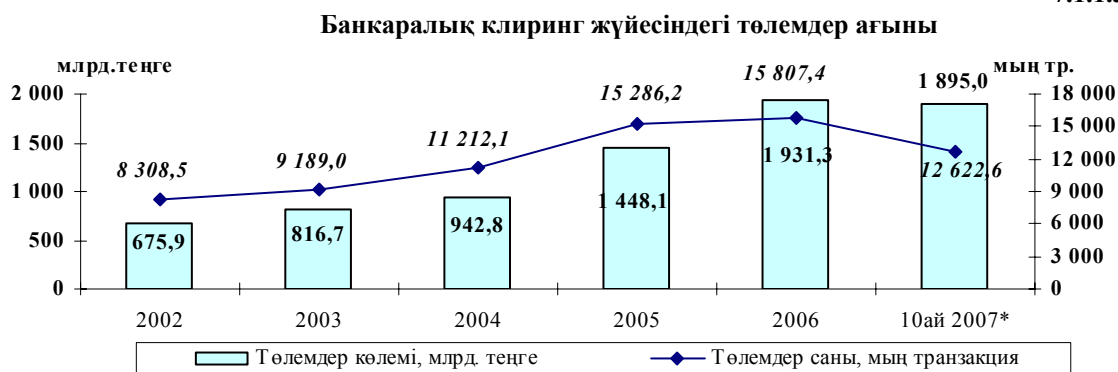
тарифтері БААЖ тарифтерден айтарлықтай төмен, өйткені жүйедегі есеп айырысу нақты уақыт ауқымында жүргізілген жоқ.

Жүйе арқылы негізінен басым емес және мерзімдік емес төлемдер жүргізіледі, ал тарифтер құнының төмен болуы олардың экономикалық тұрғыдан тиімді жүргізілуіне себепші болады. Осы жүйеде өңделген төлемдердің негізгі үлесі шаруашылық жүргізу субъектілерінің тауарлар және қызмет көрсеткені үшін есеп айырысулар, бюджетке төленетін төлемдер бюджет (салықтарды және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді), сондай-ақ міндетті зейнетақы жарналарын, әлеуметтік аударымдарды есептеу бойынша есеп айырысулар да тиесілі.

Банкаралық клиринг жүйесінде сондай-ақ төлемдер көлемінің үдемелі ұлғаюы байқалады (7.1.1.3-график). Мәселен, 2006 жылы 2005 жылмен салыстырғанда Банкаралық клиринг жүйесіндегі төлемдердің көлемі 2,9 есе өсті. 2007 жылғы 10 айда осы жүйедегі төлемдер көлемі өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда 22,6% ұлғайды.

Бұл ретте Банкаралық клиринг жүйесінде бір төлемнің орташа сомасының 150,1 мың теңгеге дейін өсуі Ұлттық Банк белгілеген бір төлем құжатының ең жоғары сомасының 5 млн. теңгеге дейін іріленуімен сипатталады.

7.1.1.3-график

Төлемдер көлемінің өсімі, %	20,6%	20,8%	15,4%	53,6%	33,4%	22,6%
Төлемдер санының өсімі, %	18,4%	10,6%	22,0%	36,3%	3,4%	-6,2%
Пайдаланушылар саны, бірлік	51	47	32	34	33	33
1 төлемнің орташа сомасы, млн.теңге	81,3	88,9	84,1	94,7	122,2	150,1
Өсім, %	1,8%	9,3%	-5,4%	12,7%	29,0%	30,8%

* Өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғандағы өсім.

Дерек көзі: ҚРҰБ

Жүйедегі төлемдердің жалпы көлеміндегі бес ірі банктің үлесі осы банктердің БААЖ үлесінен асып түседі және өсу үрдісіне ие. Мәселен, 2007 жылғы 10 айда бес ірі банктің үлесі 46,3% болды, 2002 жылы осы топтың үлесі 38,9% болды (7.1.1.2-кесте). Басқа банктердің үлестері 31,4%, басқа да пайдаланушылардың үлестері 22,3% болды. Басқа да пайдаланушылар саны ішінде төлемдердің неғұрлым көбірек көлемін ҚР Қаржы министрлігінің Қазынашылық комитеті жүргізетінін атап айтқан жөн.

7.1.1.2-кесте

Банкаралық клиринг жүйесінде пайдаланушылардың топтары бойынша төлемдер көлемінің динамикасы

Пайдаланушылар топтары	2002	2003	2004	2005	2006	2007 10 ай*
Бес ірі банк, млрд. теңге	262,8	316,8	384,4	558,8	824,8	877,8
Кезең ішінде өсім, %	13,9%	20,5%	21,4%	45,4%	47,6%	35,1%
Жалпы көлемге шаққанда үлес, %	38,9%	38,8%	40,8%	38,6%	42,7%	46,3%

Басқа банктер, млрд. теңге	132,6	186,2	240,3	413,9	590,1	595,1
<i>Кезең ішінде өсім, %</i>	<i>14,9%</i>	<i>40,4%</i>	<i>29,0%</i>	<i>72,3%</i>	<i>42,6%</i>	<i>25,7%</i>
<i>Жалпы көлемге шаққанда үлес, %</i>	<i>19,6%</i>	<i>22,8%</i>	<i>25,5%</i>	<i>28,6%</i>	<i>30,6%</i>	<i>31,4%</i>
Басқа да пайдаланушылар, млрд. теңге	280,5	313,7	318,1	475,4	516,4	422,1
<i>Кезең ішінде өсім, %</i>	<i>30,9%</i>	<i>11,8%</i>	<i>1,4%</i>	<i>49,5%</i>	<i>8,6%</i>	<i>-0,1%</i>
<i>Жалпы көлемге шаққанда үлес, %</i>	<i>41,5%</i>	<i>38,4%</i>	<i>33,7%</i>	<i>32,8%</i>	<i>26,7%</i>	<i>22,3%</i>

* Өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғандағы өсім.

Дерек көзі: ҚРҰБ

7.1.2. Өтімділік тәуекелі және жүйелік тәуекел

Төлем жүйелерінде төлемдерді жүзеге асыру үрдісі төлемді аяқтауға ықпал етуі ықтимал тәуекелдерге байланысты. Бұл ретте төлем жүйелеріне тән негізгі қаржылық тәуекелдер өтімділік тәуекелі⁵⁵ және жүйелік тәуекел⁵⁶ табылады, өйткені төлем жүйесін пайдаланушылардың қаражатының жеткіліксіз болуы төлемдердің уақтылы жасалуына ықпал етеді және тиісінше, қаржы нарығындағы тұрақтылықтың бұзылуына әсер етуі мүмкін.

Ұлттық Банк көрсетілген тәуекелдерді басқару мақсатында нақты уақыт режимінде төлем жүйелері мониторингі жүргізеді, пайдаланушының корреспонденттік шотынан оның жүйедегі позициясына ақша аударуды жүзеге асырады. Бұл ретте әрбір жүйенің өзіне тән ерекшелігі және тәуекелдерді басқару әдістері болады.

Банкаралық ақша аударымы жүйесі

БААЖ жүйені пайдаланушы банктер арасында операциялық күннің ішінде ақша аударымдарын толық есептеуді жүргізеді және өтімді және жүйелік тәуекелдерді шектеудің барынша жеткілікті түрдегі қуатты тетігі болып табылады, өйткені ол нақты уақыт режимінде пайдаланушылардың жүйедегі позицияларындағы сома шеңберіндегі төлемдерінің есебін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар БААЖ қаржы құралдарымен және шетел валютасымен операциялар бойынша есеп айырысу кезінде туындайтын тәуекелдердің қысқаруына қаржы құралдарымен есеп айырысу бойынша төлемдермен салыстырғанда немесе шетел валютасы бойынша төлемдермен салыстырғанда төлемдер қою тетігі арқылы себепші болады. Тәуекелдерді басқару мақсатында БААЖ-да кезекті басқару тетігі пайдаланылады (төлем құжаттарының орындалу басымдығын белгілеу және төлем құжаттарының кезектілігін өзгерту).

БААЖ-да пайдаланушылар өтімділігінің 2002 жылмен салыстырғанда өскенін атап айту қажет (7.1.1.3-кесте). Мәселен, 2002 жылы төлемдердің жалпы көлемінің 83,9% пайдаланушылардың меншікті қаражатының (кірген қалдықтар) есебінен, ал 16,1% қарсы төлемдер есебінен қамтамасыз етілді. Бұл ретте 2006 жылдан бастап өтімділік өсуінің жүйедегі пайдаланушылардың айналымынан асып кеткені байқалады, мәселен, пайдаланушылардың жүйедегі орташа күндік айналымының өсімі 2005 жылмен салыстырғанда 85,3% құрады, бұл ретте пайдаланушылар өтімділігінің өсімі 2,5 есе болды. Орташа алғанда 2007 жылдың 10 айында БААЖ пайдаланушылар өтімділігінің одан әрі өсу үрдісі байқалады. Мәселен, орташа күндік айналым көлемі 62,4% өскен кезде өтімділік өсімі 79,3% құрады, бұл ретте жүйенің өтімділік коэффициентінің мәні 1,17 деңгейінде белгіленді.

⁵⁵ Өтімділік тәуекелі – төлеушінің ақша аударымы бойынша өз міндеттемелерін орындамау ықтималдығына байланысты тәуекелі.

⁵⁶ Жүйелік тәуекел – төлем жүйесінің бір қатысушысы ақша аударымы бойынша міндеттемелерін орындамауы төлем жүйесінің басқа (бір немесе бірнеше) қатысушыларының өз міндеттемелерін орындамауын туындату тәуекелі.

Сонымен қатар 2007 жылғы шілде – қазанда БААЖ пайдаланушылар өтімділігінің азайғаны байқалады. Мәселен, осы кезеңге кірген қалдықтардың орташа сомасы 2007 жылғы қаңтар – маусыммен салыстырғанда 16,9% азайды. Сонымен қатар тұтастай алғанда жүйе бойынша өтімділіктің 20% астам азаюы Ұлттық Банктің өтімділікті төлем жүйесінің пайдаланушысы ретінде ұстап тұруына негізделген. Ұлттық Банктің өтімділігін есепке алмағанда жүйеге кірген қалдықтардың орташа сомасы 2007 жылдың бірінші жартыжылдығымен салыстырғанда 43,4% азайды, бұл қарастырылған кезеңде банктердің төмен өтімділігіне негізделген.

Бұл ретте, егер 2007 жылғы қаңтар-маусымда кірген қалдықтардың орташа сомасы орташа күндік айналым сомасынан 6,2% асқаны байқалса, 2007 жылғы шілде-қазанда керісінше жағдай байқалды – кірген қалдықтардың орташа сомасы айналымдардың орташа сомасынан 2,4% төмен.

Төлем жүйелерін пайдаланушылар өтімділігінің төмендеуі БААЖ төлемдердің орындалмауының өсуіне себепші болды. Мәселен, 2007 жылғы 10 айдың ішінде өтімділіктің жеткіліксіздігі себепті БААЖ 71 585,6 млн. теңге сомасындағы 18 төлем орындалмады (қайтарып алынды). Бұл ретте 2007 жылы орындалмаған төлемдердің жалпы көлемінің 69,0% 2007 жылғы шілде – қазанда орындалмаған төлемдер көлеміне тиесілі болды. Бұл ретте барлық орындалмаған немесе қайтарып алынған төлем құжаттары БААЖ пайдаланушылардың дәл сол күнгі немесе кейінгі операциялық күндері қайталап жүргізген төлемдері болды.

Сонымен қатар кезектілікті реттеу мақсатында банктер жүзеге асыратын іс-әрекеттерді жүзеге асыру қажет. Мәселен, банктер төлем құжаттары кезектілігінің мониторингін жүргізген кезде кезектегі басқа төлемдерді есептеу мақсатында ірі сомаларға жасалатын төлем құжаттарын қайтарып алуды жүзеге асырды. Бұл ретте банктер операциялық күннің ішінде өтімділік түскеннен кейін бұрын қайтарып алынған төлемдерді жүйеге қайтадан жіберді және оларды есептеуді қамтамасыз етті.

7.1.1.3-кесте

Банкаралық ақша аударымы жүйесіндегі өтімділік көрсеткіштері

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 10 ай *
Күн ішінде орташа алынған пайдаланушылардың айналымы, млрд. теңге	58,7	86,0	115,5	201,0	372,6	573,3
<i>Кезеңдегі өсім, %</i>	<i>52,3%</i>	<i>46,6%</i>	<i>34,2%</i>	<i>74,1%</i>	<i>85,3%</i>	<i>62,4%</i>
Кезеңде орташа алынған пайдаланушылардың кірген қалдықтары⁵⁷, млрд. теңге	49,2	67,1	83,4	143,0	350,5	589,9
<i>Кезеңдегі өсім, %</i>	<i>9,6%</i>	<i>36,2%</i>	<i>24,3%</i>	<i>71,5%</i>	<i>145,2% (2,5 есе)</i>	<i>79,3%</i>
<i>Күн ішінде орташа алынған пайдаланушылардың айналымынан кірген қалдық үлесі, %</i>	<i>83,9%</i>	<i>77,9%</i>	<i>72,2%</i>	<i>71,1%</i>	<i>94,1%</i>	<i>102,9%</i>
Кезеңде орташа алынған ақша өтімділігі коэффициенті⁵⁸	0,93	0,82	0,74	0,78	1,04	1,17
Кезеңде орташа алынған ақша айналымдылығы коэффициенті⁵⁹	1,21	1,30	1,42	1,43	1,07	0,98
Орындалмаған (қайтарып алынған) төлемдер						
<i>Саны, бірлік</i>	<i>239</i>	<i>163</i>	<i>2 185</i>	<i>27</i>	<i>39</i>	<i>18</i>
<i>Сомасы, млн. теңге</i>	<i>133 890,1</i>	<i>18 206,4</i>	<i>8 995,1</i>	<i>716,6</i>	<i>48 088,6</i>	<i>71 585,6</i>

⁵⁷ Пайдаланушының кірген қалдығы – пайдаланушы корреспонденттік шоттан жүйедегі позицияға аударған ақша сомасы.

⁵⁸ Ақша өтімділігі коэффициенті жүйе өтімділігінің (барлық пайдаланушылардың кірген қалдықтары) БААЖ жүйесіндегі дебеттік айналым және БААЖ орындалмаған (қайтарып алынған) төлемдер сомасының арақатынасына тең.

⁵⁹ Ақша айналымдылығы коэффициенті БААЖ дебеттік айналымның жүйе өтімділігіне арақатынасына тең.

Төлемдер орындалмау фактісі (қайтарылып алу) байқалған пайдаланушылар саны, бірлік	20	27	12	8	12	7
Жыл ішінде төлемдердің орындалмау (қайтарылып алу) фактілері байқалған күн саны, бірлік	48	33	27	9	17	16

* Өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғандағы өсім
Дерек көзі: ҚРҰБ

Банкаралық клиринг жүйесі

Банкаралық клиринг жүйесінде өтімділік тәуекелінің және жүйелік тәуекелдің туындау ықтималдығы БААЖ-де пайдаланушылардың шоттарында клирингтегі олардың таза дебеттік позициясы сомасын есептеу үшін ақша жетпеген жағдайда пайда болады. Өтімділік және жүйелік тәуекелдерді басқару мақсатында Банкаралық клиринг жүйесіндегі төлем құжаттары жетпеген сомаға барынша аз басымдықпен күшін жойған және қайта есептеу жүргізілген кезде осы жүйеде кезекті «тарқату» пайдаланылады.

Банкаралық клиринг жүйесіндегі орташа күндік айналымдардың сондай-ақ жоспарлы түрде өсу үрдісі болды (7.1.1.4-кесте). Мәселен, 2006 жылы 2002 жылмен салыстырғанда жүйені пайдаланушылардың орташа күндік көлемі 2,9 есе өсті, 2007 жылғы 10 айда өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда бұл көрсеткіш 21,4% өсті.

Төлем жүйелерінде төлемдер көлемі өскен жағдайда пайдаланушылардың клирингтегі таза дебеттік позициясының орташа сомасының тиісінше ұлғайғаны байқалды. 2006 жылы 2002 жылмен салыстырғанда таза дебеттік позицияның орташа сомасы 2,2 есе 1,72 млрд. теңгеге дейін өсті. 2007 жылғы 10 айда 2006 жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда таза позицияның орташа сомасы 31,3% өсті және 2,21 млрд. теңгені құрады.

Пайдаланушылардың клирингтегі таза позициясы сомасының үлесі БААЖ⁶⁰ пайдаланушылардың орташа күндік айналымдары сомасына қатынасы бойынша аз ғана болып табылады (2007 жылғы 10 айда 0,4%), бұл БААЖ арқылы таза позицияларды есептеу кезінде өтімділік тәуекелдерін азайтуға себепші болады. БААЖ және Банкаралық клиринг жүйесі арқылы төлемдердің көлемі жалпы өскен кезде БААЖ пайдаланушылардың айналымдарынан таза позициялардың үлесін азайту (2002 жылы – 1,4%) сондай-ақ төлемдердің орындалу тәуекелін азайтуға себепші болады.

Сонымен қатар 2007 жылдың 10 айында Банкаралық клиринг жүйесінде өтімділіктің жеткіліксіз болуы себепті төлем құжаттарының күшін жою байқалған жоқ, мұның өзі алдағы уақытта тәуекелдерді басқарудың қолданылып жүрген әдістері жүйенің талаптарын толықтай қанағаттандыратынын, оның үздіксіз әрі тиімді жұмысын қамтамасыз ететінін растау болып табылады.

7.1.1.4-кесте

Банкаралық клиринг жүйесіндегі өтімділік көрсеткіштері

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 10 ай*
Пайдаланушылардың орташа алғанда бір күндік айналымдары, млрд.теңге	2,7	3,3	3,7	5,8	7,8	9,0
Кезең ішіндегі өсім, %	19,6%	21,8%	14,5%	54,8%	33,9%	21,4%
Пайдаланушылардың таза позициясының орташа сомасы (ПТПО), млрд. теңге	0,77	0,91	0,98	1,24	1,72	2,21
Кезең ішіндегі өсім, %	11,4%	17,2%	8,1%	26,6%	38,4%	31,3%

⁶⁰ Пайдаланушылардың таза дебеттік позициясының орташа сомасы БААЖ пайдаланушылар айналымдарының орташа күндік сомасына шамалас болады, себебі клирингті пайдаланушылардың таза позицияларын есептеу БААЖ пайдаланушылардың қолда бар қаражаты есебінен жүзеге асырылады.

<i>БААЖ пайдаланушылардың айналымдарынан таза позиция үлесі (кезеңде, орташа алғанда), %</i>	1,4%	1,1%	0,9%	0,7%	0,5%	0,4%
Жүйедегі күші жойылған төлемдер						
<i>Саны, бірлік.</i>	392,0	515,0	164,0	141,0	156,0	-
<i>Сомасы, млн. теңге</i>	57,9	107,4	27,8	44,9	83,9	-
Төлемдердің күшін жою фактісі байқалған пайдаланушылар саны, бірлік.	8	9	5	4	1	-
Төлемдердің күшін жою фактісі байқалған жыл ішіндегі күн саны, бірлік	16	10	5	4	1	-

* Өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда өсу.
Дерек көзі: ҚРҰБ

7.2. Қаржы жүйесін реттеу

Ең төменгі резервтік талаптардың нормативін өзгерту. Инфляциялық қысымның сақталу жағдайында ақша-кредит саясатын қатаңдату мақсатында Ұлттық Банк ең төменгі резервтік талаптардың нормативтеріне өзгерістер енгізген болатын. Ішкі міндеттемелер бойынша норматив 5% деңгейінде, резидент еместер алдындағы міндеттемелерге жататын өзге міндеттемелер бойынша, және резиденттік белгісіне қарамастан борыштық құнды қағаздар бойынша норматив 10% деңгейінде белгіленген болатын. Қолданылып жүрген заңнамаға сәйкес ЕРТ жаңа нормативтері 2007 жылдың 29 тамызында күшіне енуі тиіс болатын. Егер жаңа нормативтер 2007 жылдың 29 тамызында күшіне енген болса, екінші деңгейдегі банктердің өтімділігі 68%-ға қысқарған болар еді.

Алайда, Ұлттық Банк әлемдік нарықтағы дағдарыс жағдайында екінші деңгейдегі банктердің қысқа мерзімді өтімділігін реттеу мақсатында ең төменгі резервтік талаптардың жаңа нормативтерін (ішкі міндеттемелер үшін - 5% және өзге міндеттемелер үшін – 10%) қолданысқа енгізу мерзімдерін бастапқыда 2007 жылдың 9 қазанына, ал одан кейін 2008 жылдың 15 қаңтарына ауыстыру туралы шешім қабылдады.

Сонымен қатар, 2007 жылғы 9 қазаннан бастап банктердің міндеттемелерінің резервтік базасы банктердің жекелеген қысқа мерзімді міндеттемелерін (РЕПО, овернайт сияқты), реттелген борыштарын және мерзімсіз қаржы құралдарын, сондай-ақ олар бойынша есептелген шығыстарды жою арқылы қысқартылды. Банктердің резервтік активтерінің құрылымы оларға еркін айырбасталатын валютада банктің кассасына қолма-қол ақшаны қосу арқылы кеңейтілді.

Ұлттық Банктің бағалауы бойынша ең төменгі резервтік талаптар тетігіне енгізілген көрсетілген өзгертулер екінші деңгейдегі банктердің өтімділігін тұтастай алғанда 140-150 млрд. теңгеге өсіреді.

Қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету жөніндегі басқа шаралар

Ағымдағы жылдың 10 қарашасында Ұлттық Банк, Үкімет және Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі арасында Ұлттық Банк әзірлеген Қаржылық тұрақтылық мәселелері жөніндегі меморандум жасалды. Меморандум мемлекеттік қолдау көрсету қағидаттарын және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік реттеудің өзге құралдарын қолдану рәсімдерін; Ұлттық Банктің соңғы сатыдағы кредитор ретінде заемдар беруінің оңтайлы базалық талаптарын; Үкіметтің тиісті жағдайлар туындаған кезде екінші деңгейдегі банктердің «проблемалы» активтерін басқару мәселелеріне қатысу мүмкіндігін айқындады.

Меморандумға қосымша ретінде банктердің өтімділігі мен жеткілікті қаржы ресурстарын қолдау жөніндегі шаралар, дағдарысқа қарсы басқару құралдары, макроэкономикалық және қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету жөніндегі шаралар,

сондай-ақ валюталық реттеу мен валюталық бақылау тетіктері көрсетілген қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге бағытталған шаралар кешені әзірленді.

Өтімділіктің оңтайлы деңгейін ұстап тұру мақсатында Ұлттық Банк 2007 жылдың тамыз айынан бастап банктерге қайта қаржыландыру заемдарын беру жөніндегі операцияларды жүргізіп отыр. Ұлттық Банк, Қаржылық қадағалау агенттігі және екінші деңгейдегі банктер арасында Ұлттық Банктің банктік заемдарды беру мәселелері бойынша ынтымақтастық және өзара іс-қимыл туралы келісім жасалады, ол жерде осы Келісімді жасаған банктердің сыртқы берешек пен активтерді ағымдағы деңгейден жоғары емес деңгейде сақтау жөніндегі міндеттемелері, акционерлік капиталды өсіру және консервативтік кредит және қалыпты депозит саясатын жүргізу жөніндегі ниеті көрсетілген.

Депозиттерге кепілдік беру жүйесінің тұрақтылығын көтеру мақсатында Ұлттық Банк Қазақстан депозиттерге кепілдік беру қорының капиталын ұлғайту туралы мәселені қарастыруда.

Пруденциалдық сипаттағы шаралар

2007 жылдың 1 сәуірінен бастап Активтерді, шартты міндеттемелерді жіктеу және провизиялар (резервтер) құру ережесінің жаңа редакциясы күшіне енгізілді. Ереженің жаңа редакциясын енгізу мақсаты активтердің сапасын бағалау кезінде назарды кепілдік қамтамасыз етуден заемшының қаржы жағдайына және оның кредитке қызмет көрсету қабілеттігіне ауыстыру болып табылады. Осы міндетті іске асыру үшін қадағалау органы қатаңдату сипатындағы бірқатар нормаларды енгізген болатын. Мысалы, тиісті валюталық түсімі жоқ немесе валюталық тәуекелі тиісті хеджирлеу құралдарымен жабылмаған заемшылардың шетел валютасында берілген кредиттер бойынша қаржылық жай-күйінің біліктілік санатын бір сатыға төмендету көзделген.

Сонымен қатар, заемшының ипотекалық тұрғын үй заемдары бойынша қаржылық жай-күйін бағалауға (төлеу қабілеттігі, төлемдерді өтеудің мерзімін өткізіп алу, кредиторлар алдында шығынға жазылған берешектің болуы, мерзімін ұзарту, шетелде тіркелген мүлік қамтамасыз ету құралы болып табылған кредиттерді қамтамасыз етілмеген деп тану) қосымша критерийлер енгізілді. Сонымен қатар ипотекалық тұрғын үй заемдары бойынша қамтамасыз ету сапасын бағалау критерийлері және жылжымалы мүлікті бағалауға қосымша талаптар, оның ішінде жүргізілген бағалаудың мерзімі енгізілді.

Екінші деңгейдегі банктердің активтерінің жоғары өсу қарқыны банктердің соған сәйкес капиталдандырылуын талап етеді. Осыған байланысты ағымдағы жылдың ақпан айында банк секторының сырттан қарыз алуына байланысты тәуекелдерін барынша азайтуға бағытталған шаралар қабылданды. Бұл шаралардың мәні банктердің, олардың капиталдың сыртқы нарығынан қосымша қаражатты алған жағдайда, капиталдандыруын көтеруге әкеліп тіреледі. Басқаша айтқанда, банк шетелден қаншалықты ақша қарыз алған болса, оның меншікті капиталының мөлшері де сонша үлкен болуы тиіс. Мысалы, банк секторының резидент еместер алдында міндеттемелеріне қатысты жаңа екі коэффициент енгізілді: банктердің резидент еместер алдындағы міндеттемелеріне қатысты капиталдандыру коэффициенті (банк немесе банктің арнайы бағыттағы еншілес ұйымдары (SPV) шығарған борыштық бағалы қағаздарды есепке алмағанда) - k8; банктердің резидент еместер алдындағы міндеттемелері сомасына және банктердің шығарылған борыштық бағалы қағаздар бойынша барлық міндеттемелеріне капиталдандыру коэффициенті - k9. Екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталының мөлшеріне қарай осы нормативтерді есептеу әдістемесіне және мөлшеріне қатысты сараланған тәсіл көзделген. Осы шаралар банк секторының сыртқы борышының абсолюттік көрсеткіштерін төмендетуге емес, біріншіден, сырттан қарыз алуға байланысты тәуекелдерді шектеуге және капиталдандырылуын өсіруге бағытталған.

Банк секторындағы үрдісті ескере отырып Standard & Poor's агенттігінің борыштық рейтингі «BB-ден» төмен немесе басқа рейтинг агенттіктерінің бірінің осындай деңгейдегі рейтингі бар, немесе 100% -дан 150%-ға дейін тиісті рейтингтік бағасы жоқ республиканың

резидент емес еншілес банктерде орналастырылған активтер бойынша тәуекел дәрежесі көтерілген болатын. Бұл дегеніміз, егер банк өз активтерін тәуекел құралдарға орналастыратын болса, оның осындай капиталы болу керек.

Оның жылжымайтын мүлікке және тұтынушылық кредиттеуге байланысты заемдарға қатысты меншікті капиталдың жеткілікті болуына деген талаптарды күшейтуді көздейтін шараларға да қатысы бар. Мысалы, ипотекалық тұрғын үй заемдарын тәуекел деңгейі бойынша берілген ипотекалық тұрғын үй заемы сомасының кепіл құнына қатысына қарай таразылау көзделген, атап айтқанда:

- 50% тәуекел деңгейін қолдану, егер берілген ипотекалық тұрғын үй заемы сомасының кепіл құнына қатынасы кепіл құнының 50 пайызынан аспаса;

- 75% тәуекел деңгейін қолдану, егер берілген ипотекалық тұрғын үй заемы сомасының кепіл құнына қатынасы кепіл құнының 60 пайызынан аспаса;

- 100% тәуекел деңгейін қолдану, егер берілген ипотекалық тұрғын үй заемы сомасының кепіл құнына қатынасы кепіл құнының 70 пайызынан аспаса;

- 150% тәуекел деңгейін өзге ипотекалық тұрғын үй заемдарына қолдану.

Бұл ретте тұтыну заемдарын тәуекел деңгейі бойынша саралау 150%-ға дейінгі мөлшерде көзделген. Осындай талаптар ипотекалық ұйымдарға қатысты 2007 жылдың маусым айында белгілендігін атап өтуге болады.

Қазіргі уақытта Қазақстан қаржы нарығында ахуал біршама тұрақты болып отыр. Ағымдағы өтімділік артық деңгейде сақталып отыр. Қысқа мерзімді кезеңде банк жүйесі сыртқы жағдайларға ғаламдық нарықтардағы қалыптасып отырған қалыпты емес жағдайға барабар жауап қайтара алады.

2007 жылғы қазанда банктердің шетелдік қаржыландырудан тәуелділігін қысқартуға бағытталған шаралар қабылданды. Атап айтқанда, 2009 жылдың 1 қаңтарынан бастап енгізілетін банктердің меншікті капиталының мөлшеріне байланысты k8 және k9 коэффициенттерінің нормативтік мәндері төмендетілді.

Капиталдың барабарлығын өсіру мақсатында тәуекел деңгейі 200%-ға дейінгі жеңілдікпен салық салынатын мемлекеттерде орналастырылған активтерді саралау көзделген. Бұл шаралар банк секторының трансшекаралық кредиттеуінің анағұрлым тәуекелді сегменттерінің үлесін қысқартуға бағытталған.

Жалпы банк секторының тәуекелдерін азайту мақсатында Қаржылық қадағалау агенттігі қабылдап отырған шаралар орынды, уақтылы болып табылады және жүйенің тұрақтылығын сақтауға ықпалын тигізеді. Екінші деңгейдегі банктер өз тәуекелдерін барабар бағалаған және қадағалау органының реттеуіш талаптарын сөзсіз орындаған кезде отандық банктер өз міндеттемелері бойынша, оның ішінде әлемдік нарықтағы тұрақсыздық жағдайында сыртқы міндеттемелері бойынша жауап бере алады.

IV. Қаржы тұрақтылығы саласындағы арнайы зерттеулер

8. «Тәуекелдерді бағалау картасы» - қаржы тұрақтылығы үшін тәуекелдерді бағалау әдістемесі

Қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету жөніндегі жұмыс макроэкономикалық және пруденциалдық көрсеткіштердің үлкен тізбесі негізінде қаржы жүйесі үшін осалдық пен тәуекелдердің әр түрлі факторларының тұрақты мониторингі мен талдауын болжайды. Осы мақсатта «Тәуекелдерді бағалау картасы»¹ - қаржы тұрақтылығы үшін тәуекелдер деңгейін кешенді бағалау жөніндегі талдау тәсілі әзірленді. «Тәуекелдерді бағалау картасы» белгілі бір уақыттағы сандық өлшемдер бойынша тәуекелдер деңгейінің схемалық кескінін көрсетеді, бұл алдыңғы кезеңнен бастап тәуекелдер деңгейінің қалай өзгергенін талдауға мүмкін береді. Бұл ретте «Тәуекелдер картасы» қаржы тұрақтылығына әсер ететін тәуекелдерді анағұрлым терең талдау үшін негіз болып табылады. «Тәуекелдер картасы» қаржы тұрақтылығы индикаторларын, макропруденциалдық индикаторларды, құрамына макроэкономикалық көрсеткіштер және экономиканың сыртқы, банк және нақты секторларын жан-жақты сипаттайтын көрсеткіштер кіретін қаржы дағдарыстарының пайда болуы ықтималдығын айқындайтын көрсеткіштерді бағалау әдістемесін ескере отырып 57 көрсеткіш негізінде жасалды. «Тәуекелдерді бағалау картасында» көрсеткіштер² 8 өлшем бойынша өзінің негізгі сипаттамалары бойынша топтастырылған:

1. сыртқы әлем	5. борыштық жүктеме
2. елдің резервтерінің жеткіліктілігі	6. банк секторының өтімділігі мен нарық тәуекеліне сезімталдығы
3. капитал ағыны	7. банк секторы активтерінің сапасы
4. монетарлық және фискалды саясат	8. банк секторының пайдалылығы.

Тәуекелдің бір көзін бірдей сипаттайтын көрсеткіштер жүйесінде қайталауды болдырмау мақсатында қалыптастырылған топтардың ішінде көрсеткіштер арасындағы өзара тәуелділік тексерілді және өзара оң түзетілген индикаторлар алынып тасталды. Бұл мақсатқа түзету матрицасы арқылы қол жеткізілді.

Бұдан әрі қалыптастырылған топтардың шеңберіндегі көрсеткіштер көрсетілген және индикатордың қандай жай-күйінің өзгеруі тәуекел қаупінің ұлғаюын және оның осалдық факторларын көрсететіні тиісті белгімен көрсетілген.

«Тәуекелдерді бағалау картасының» өлшемдерін сипаттау.

1. *Сыртқы әлем.* Бұл топтың көрсеткіштері капитал мен тауарлардың халықаралық нарықтардағы ағымдағы жағдайларды, сондай-ақ негізгі сауда қарсы әріптестерінің тарапынан қиындықтарды «тарату тиімділігі» мүмкіндігін бағалауды ескере отырып, елдің ішкі нарығында күрт түзетуге әкелуі мүмкін сыртқы орта факторларының теріс әсер ету мүмкіндігін бағалауға жағдай жасайды.

<i>Сыртқы әлем</i>	<i>Формат</i>	<i>Белгі</i>
<i>Халықаралық пайыздық ставкалар (LIBOR 3 month)</i>	<i>өзгеру (жылдан жылға)</i>	<i>+</i>
<i>Мұнайдың әлемдік бағасы</i>	<i>өзгеру (жылдан жылға)</i>	<i>-</i>
<i>Сауда талаптары</i>	<i>өзгеру (жылдан жылға)</i>	<i>-</i>

¹ Әдістемені Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қаржы тұрақтылығы басқармасы әзірледі. Беріліп отырған «Тәуекелдерді бағалау картасы» соңғы нұсқа болып табылмайды және әдіснамалық тәсілдердің нақтылануы ескеріле отырып бұдан әрі жетілдірілетін болады.

² Көрсеткіштер әр түрлі форматтарда: абсолюттік мәнде, арақатынаста, бір жыл ішінде өзгеруі, трендтен және регрессивтік моделдің қалдық дәлелінен ауытқуы ретінде көрсетілген. Бірқатар көрсеткіштер үшін тарихи қатар 2000 жылдан басталады.

ЭБДҮ елдерінің өндірістік өндірісі	өзгеру (жылдан жылға)	-
Ресейдің нақты ЖІӨ	өзгеру (жылдан жылға)	-

2. Елдің резервтерінің жеткіліктілігі. Бұл өлшем елдің өз міндеттемелері бойынша жауап беруін төмендету мүмкіндігін бағалайтын көрсеткіштерді қамтиды.

Елдің резервтерінің жеткіліктілігі	Формат	Белгі
ҚРҰБ сыртқы активтерімен (Ұлттық қордың активтерін қоса) коммерциялық банктердің сыртқы міндеттемелерін жабу	арақатынасы	-
ҚРҰБ таза сыртқы активтерінің ақша массасына қатынасы	арақатынасы	-
Жалпы халықаралық резервтердің импортқа қатынасы	өзгеру (жылдан жылға)	-
Халықаралық резервтердің сыртқы борышты өтеу және қызмет көрсету бойынша алдағы төлемдерге қатынасы ³	арақатынасы	-

3. Капитал ағыны. Ел экономикасына капитал ағынының төмендеу тәуекелін бағалайтын көрсеткіштер.

Капитал ағыны	Формат	Белгі
Ағымдағы шот балансының ЖІӨ қатынасы	арақатынасы	-
ШТИ және ағымдағы шот балансының ЖІӨ қатынасы	арақатынасы	-
Нақты тиімді айырбас бағамы ⁴	трендтен ауытқу	+
Тауарларды және қызметтерді экспорттау	өзгеру (жылдан жылға)	-
Тауарларды және қызметтерді импорттау	өзгеру (жылдан жылға)	+
Нақты ЖІӨ ⁵	өзгеру (жылдан жылға)	+
Капиталмен және қаржымен операциялардың шоты	абсолюттік мәні	-
Төлем балансының «Қателер және қалып қойғандар» және қысқа мерзімді капитал баптарының ЖІӨ-ге қатынасы	арақатынасы	-

4. Монетарлық және фискалды саясат. Мемлекеттік басқару органдары жүргізетін саясат тиімділігінің тәуекелін бағалау.

Монетарлық және фискалды саясат	Формат	Белгі
Мемлекеттік шығандардың ЖІӨ қатынасы	арақатынасы	+
Мемлекеттік бюджет балансының ЖІӨ қатынасы	арақатынасы	-
Экономика кредиттерінің ЖІӨ қатынасы	өзгеру (жылдан жылға)	+
Ақшаның нақты көрсетудегі артық ұсынысы ⁶	өзгеру (жылдан жылға)	+
Инфляция	өзгеру (жылдан жылға)	+
Ақша мультипликаторы	өзгеру (жылдан жылға)	+

5. Борыштық жүктеме. Сыртқы және ішкі борыштық капитал мен оның құрылымына тәуелділіктің өсу тәуекелін бағалауға мүмкіндік беретін индикаторлар.

Борыштық жүктеме	Формат	Белгі
Елдің сыртқы борышының ЖІӨ қатынасы	арақатынасы	+
Коммерциялық банктер міндеттемелерінің жалпы ішкі борыштағы үлесі	арақатынасы	+
Мемлекеттік борыштың жалпы ішкі борыштағы үлесі	арақатынасы	+
Мемлекеттік борыштың ЖІӨ қатынасы	арақатынасы	+

³ Халықаралық резервтердің, алтынды қоспағанда, қысқа мерзімді борышқа қатынасы ретінде, ұзақ мерзімді сыртқы борышты орташа екі жылда өтеу және қызмет көрсету қоса есептеледі.

⁴ Нақты айырбас бағамы индексі мәнінің өсуі ұлттық валютаның қымбаттауын, ал төмендеуі азайғандығын білдіреді. Нақты тиімді айырбас бағамының тренді есебі үшін Ходрик-Прескотт фильтри пайдаланылды.

⁵ Оң белгісі бар «Нақты ЖІӨ» индикаторы жиынтық сұраныстың импортқа өзгеруін көрсетеді.

⁶ Индикатор байқалып отырған ақша ұсынысының ақшаға деген бағаланған сұраныстан ауытқуы ретінде айқындалады (ақша массасының ЖІӨ үлесі түрінде көрсетілген), яғни мына түрдегі регрессивтік теңдеу қалдығы ретінде:

$$\frac{M}{GDP} = a_0 + a_1 Y_t + a_2 \Delta p_t + a_3 t + \varepsilon_t$$

мұндағы М – ақша массасы, GDP – номиналды ЖІӨ, Y – ЖІӨ (нақты көрсетілген), p – ТБИ, t – уақыт.

Міндеттемелердің корпоративтік сектордың меншікті капиталына қатынасы	арақатынасы	+
Банк секторы меншікті капиталының активтер мен тәуекел дәрежесі бойынша сараланған баланстан тыс міндеттемелерге қатынасы	арақатынасы	-

6. Банк секторының өтімділігі мен нарық тәуекеліне сезімталдығы. Өтімділіктің төмендеуі мен валюталық және пайыздық тәуекелдердің өсуі кезінде қаржы институттары зияндарының пайда болуы мүмкіндігін бағалау.

Банк секторының өтімділігі мен нарық тәуекеліне сезімталдығы	Формат	Белгі
Банкаралық нарықтағы ұсыныстың ең жоғарғы және ең төменгі ставкасы арасындағы спрэд	абсолюттік мәні	+
Депозит бойынша нақты пайыздық ставка	өзгеру (жылдан жылға)	+
Ішкі және сыртқы номиналдық ставкалар арасындағы дифференциал ⁷	абсолюттік мәні	-
ЕДБ кредиттерінің ЕДБ депозиттеріне қатынасы	өзгеру (жылдан жылға)	+
ЕДБ депозиттері (нақты көрсетудегі)	өзгеру (жылдан жылға)	-
Орталық банктің банк жүйесіне кредиттері	өзгеру (жылдан жылға)	+
Өтімділігі жоғары активтердің жалпы активтерге қатынасы	арақатынасы	-
Өтімділігі жоғары активтердің қысқа мерзімді міндеттемелерге қатынасы	арақатынасы	-
Шетел валютасындағы міндеттемелердің жалпы міндеттемелерге қатынасы	арақатынасы	+
	өзгеру (жылдан жылға)	-
Банктердің банктер алдындағы міндеттемелері		
Таза валюталық позицияның (модуль бойынша) меншікті капиталға қатынасы	арақатынасы	+
Теңгенің айырбас бағамының АҚШ долларына құбылмалылығы ⁸	абсолюттік мәні	+

7. Банк секторы активтерінің сапасы. Өздерінің қарсы әріптестері мен клиенттері тарапынан міндеттемелерін орындамау нәтижесінде қаржы институттары зияндарының пайда болу мүмкіндігін бағалау.

Банк секторы активтерінің сапасы	Формат	Белгі
«Жұмыс істемейтін кредиттердің» ⁹ жалпы кредиттерге қатынасы	арақатынасы	+
Ипотекалық кредиттердің жалпы кредиттерге қатынасы	арақатынасы	+
Тұтыну кредиттерінің жалпы кредиттерге қатынасы	арақатынасы	+
Шетел валютасындағы кредиттердің жалпы кредиттерге қатынасы	арақатынасы	+
Мемлекеттік сектор кредиттерінің ЖІӨ қатынасы	арақатынасы	+
Сауда секторы кредиттерінің жалпы кредиттерге қатынасы	арақатынасы	+
Өнеркәсіп секторы кредиттерінің жалпы кредиттерге қатынасы	арақатынасы	+
Құрылыс секторы кредиттерінің жалпы кредиттерге қатынасы	арақатынасы	+
Корпоративтік сектор капиталының рентабельділігі	абсолюттік мәні	-

8. Банк секторының пайдалылығы. Кірістіліктің және өз активтерін басқару тиімділігінің төмендеуі кезінде қаржы институттары зияндарының тәуекелдерін бағалауға мүмкіндік беретін көрсеткіштер.

⁷ Айырбас бағамының өзгеруіне сәйкес түзетілген ұлттық валютадағы кредиттер бойынша орташа алынған ставкамен АҚШ долларындағы LIBOR 3month арасындағы дифференциал. Ерте хабарлау жүйесіне қарағанда көрсеткіштің төмендеуі (9-бөлім) дифференциалдың қысқаруы кезінде бағаланды, яғни пайыздық кірістермен салыстырғанда заемдарға қызмет көрсету жөніндегі пайыздық шығыстардың өсуін сипаттайды.

⁸ Валюталық тәуекелді бағалау көрсеткіші. Теңгенің АҚШ долларына айырбас бағамының стандартты ауытқуы ретінде есептеледі.

⁹ 2, 4, 5 санаттағы күмәнді және үмітсіз деп жіктелген кредиттер сомасы.

Банк секторының пайдалылығы	Формат	Белгі
<i>Таза пайыздық кірістің жалпы кіріске қатынасы</i>	<i>арақатынасы</i>	-
<i>Пайыздық емес шығыстардың жалпы кіріске қатынасы</i>	<i>арақатынасы</i>	+
<i>Операциялық шығыстардың жалпы кіріске қатынасы</i>	<i>арақатынасы</i>	+
<i>Активтердің рентабельділігі</i>	<i>абсолюттік мәні</i>	-
<i>Кредиттер мен депозиттер бойынша ставкалар арасындағы дифференциал</i>	<i>абсолюттік мәні</i>	-

«Тәуекелдерді бағалау картасындағы» көрсеткіштер тәуекел топтары бойынша ранжирленеді. Тәуекел топтары әр индикатордың тарихи маңызы ескеріле отырып, көрсеткіштің төмендеу бағытына байланысты төмендеу/өсу бойынша сұрыптау жолымен құрылған процентильдік тор негізінде айқындалады. Тәуекел топтары диапазондарының шекарасы 25%, 50%, 75% және 100% көрсеткіштерді бөлу процентилі ретінде есептеледі. Осылайша, индикатор мәнінің тәуекелдің және осалдықтың өсу жағына қарай өзгеруі 75% және 100% бөлу процентиліне тең мәндер арасындағы интервалға түсуі кезінде және керісінше болған жағдайда тәуекелдің жоғары деңгейін көрсетеді. Осылайша тәуекелдің бірінші тобы (75%-100%) тәуекелдің жоғары деңгейі, екіншісі (50%-75%) – қалыпты тәуекел, үшіншісі (25%-50%) – айтарлықтай емес, және төртінші топ (25% төмен) - төменгі тәуекел болып белгіленеді.

Көрсеткіштің ағымдағы мәнінің тәуекел топтары бірінің шекарасына түсуі бинарлық жүйе негізінде айқындалады, яғни егер көрсеткіштің мәні бірінші топтағы тәуекел шекарасының ішінде болса, онда оған 1 мәні, ал басқа топтар бойынша тиісінше – 0 беріледі. Одан кейін көрсеткіштер мәндері тәуекелдің әр топтарында жинақталады, ал алынған мәндердің сомасы келесі таразыны ескере отырып салмақталады. Бірінші және төртінші тәуекел топтары бойынша мәндердің сомасына 1 салмағы, ал қалыпты және орта топтар бойынша - 0,5 салмағы беріледі. Нәтижесінде тәуекел деңгейі бойынша соңғы мән үшінші және төртінші тәуекел топтары мәнінің сомасынан бірінші және екінші топ мәндері сомасын шегеру арқылы есептеледі.

Тәуекел көзінің әр өлшемі бойынша мәндер әр өлшемдегі индикаторлардың жалпы санындағы оның үлесі түрінде қалыпқа келеді, бұл «Тәуекелдерді бағалау картасында» тәуекел көздерінің әр шағын тобындағы индикаторлар санының айырмасын стандарттауға мүмкіндік береді.

«Тәуекелдерді бағалау картасы» тәуекелдер көздерінің әр түрлі өлшемдері бойынша тәуекелдің ағымдағы деңгейін бағалап қана қоймай, ең маңыздысы өткен кезеңмен салыстырғанда осы тәуекелдерді қалыптастыру үшін жағдайлардың өзгеруін байқауға мүмкіндік береді. Бұл ретте тәуекел топтары шекарасының мәндерін бағалау диапазонына әр жолы жаңа кезең қосылып отырылады. Мысалы, тәуекелдер көздері деңгейінің 2007 жылдың екінші тоқсанындағы өзгеруін 2006 жылдың соңымен салыстыруға болады, бұл жарты жылдағы өзгерістерді көзбен көруге мүмкіндік береді.

9. Қазақстан үшін қаржы дағдарыстарын ерте хабарлау жүйесі

Әлемде қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету мәселесі бүгінгі күнде өзекті мәселе болып отыр. Экономиканың тұрақты дамуы үшін қаржы дағдарысының ауыр зардаптарын сезіну олардың табиғаты мен пайда болу көздерін түсініп қана қоймай, елдің қаржы дағдарыстарына деген осалдық факторларын ерте анықтау үшін белгілі бір қадамдар жасауға итермелейді, бұл іс жүзінде қаржы дағдарыстарын ерте хабарлаудың әр түрлі жүйелерін құру жолымен іске асырылады.

Валюталық және сол сияқты банк дағдарысын ерте хабарлау жүйесі үшін әдістемелік негіз ретінде ескерту тәсілі таңдап алынды¹⁰. Ерте хабарлау жүйесінің ескерту тәсілі¹¹ дағдарыс алдындағы кезеңде басқаша жүйелік үрдісі бар экономикалық айнымалылардың белгіленген санының өсу мониторингін болжайды. Осы айнымалылардың қандай да болмасын қалыпты деңгейден ауытқуы болашақта белгіленген кезеңдегі уақыт бойы болуы мүмкін қаржы дағдарысы туралы белгі ретінде қаралады. Әдістемелік негіз ретінде ескерту тәсілін таңдау әр индикатордың болжамдық күшін бағалаудың жеке негізде жүргізілу фактімен айқындалады, бұл айнымалыларды ранжирлеуге және осалдық факторының әлеуетті көзі болып табылатын белгі берген тікелей экономикалық айнымалыны анықтауға мүмкіндік береді. Бұл ретте айнымалының белгі беру себептерін талдауды мемлекеттің экономикалық саясатының алдын алу және түзету шараларының бағытын қабылдау және таңдау үшін қажетті ақпараттың маңызды бір тобына жатқызуға болады.

Қаржы дағдарыстарын ерте хабарлау жүйесін құру негіздері

1-кезең. Дағдарыс жағдайын бірегейлендіру: Валюталық нарыққа қысым көрсету индексі

Эмпирикалық зерттеулерде валюталық дағдарысты анықтау үшін «алыпсатарлық қысым» деп аталатын тұжырым қолданылады, осыған сәйкес дағдарыс алыпсатарлық шабуыл ретінде валюталық нарықта алыпсатарлық қысымның ең жоғары шегіне жеткен кезең ретінде айқындалады.

Ұлттық валюта бағамының тұрақтылығын бағалауға мүмкіндік беретін валюталық нарыққа қысым көрсету индексі (Exchange Market Pressure Index - бұдан ЕМПИ) айырбастау бағамының және халықаралық резервтердің алдыңғы кезеңге қарағанда өзгеруі негізінде есептеледі:

$$EMPI(1) = ((e_t / e_{t-1}) - 1) - (\sigma_e / \sigma_{Res}) * ((Re s_t / Re s_{t-1}) - 1) \quad (1)$$

Жыл ішінде айнымалылардың өзгеруі негізінде жүйедегі балама тәсіл ретінде ЕМПИ есептеледі:

$$EMPI(2) = ((e_t / e_{t-12}) - 1) - (\sigma_e / \sigma_{Res}) * ((Re s_t / Re s_{t-12}) - 1) \quad (2)$$

мұндағы e – ресми айырбас бағамы, Res - халықаралық резервтер, σ_e , σ_{Res} – тиісінше айырбас бағамы мен халықаралық резервтердің стандарттық ауытқуы.

Валюталық дағдарыс индекстің орта арифметикалық мәніне қосымша оның үш стандарттық қатынасын қосқанда есептелетін белгіленген шекті деңгейден ЕМПИ асып кеткен жағдайда айқындалады. Бұл ретте дағдарыс жағдайы индекс жағдайының бинарлық жүйеге трансформациялану жолымен айқындалады:

¹⁰ Қазақстан үшін қаржы дағдарысын ерте хабарлау әдістемесін Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қаржы тұрақтылығы басқармасы зерттеу институттарының, инвестициялық және орталық банктердің, ХВҚ және басқа халықаралық қаржы ұйымдарын ауқымды зерттеу тізбелерін пайдалана отырып әзірледі.

¹¹ Осы тәсілге негіз болған зерттеулердің авторлары - Камински Г., Рейнхарт К., Лизондо С., Голдштейн М. және Эдисон Х.

$$t - \text{кезеңіндегі дағдарыс} \begin{cases} 1, \text{ егер } EMPI_t > \mu_{EMPI} + 3 \cdot \sigma_{EMPI} \\ 0, \text{ өзге жағдайда} \end{cases}$$

EMPI есептеу үшін Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің жалпы халықаралық резервтері¹² және кезең соңындағы теңгенің АҚШ долларына ресми бағамы бойынша 1997 жылғы қаңтар мен 2007 жылғы қазан аралығындағы кезеңдегі айлық деректер пайдаланылады.¹³ Әдетте, дағдарыс алдындағы EMPI динамикасының біршама құбылуы валюталық бағамға алыпсатарлық шабуылдың күшею мүмкіндігін көрсетеді, бірақ белгіленген шекарадан асу валюталық дағдарыстың туындағанын көрсетеді. Шекті мәндерді индекс графиктеріне қою кезінде EMPI(1) және EMPI(2) белгіленген жоғары шекараға тек бір рет 1999 жылдың сәуір айында көтерілгенін көруге болады. (1- график, 2-график).

2-кезең. Басып озушы индикаторлар

2.1. Ерте хабарлау индикаторларын таңдау және есептеу

Эмпирикалық зерттеулерді Қазақстанның ерте хабарлау жүйесі үшін талдау негізінде экономикадағы өсіп келе жатқан тәуекелдердің әр түрлі аспектілерін көрсететін өздерін анағұрлым сапалы индикаторлар ретінде көрсете білген 17 индикатор таңдап алынды. Жүйеде ерте хабарлау индикаторлары үшін 1999 жылғы теріс салдарлар бәсеңдегеннен кейінгі 2000 жылғы кезеңнен 2007 жылдың 3-тоқсаны аралығындағы тоқсандық деректер пайдаланылды.¹⁴ Индикаторлардың мәні алдыңғы жылдың тиісті кезеңіне пайыздық өзгерістің қатысы түрінде есептелген, бұл маусымдылық әсерін болдырмауға мүмкіндік береді. Ерте хабарлау индикаторлары үшін деректер форматы екі түрде – стандарттық көрсетілім (индикаторлардың өсу қарқыны, абсолюттік мәндердің арақатынасы) және стандарттық емес түрде көрсетілім (нақты тиімді айырбас бағамы трендінен ауытқу¹⁵; пайыздық ставкалар негізінде есептелген индикаторлар; ақшаның нақты көрсетілген артық ұсынысы үлгісінің қалдық аргументі¹⁶) берілген.

¹² EMPI(1) индексін есептеу үшін айырбас бағамы және халықаралық резервтер бойынша деректер қатарынан экстрималды деректер – 1999 жылғы сәуір, мамыр және маусым үшін үш нүкте, EMPI(2) индексі үшін-1999 жылғы сәуір 2000 жылғы мамыр аралығындағы экстрималды мәндер алынып тасталды.

¹³ Алтын көлемін қоспағанда, кезең соңындағы АҚШ долларындағы жалпы резервтер

¹⁴ 2007 жылдың 3-тоқсаны үшін кейбір көрсеткіштер бойынша бағалау деректері берілген

¹⁵ Нақты тиімді айырбас бағамы трендін есептеу үшін Ходрик-Прескотт фильтри пайдаланылды.

¹⁶ Индикатор байқалып отырылған ақша ұсынысының ақшаға деген бағаланған сұранысынан ауытқуы (ақша массасының ЖІӨ үлесі ретінде көрсетілген), яғни төмендегі түрдің регрессивтік теңдеуінің қалдығы ретінде айқындалады:

2.2. «Белгілерді» анықтау әдістемесі

Белгіні «ескеру тәсіліне» сәйкес анықтау үшін әр индикатор бір өлшемдік тәсіл шегінде жеке талданады. Әр индикатордың жай-күйі айнымалының кейбір шектен жоғары өзінің «қалыпты» жайынан қашан ауытқығанын анықтау мақсатында қадағаланады. Индикатор өзінің мәні шекті деңгейден асқан кезде белгі береді.

$$S_{t,j} \begin{cases} 1, \text{ егер } X_{t,j} \text{ шекті мәннен асып кетсе} \\ 0, \text{ өзге жағдайда} \end{cases}$$

мұндағы $S_{t,j}$ - t кезеңіндегі j индикаторының белгісі, $X_{t,j}$ - t кезеңіндегі j индикаторының көлемі.

Бұл ретте кейбір көрсеткіштер үшін шектен жоғары мән дағдарыстың болу мүмкіндігін ұлғайтады, ал басқа көрсеткіштер үшін ол керісінше болуы мүмкін (1- кесте).

1-кесте

Индикатор форматы мен бағытының оның шекті мәніне қатысы

Р/С	Индикаторлар	Форматы	Индикатор шекті мәнге қатысты белгі береді, егер ол:
1	ҚРҰБ жалпы халықаралық резервтері	өсу қарқыны	төмен
2	Ағымдағы операциялар шотының балансы/ЖІӨ	абсолюттік мәні	төмен
3	Ішкі және сыртқы номиналды пайыздық ставкалар арасындағы дифференциал ¹⁷	абсолюттік мәні	жоғары
4	Нақты тиімді айырбас бағамы	трендтен ауытқу	жоғары
5	Тауарлар мен қызметтер экспорты	өсу қарқыны	төмен
6	Тауарлар мен қызметтер импорты	өсу қарқыны	жоғары
7	Сауда талаптары	өсу қарқыны	төмен
8	Қысқа мерзімді сыртқы борыштың ЖСБ-дағы үлесі	абсолюттік мәні	жоғары
9	ЕДБ кредиттері/ЖІӨ	өсу қарқыны	жоғары
10	Ақша мультипликаторы	өсу қарқыны	жоғары
11	Депозиттер бойынша нақты пайыздық ставка	абсолюттік мәні	жоғары
12	Ақшаның нақты көрсетудегі артық ұсынысы	бағалау	жоғары
13	Ақша массасы/халықаралық резервтер	өсу қарқыны	жоғары
14	Кредиттер мен депозиттер бойынша пайыздық ставкалар арасындағы дифференциал ¹⁸	абсолюттік мәні	жоғары
15	ЕДБ депозиттері	өсу қарқыны	төмен
16	Нақты ЖІӨ	өсу қарқыны	төмен
17	Мемлекеттік бюджет балансы/ЖІӨ	абсолюттік мәні	төмен

Әр индикатор үшін шекті мән процентильдік тор негізінде есептелді. Жалған белгілердің жақсы белгілерге¹⁹ қатынасын барынша төмендететін көрсеткіштің эмпирикалық бөліну процентілі оңтайлы шекті деңгей ретінде белгіленді. Индикатордың нақты шекті мәні

$$\frac{M}{GDP} = a_0 + a_1 Y_t + a_2 \Delta p_t + a_3 t + \varepsilon_t$$

мұндағы, M – ақша массасы, GDP – номиналды ЖІӨ, Y – ЖІӨ (нақты көрсетудегі), p – ТБИ, t – уақыт.

¹⁷ Елге тән тәуекелді бағалауды сипаттайды.

¹⁸ Кредиттік үстемдікті және портфель сапасының нашарлауына байланысты болуы мүмкін залалдарды өтеуге арналған депозиттерге қатысты кредиттер бойынша пайыздық ставкалардың өсуін көрсетеді.

¹⁹ Егер индикатор белгі беріп, дағдарыс болмаса немесе индикатор белгі бермей, бірақ дағдарыс болса (24 ай ішінде) немесе керісінше болса белгі жалған деп саналады.

елдер арасында ауысып отырады, алайда процентильдер өзгермейді. Жалған белгілердің жақсы белгілерге қатынасы («шу- белгі» коэффициенті - noise-to-signal ratio, NRS) ерте хабарлау жүйесінде маңызды рөл атқарады - NRS аз болған сайын индикатор өз болжауында тиімді және тиісінше жоғары бірліктегі NRS индикаторлары маңызды емес деп есептеледі.

Эмпирикалық зерттеулерде NRS коэффициенттерінің мәні көптеген елдердің қаржы дағдарыстарының деректері бойынша есептелді және оны есептеу үшін қаржы дағдарыстарының белгілі бір тарихы болуы қажет. Алайда, Қазақстанда қаржы дағдарыстары тарихының жеткіліксіздігінен әр түрлі эмпирикалық зерттеулердің деректері пайдаланылды, бұл оларды Қазақстандағы ерте хабарлау индикаторлар жүйесіне экстраполяциялауға мүмкіндік берді. Анағұрлым оңтайлы нұсқа ретінде негіз болып зерттеу нәтижелері бойынша жеткілікті болған мәндердің орта арифметикалық көлеміне тең шекті мәні бойынша бөлу процентилі алынды (2-кесте). Осы тәсілдің таңдалып алынуына жұмыстарда валюталық және сол сияқты банк дағдарыстарын басынан кешірген дамыған елдермен қатар дамушы елдердің де зерттелгені негіз болды деуге болады.

2-кесте

Валюталық және банк дағдарыстары үшін индикаторлардың шекті мәндері (процентиль ретінде берілген)

<i>Индикаторлар</i>	<i>Валюталық дағдарыс үшін орта шекті мән</i>	<i>Банк дағдарыс үшін орта шекті мән</i>	<i>Индикаторлар</i>	<i>Валюталық дағдарыс үшін орта шекті мән</i>	<i>Банк дағдарыс үшін орта шекті мән</i>
ҚРҰБ жалпы халықаралық резервтері	13	25	Ақша мультипликаторы	83	90
Ағымдағы операциялар шотының балансы/ЖІӨ	20	14	Теңгемен депозиттер бойынша нақты пайыздық ставка	88	80
Ішкі және сыртқы номиналды пайыздық ставкалар арасындағы дифференциал	85	84	Ақшаның нақты көрсетудегі артық ұсынысы	92	90
Нақты тиімді айырбас бағамы	82	90	Ақша массасы/халықаралық резервтер	89	90
Тауарлар мен қызметтер экспорты	13	10	Кредиттер мен депозиттер бойынша пайыздық ставкалар арасындағы дифференциал	80	87
Тауарлар мен қызметтердің импорты	84	80	ЕДБ депозиттері	12	17
Сауда талаптары	14	19	Нақты ЖІӨ	15	14
Қысқа мерзімді сыртқы борыштың ЖСБ-ғы үлесі	74	74	Мемлекеттік бюджет балансы/ЖІӨ	12	14
ЕДБ кредиттері /ЖІӨ	89	93			

Процентильдік бөлу ретінде көрсетілген алынатын шекті мәндер негізінде көтерілуі формулаға (3) сәйкес бинарлық жүйе көмегімен белгіленген біздің индикаторларға тән қауіпті деңгейлер есептелді.

3 -кезең. Қазақстан қаржы жүйесінің дағдарыстарға осалдығын кешенді бағалау

3.1.Осалдықтың композиттік индексі

Әр жеке индикатордың белгі беруі негізінде қандай да болмасын қаржы дағдарысының болу мүмкіндігін болжау қиын, өйткені олар қаржы жүйесінің тұрақсыздығын жалпы кешенді бағалауға мүмкіндік бермейді. Сондықтан, осалдықтың барлық факторларын толық қамтудың тікелей тәсілі - мағынасы осалдықтың композиттік индексіні құру болып табылатын белгілерді бір мағыналық арнаға біріктіру болып табылады. Осалдықтың композиттік индексі әр индикатордан алынған ақпаратты құрастыруға

мүмкіндік береді. Өйткені, болашақтағы дағдарыстар жөнінде белгі беретін индикаторлар көп болған сайын оның нақты іске асу мүмкіндігі зор. Осы зерттеулерге сәйкес болашақта дағдарыстың шартты ықтималдын анықтауға негіз болатын сараланған композиттік индекс жасалды. Бұл композиттік индекстің басымдылығы «шу-белгі» коэффициентінің кері арақатынасын саралау жолымен ақпаратты белгілері бойынша біріктіре отырып, әр жеке индикатордың болжау мүмкіндігін ескеруінде. «Шу-белгі» арақатынасының мәні аз индикаторлардың іс жүзінде ерте хабарлаудың анағұрлым сапалы индикаторлары ретінде өздерін көрсете білгенін атап өту қажет. Сондықтан, олар композиттік индексті жасау кезінде сараланған кезде оларға тиісінше анағұрлым үлкенірек салмақтары беріледі. Композиттік индекс былайша есептеледі:

$$I_t = \sum_{j=1}^n \frac{S_t^j}{w^j} \quad (4)$$

мұндағы, S_t - t кезеңіндегі j айнымалысының белгісі, w – j айнымалысының «шу-белгі» коэффициенті.

Композиттік индексті жасау үшін әр индикатор бойынша «шу-белгі» коэффициенттерінің мәндері талап етіледі. Бұрында атап өтілгендей, қазақстандық жағдай үшін бұл коэффициенттерді есептеу мүмкін емес, сондықтан индикаторлар үшін шекті деңгейлерді анықтауға осыған ұқсас әдістеме қолданылды (3-кесте).

3-кесте

Ерте хабарлау индикаторларының белгілері үшін салмақтар

Индикаторлар	Белгілер үшін салмақтар (валюталық дағдарыс)	Индикаторлар	Белгілер үшін салмақтар (банк дағдарысы)
Нақты тиімді айырбас бағамы	3,58	Нақты тиімді айырбас бағамы	2,74
Мемлекеттік бюджет балансы/ ЖІӨ	2,50	Мемлекеттік бюджет балансы/ ЖІӨ	2,48
Ағымдағы операциялар шотының балансы/ЖІӨ	2,44	Нақты ЖІӨ	2,22
Тауарлар мен қызметтер экспорты	2,30	Ағымдағы операциялар шотының балансы/ЖІӨ	2,00
Ақша массасы/халықаралық резервтер	2,12	Ақша мультипликаторы	1,90
ҚРҰБ жалпы халықаралық резервтері	1,89	Депозиттер бойынша нақты пайыздық ставка	1,90
Ақшаның нақты көрсетудегі артық ұсынысы	1,76	Тауарлар мен қызметтер экспорты	1,88
Нақты ЖІӨ	1,72	Ішкі және сыртқы номинальды пайыздық ставкалар арасындағы дифференциал	1,71
Экономикаға кредиттер/ЖІӨ	1,56	ҚРҰБ жалпы халықаралық резервтері	1,56
Депозиттер бойынша нақты пайыздық ставка	1,48	Ақша массасы/халықаралық резервтер	1,54
Сауданың талаптары	1,37	Экономикаға кредиттер/ЖІӨ	1,44
Ақша мультипликаторы	1,30	ЕДБ депозиттері	1,39
ЕДБ депозиттері	1,17	Ақшаның нақты көрсетудегі артық ұсынысы	1,20
Қысқа мерзімді сыртқы борыштың ЖСБ-ғы үлесі	1,11	Сауданың талаптары	1,15
Ішкі және сыртқы номинальды пайыздық ставкалар арасындағы дифференциал	1,01	Қысқа мерзімді сыртқы борыштың ЖСБ-ғы үлесі	1,11
Тауарлар мен қызметтер импорты	0,89	Кредиттер мен депозиттер бойынша пайыздық ставкалар арасындағы дифференциал	0,87
Кредиттер мен депозиттер бойынша пайыздық ставкалар арасындағы дифференциал	0,69	Тауарлар мен қызметтер импорты	0,52

Валюталық дағдарысты, сондай-ақ банк дағдарысын болжауда «нақты тиімді айырбас бағамы» индикаторының анағұрлым болжау күші бар, валюталық дағдарыс үшін кредиттер мен депозиттер бойынша ставкалар арасындағы дифференциалдың, банк дағдарысы үшін - тауарлар мен қызметтер импортының болжау күші аз болып табылады.

Қазақстан үшін белгіленген шекті мәндерді көтеру жолымен ерте хабарлаудың он жеті индикаторының белгілері негізінде есептелген осалдықтың сараланған композиттік индексінің динамикасы 3-графикте келтірілген.

3-график

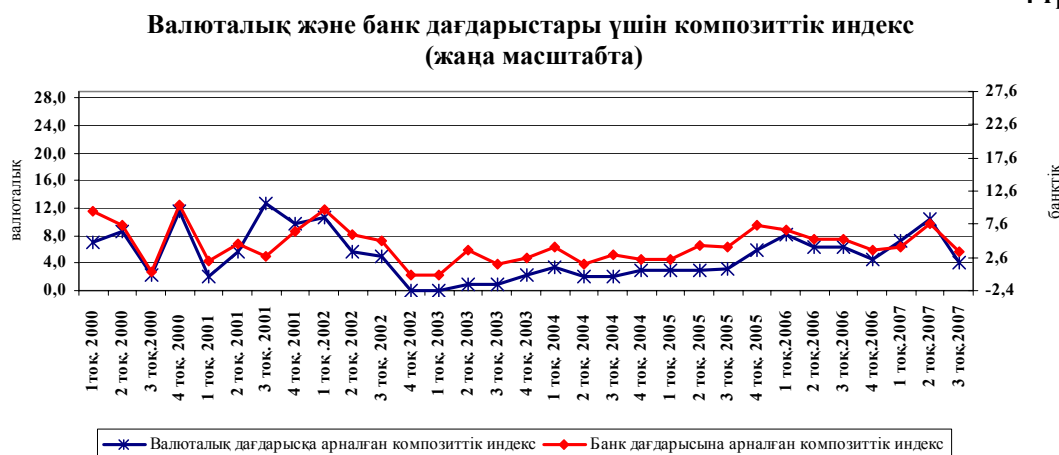
3.2. Қаржы дағдарыстарының шартты ықтималдығын бағалау

Композиттік индекстің алынған нәтижелері негізінде Қазақстанда қаржы дағдарыстарының болу ықтималдылығын бағалауға болады. Ел экономикасы қандай уақытта қаржы дағдарыстарына көбірек немесе азырақ осал болатындығын бағалау үшін композиттік индекс мәндерін дағдарыстың туындауының шартты ықтималдығымен байланыстыру қажет.

Камински Г., Гольдштейн М., Рейнхарт К. кеңірек таңдау үшін валюталық және банк дағдарыстарының шартты ықтималдығын көбірек есептеген. Бұрынғы осындай дәлелдерге қарай Қазақстан үшін шартты ықтималдықты есептеу мүмкін емес, алайда осы зерттеу шеңберінде мүмкіндік Г. Камински талдаған интервалдардың желілік трансформациялау жолымен бағаланды.

Желілік трансформациялауды жасау үшін, егер барлық индикаторлар белгілі бір кезеңде белгі берген кезде есептеуге болатын барлық салмақтардың сомасын көрсететін белгілі бір кезеңдегі композиттік индекстің теориялық максимумын есептеу қажет. Валюталық дағдарыстың сараланған композиттік индексінің теориялық максимумы 28,93 ал банк дағдарысының композиттік индексі үшін – 27,62 құрайды. Композиттік индекстің олардың максимумымен барлық практикалық мәндерін салыстыру үшін 4-графикте композиттік индекстер жаңа масштабта көрсетілген, бұл егер теориялық жағынан барлық индикаторлар белгі берсе, нақты жағдайды бағалауға мүмкіндік береді.

4-график

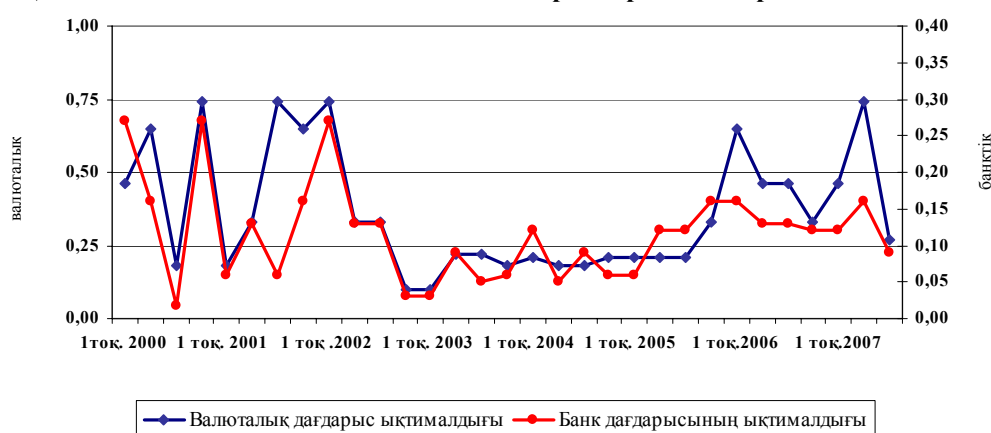

Келесі қадам композиттік индекс мәндерін валюталық және банк дағдарыстарының шартты ықтималдығына желілік трансформациялау арқылы қайта құру болып табылады. Жүргізілген желілік трансформациялау нәтижесінде композиттік индекстің 13-ке тең және одан жоғары мәндері валюталық дағдарыстың 100% болу мүмкіндігін болжайды. Алайда банк дағдарысының композиттік индексінің 12,5 тең және одан жоғары осындай мәні тек 40% жуық деңгейдегі банк дағдарысының ең жоғары шартты ықтималдығын айқындайды. Бұл Г.Камински зерттеуіне сәйкес осы индикаторлардың банк дағдарысына қарағанда валюталық дағдарыстың болу мүмкіндігін бағалау үшін анағұрлым тиімді болып табылатындығын көрсетеді.

Қаржы жүйесінің осалдығын кешенді бағалау үшін соңғы кезең болып 2000 - 2007 жылдың 3-тоқсаны кезеңіндегі композиттік индекс мәндерінің негізінде Қазақстанда валюталық және банк дағдарыстарының ықтималдығын анықтау болып табылады. Қазақстан үшін шартты ықтималдықты есептеу үшін композиттік индекс мәндерін шартты ықтималдық мәндерінің тиісті интервалдарымен салыстыру жүргізілді (5-график).

5-график

Қазақстандағы валюталық және банк дағдарыстарының шартты ықтималдығы

Валюталық және банк дағдарыстары ықтималдығы динамикасының көтерілу және төмендеу үрдістері ұқсас. 2000-2001 жылдар бойы, сондай-ақ 2005-2006 жылдардың жекелеген кезеңдерінде қаржы дағдарысының туындауының жоғары ықтималдығы байқалады. Бұл ретте жақын арадағы 12-18 ай болжау кезеңі болып табылады. Қаржы дағдарыстарының шартты ықтималдығының динамикасы бір кезеңде қаржы дағдарысының болуының жоғары ықтималдығын, ал басқа кезеңде төмен деңгейін көрсете отырып ауытқитынын көруге болады. Бұл жағдайда мемлекеттің белгілі бір түзету шараларын жүзеге асыру жолымен жүргізетін экономикалық саясатын, сондай-ақ ішкі және сыртқы нарықтарда қалыптасып отырған жалпы шарттарды назарға алу қажет. Мысалы, 2007 жылдың 3-тоқсанындағы қаржы нарығындағы жағдайдың жоғары турбуленттігі, алтынвалюта резервтерінің төмендеуі және төлем балансы өлшемдерінің нашарлауы, соның негізінде ақша сұранысының қысқаруы шартты ықтималдықтың жалпы динамикасына әсер етті.

Осылайша, Қазақстан үшін әзірленген қаржы дағдарыстарын ерте хабарлау жүйесі қаржы дағдарыстарын ерте хабарлаудың ел ерекшелігіне бейімделген ескерту тәсілі болып табылады. Ерте хабарлау жүйесінің әр кезеңде орын алған көптеген қаржы дағдарыстары бойынша эмпирикалық тәжірибелерді біріктіру негізінде құрылғаны, оның құндылығын еш төмендетпейді, қайта керісінше, қаржы тұрақтылығын басқа да құралдармен қатар талдау үшін тиімді пайдалануға сенімділік береді. Алайда, егер валюталық дағдарыстарды болжауда индикаторлар жеткілікті белгілі бір болу ықтималдығын көрсетсе, ал банк дағдарысына қатысты композиттік мәннің жоғарылығы кезінде банк дағдарыстарының орташа болу ықтималдығына байланысты қаржы секторының осалдығын бағалауды талдауды қосымша әдістемелермен кеңейтуді талап етеді.

10. Тәуекелдерді корпоративтік сектор ішінде бөлу

Қаржылық емес ұйымдардың тұрақты жай-күйі жалпы экономиканың тұрақтылығына тікелей әсер етеді, өйткені корпоративтік сектор банктердің дебиторлары бола отырып, бүкіл қаржы жүйесінің дамуында негізгі рөлді атқарады. Осы талдаудың мақсаты корпоративтік сектор кәсіпорындарының жалпы активтерінің 75% артық сомасын құрайтын ірі және орта кәсіпорындар бойынша 2005 - 2006 жылдар үшін жылдық деректерді талдау жолымен корпоративтік сектордың тәуекелдерін анықтау болып табылады. Зерттеу кәсіпорындардың қаржы тұрақтылығының пайдалылық коэффициенті, борыштық жүктемесі және өтімділігі бойынша; қаржы көрсеткіштерінің тұрақты динамикасы; сондай-ақ дефолт тәуекеліне²⁰ ұшырауы мүмкін кәсіпорындарды анықтау арқылы қаржы тұрақтылығының көрсеткіштерін бөлу негізінде жүзеге асырылды.

Корпоративтік сектордың қаржы жағдайының индикаторлары

Пайдалылық көрсеткіштері (Капиталдың және сатудың рентабельділігі)

ROE – капиталды көбейту, жайсыз жағдайларға төтеп беру қабілетіне және борышты төлеу қабілетіне әсер ететін кәсіпорындар тұрақтылығының қауіпті көрсеткішінің анықтаушысы болып табылатын пайдалылықтың көрсеткіші.

$$\text{ROE} = \text{Салық салуға дейінгі кіріс} / \text{Орташа меншікті капитал}$$

Жалпы ірі және орта кәсіпорындар бойынша 2005 жылғы 40,8% салыстырғанда 2006 жылы 49,3% құраған капитал рентабельділігінің өскенін көруге болады. Бұл үрдіс алдыңғы жылмен салыстырғанда медиандық мәnnің біршама өсуін көрсеткен коэффициенттің процентиль бойынша бөлінуін растайды. Оған қоса, кәсіпорындардың процентильдік топтар бойынша бөлінуі бірдей емес. 2006 жылы ROE орташа мәні 6% 50-процентильдік топқа кәсіпорындардың анағұрлым көп саны – жалпы санның 25,3% кіреді. Оған қоса, активтердің 27% ROE орташа мәні 35% құрайтын 75-процентильге кіретін кәсіпорындар арасында бөлінген (1-график). Оған қоса, 10 және 25-процентильге жатқызылған кәсіпорындар 2006 жылы кәсіпорындардың жалпы санының 25% құрай отырып, теріс рентабельділігімен сипатталады. Кәсіпорындардың бұл тобы анағұрлым қызығушылық тудырады, өйткені бұл фирмалардың дефолт ықтималдығы жоғары. Анағұрлым осал топқа ірі және орта кәсіпорындардың активтерінің 8%, кәсіпорындардың банктер алдындағы берешегінің және жалдамалы қызметкерлер санының 16% кіреді.

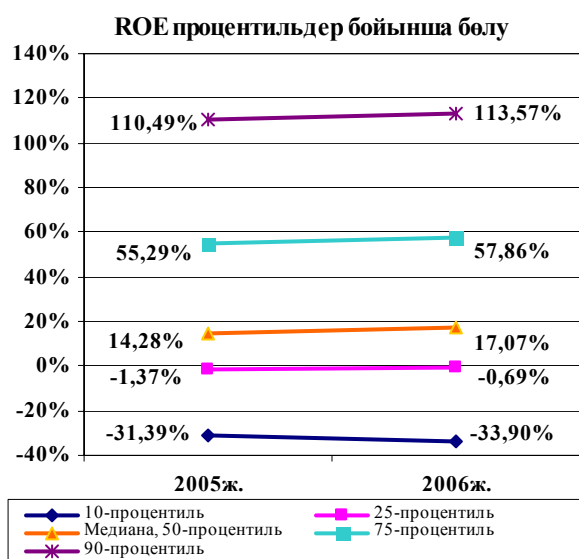
Сату рентабельділігі көрсеткіштерін бөлу сипаттамасы капитал рентабельділігінің динамикасын қайталайды. Сату рентабельділігінің көрсеткіші кәсіпорынның төмен шығасылы немесе жоғары баға бойынша тауарларды немесе қызметтерді өндіру қабілетін көрсетеді және былайша есептеледі:

$$\text{Сату рентабельділігі} = \text{Салық салуға дейінгі кіріс} / \text{Негізгі қызметтен түскен жалпы кіріс}$$

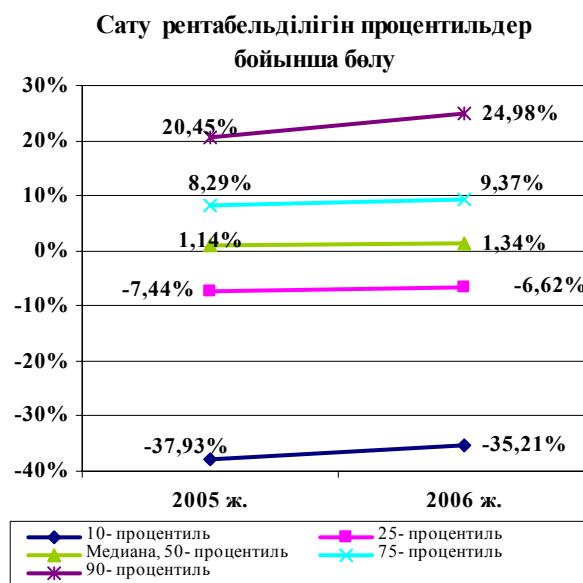
2006 жылы сату рентабельділігінің жалпы өсуіне қарамастан теріс пайдалылық аймағына (25 процентильге дейін) барлық компаниялардың 24,7% кірді, компаниялардың үлесі 2005 жылмен салыстырғанда сәл өзгерді (2-график). Осы кәсіпорындардың банктер алдындағы берешегі барлық сектор бойынша жалпы берешектің 16% құрайды.

²⁰ Зерттеу әдістемесі Халықаралық Валюта Қорының қаржы тұрақтылығы индикаторларын (FSI), сондай-ақ басқа орталық банктердің, оның ішінде Ирландия Банкінің зерттеулерінің басшылығын ала отырып негізделген. Талдау мен есептеулерді Ұлттық Банктің Қаржы тұрақтылығы басқармасы ҚР Статистика бойынша агенттігі берген кәсіпорындарға қатысты бастапқы деректер негізінде жүргізді.

1-график

2-график

Кәсіпорынның проценти́льдік топтарға тиістілігі жылдан жылға өзгеріп отыруы мүмкін, бұл кәсіпорындардың бір кезеңде анағұрлым пайда беретін топтар арасында бола тұрып, қысқа мерзім ішінде пайдалылығы аз топқа түсіп қалуына байланысты. Бұл ретте компанияның дефолт ықтималдылығы анағұрлым көтеріледі.

Бұл фактіні анықтау үшін кәсіпорындардың квати́льдер²¹ бойынша оларды пайдалылығы деңгейіне қарай бөлуді, сондай-ақ кезеңдер бойынша бөлу тұрақтылығын көруге мүмкіндік беретін ауысу матрицасын жасау қажет. Ауысу матрицасының мақсаты кәсіпорындардың алдыңғы кезеңмен салыстырғандағы әр квати́ль бойынша (квати́ль мәні үлкен болған сайын, тұрақтылық дәрежесі жоғары болады) үлестерін анықтау болып табылады. Бұл ретте кәсіпорындардың рентабельділігі төмен квати́льдерде болуын ықтимал екі себептің бірімен: кәсіпорындар уақытша немесе тұрақты түрдегі төмен рентабельділігімен түсіндіруге болады. Бірінші жағдайда тұрақтылық деңгейінің мәні төмен деңгейде болады және компанияның дефолт ықтималдылығы жоғары емес, өйткені рентабельділік көрсеткіші келесі кезеңде өсуі мүмкін. Екінші жағдайда тұрақтылық деңгейінің мәні жоғары деп саналады және дефолт ықтималдылығы анағұрлым өседі.

Жалпы 2006 жылы кәсіпорындардың 49% капиталдың теріс рентабельділігімен қалды (1-кесте). Осыған қоса, рентабельділік деңгейінің құбылмалылығы біршама жоғары, өйткені кәсіпорындардың 50% -ы 1-ші квати́льден басқа квати́льдік топтарға ауысады.

1-кесте

Капиталдың рентабельділігі бойынша көшу матрицасы

ROE (%)	2005 жыл	2006 жыл			
		1-квати́ль	2-квати́ль	3-квати́ль	4-квати́ль
1-квати́ль		49%	18%	12%	20%
2-квати́ль		21%	54%	19%	6%
3-квати́ль		15%	21%	45%	20%
4-квати́ль		15%	7%	24%	54%

Сонымен қатар, тәуекел тобындағы негізінен ауылшаруашылығы мен құрылыс кәсіпорындарының 20% 4-ші квати́льге дейін біршама өсті, ал 23% рентабельділігі жоғары кәсіпорындар 4-ші квати́льден 1-ші және 2-ші квати́льдерге ауысты. Осылайша

²¹ Квати́ль 25 проценти́ль қадамымен анықталады.

капиталдың рентабельділігі азғантай уақыт аралығында айтарлықтай ауытқуда болуы мүмкін.

Сату рентабельділігі тұрақтылықтың анағұрлым жоғары деңгейін көрсетеді (2-кесте). 2005 жылы тәуекел аймағында болған кәсіпорындардың басым бөлігі 2006 жылы теріс пайдалылығымен қалды. Ең жоғары пайдалығы бар бірқатар компаниялардың қатарына кірген ұйымдардың негізгі үлесі ауыл шаруашылығында қалып отыр. 2005 жылдың 4-ші квартилінен 2006 жылдың 1-ші квартиліне көшкен кәсіпорындардың 13%-ын құрылыс компаниялары құрайды. Жалпы үлкен ықтималдығы бар жоғары рентабельді компаниялар кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметін айқындайтын сыртқы факторлардың әсеріне айтарлықтай ұшырайтын тәуекел топтарымен салыстырғанда, келесі кезеңде жоғары пайдалылық деңгейін сақтап қалады.

2-кесте

Сату рентабельділігі бойынша көшу матрицасы

Пайдалылық (%)	2005 жыл	2006 жыл			
		1-квартиль	2-квартиль	3-квартиль	4-квартиль
1-квартиль	58%	18%	11%	14%	
2-квартиль	21%	50%	19%	10%	
3-квартиль	12%	23%	49%	16%	
4-квартиль	10%	9%	22%	60%	

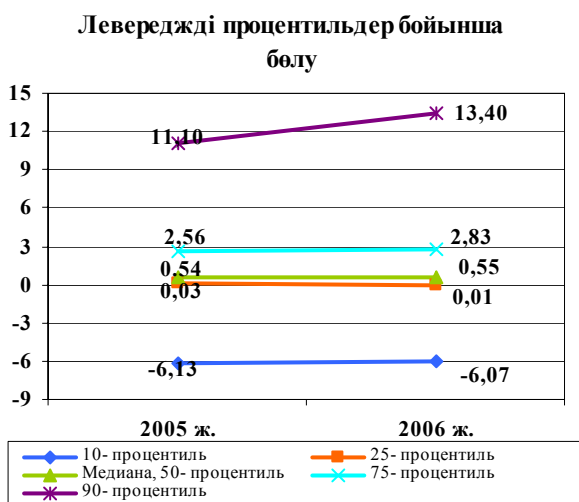
Борыштық жүктеме көрсеткіштері (Левередж және пайыздық төлемдерді жасау коэффициенті)

Қаржы левереджінің коэффициенті кәсіпорындардың қаншалықты меншікті капиталына емес көбіне борыштық қаржыландыруға сүйенетінін көрсетеді. Бұл коэффициент кәсіпорындардың өз борыштық келісім-шарттары бойынша дефолт ықтималдығын анықтау құралы болып табылады. Кәсіпорынның борышы көп болған сайын оның дефолт ықтималдығы үлкен, өйткені өте үлкен борыштар төлем қабілетсіздігіне және қаржы қиындықтарына әкеліп соқтырады. Левередж мынадай формула бойынша есептеледі:

$$\text{Левередж} = \text{Жалпы міндеттемелер} / \text{Жеке капитал}$$

Левередж динамикасы жоғары борыштық жүктемесі бар кәсіпорындар алдымен банк заемдарының шоты есебінен өзінің борыштық ауырпалығын өсіре отырып, өз міндеттемелерін одан әрі өсіріп алғанын көрсетеді (3- график).

3-график

Атап айтқанда, анағұрлым жоғары процентильдік топ бойынша міндеттемелер үлесі кәсіпорындардың барлық міндеттемелерінің 60% құрап, 31%-ға өсті, ал осы процентильдік топтың банктер алдындағы берешегінің үлесі банк алдындағы жалпы берешектің 22%-нан 55%-ға дейін өсті. Левередж мәндері тең немесе 90-процентильден асатын кәсіпорындардың саны Қазақстанның барлық кәсіпорындарының 25% құрайды.

Левередждің көшу матрицасы бойынша 4-квартильде болған кәсіпорындардың 67% жылдан жылға тәуекел аймағында қалып отырғанын көруге болады (3-кесте). 1-ші

квартильге жататын тәуекелі жоқ аймаққа тәуекел аймағынан кәсіпорындардың 16% көше алды, олардың ішіндегі 35% құрылыс компаниялары және саудамен айналысатын компанияларды құрайды. Тәуекелі жоқ аймақтан тәуекелі жоғары санатқа өткен компаниялардың негізгі үлесін 4-квартильде болған кәсіпорындардың 21% құрайтын ауылшаруашылығы кәсіпорындары құрайды.

3-кесте

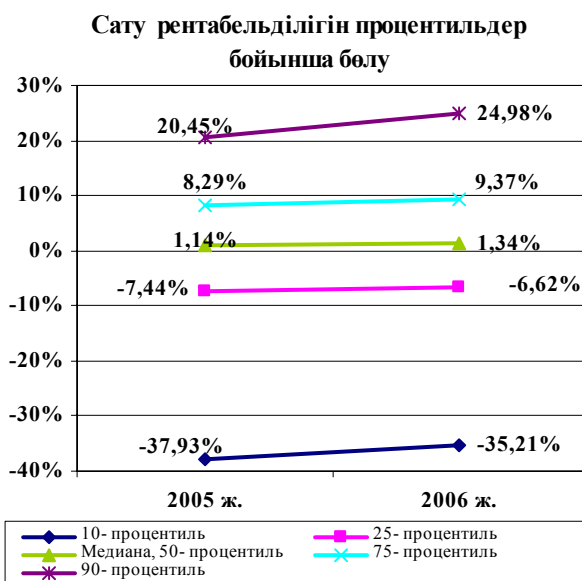
Левередж көрсеткіші бойынша көшу матрицасы

Левередж (%)	2005 жыл	2006 жыл			
		1-квартиль	2-квартиль	3-квартиль	4-квартиль
1-квартиль		76%	9%	3%	11%
2-квартиль		1%	77%	19%	3%
3-квартиль		3%	16%	62%	19%
4-квартиль		16%	2%	15%	67%

Пайыздық төлемдерді жабу дәрежесінің көрсеткішін борышқа қызмет көрсету қабілетін бағалау есебінен левереджді талдау толықтырады. Егер кірістері пайыздық төлемдерді жауып отырса, кәсіпорынның борыштық жүктемесінің жоғары деңгейіне қарамастан, ол тұрақты деп есептелуі мүмкін. Бұл көрсеткіш былайша болып есептеледі:

$$\text{Пайыздық төлемдерді жабу коэффициенті} = \text{EBIT}^{22} / \text{Пайыздар бойынша шығыстар}$$

4 - график

Жалпы кәсіпорындар бойынша пайыздық төлемдерді жабу деңгейі шамалы жақсарды. Оған қоса, тәуекел аймағына жататын кәсіпорындар бойынша көрсеткіш біршама төмендеді (4-график). Пайыздық төлемдерді теріс жабу деңгейінің 10-шы және 25-ші процентиі тобына 25% кәсіпорындар кіреді. Бұл кәсіпорындардың банктер алдындағы жиынтық міндеттемелері 2006 жылы 17% болды.

4-кесте

Пайыздық төлемдерді жабу коэффициентінің көшу матрицасы

Пайыздық төлемдерді жабу (%)	2005 жыл	2006 жыл			
		1-квартиль	2-квартиль	3-квартиль	4-квартиль
1-квартиль		52%	19%	13%	16%
2-квартиль		24%	49%	22%	5%
3-квартиль		14%	25%	42%	18%
4-квартиль		10%	6%	22%	61%

²² EBIT (Earning before interests and taxes) – салық салуға дейінгі кірістер және пайыздар бойынша шығыстар сомасы.

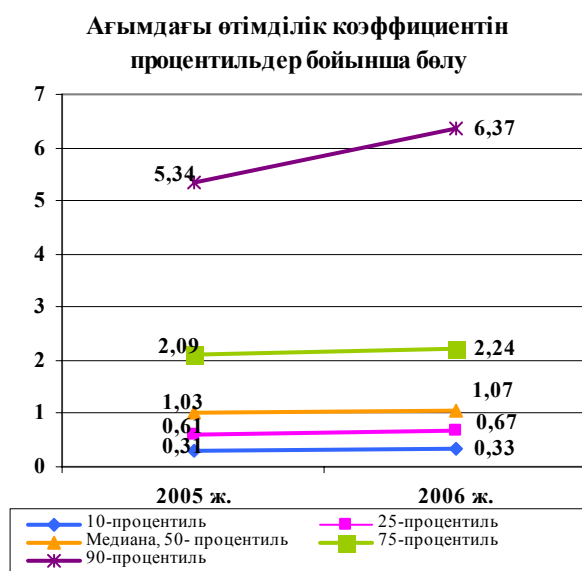
Пайыздық төлемдерді жабу коэффициентінің көшу матрицасы бойынша (4-кесте) 2005 жылы 1-ші квартильде болған кәсіпорындардың 52% 2006 жылдың соңына қарай өз қаржы жағдайларын жақсартта алмағанын, ал 16% пайыздық төлемдерін толық жабуға қабілетті болғанын көруге болады. Мұндай кәсіпорындардың негізгі үлесін ауылшаруашылығы кәсіпорындары құрады (23%). 2005 жылы 4-квартильде болған барлық кәсіпорындардың 61% сол деңгейде қалғаны оң жайт болып табылады және тек 10% жоғары тәуекел аймағына енген, оның ішінде 22% құрылыс компанияларын құрайды.

Өтімділік көрсеткіші (Ағымдағы өтімділік)

Ағымдағы өтімділік коэффициенті фирманың өзінің тұрақты қаржы міндеттемелері бойынша жауап беру қабілеттігін сипаттайды. Фирманың қолма-қол ақша ағыны анағұрлым көп болса, оның қаржы міндеттемелері бойынша дефолттың болмауының үлкен мүмкіндігі де жоғары болады. Ағымдағы өтімділік коэффициенті мынадай тәсілмен есептеледі:

$$\text{Ағымдағы өтімділік коэффициенті} = \text{Ағымдағы активтер} / \text{Ағымдағы міндеттемелер}$$

5- график

Ағымдағы өтімділік коэффициентін бөлу 2006 жылы ірі және орта кәсіпорындар секторы бойынша өтімділіктің жалпы 1,10 дейін өсуі басқа кәсіпорындар өтімділігінің шамалы өсуі кезінде, алдымен анағұрлым өтімді кәсіпорындардың есебінен қамтамасыз етілді (5-график). Ағымдағы өтімділік коэффициенті бойынша көшу матрицасы жоғары тұрақтылық деңгейін көрсетті (5-кесте). Атап айтқанда, 2005 жылы 1-квартильде болған кәсіпорындардың тек 6% ғана 2006 жылы анағұрлым жоғары көрсеткіштерге қол жеткізе отырып, өз қызметтерін жақсартты. Олардың негізгі

үлесін ауылшаруашылығы кәсіпорындары, көлік және байланыс кәсіпорындары және тұтынушыларға қызмет көрсетуші кәсіпорындар құрады. Сонымен қатар өткен кезеңде өтімділігі төмендеген кәсіпорындарды атап өтуге болады. Мұндай кәсіпорындардың үлесі 4% болды, үштен бір бөлігі өңдеуші өнеркәсіпке жатады.

5 -кесте

Ағымдағы өтімділік көрсеткіштері бойынша көшу матрицасы

Өтімділік (%)	2005 жыл	2006 жыл			
		1-квартиль	2-квартиль	3-квартиль	4-квартиль
1-квартиль	67%	19%	8%	6%	
2-квартиль	21%	54%	18%	7%	
3-квартиль	8%	20%	52%	20%	
4-квартиль	4%	7%	22%	67%	

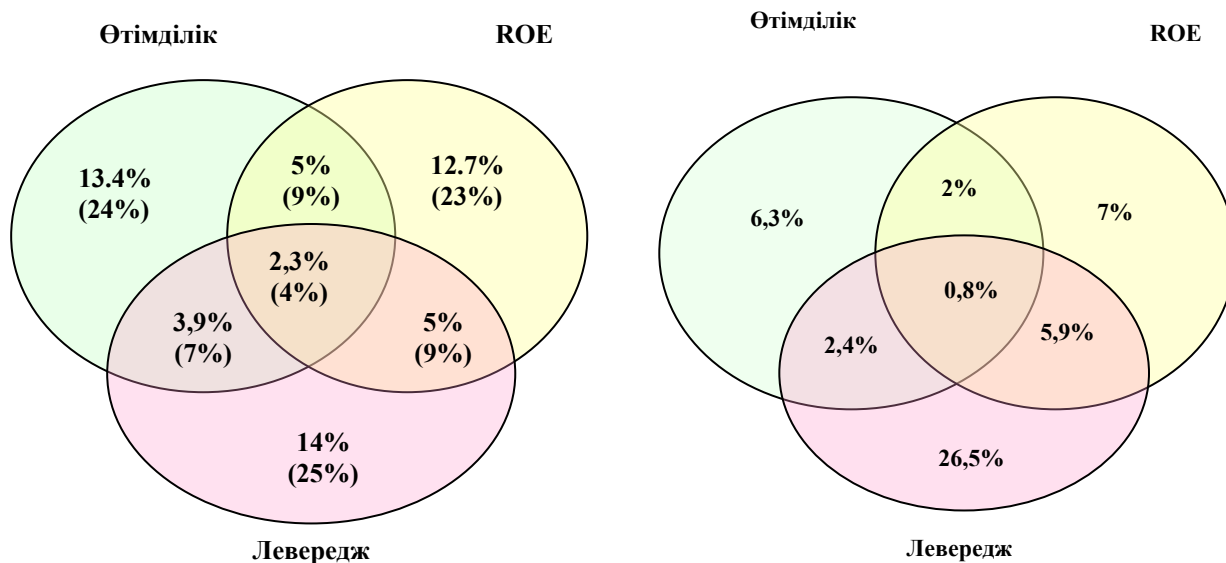
Корпоративтік нарықтың қаржылық тұрақтылығы үшін тәуекелдер

Келесі кезең заемшының қаржы жағдайына байланысты тәуекелдерге банк секторының осалдық деңгейін капиталдың рентабельділігі, өтімділік және левередж

тұрғысынан тәуекел аймағына жатқызылған кәсіпорындардың банктер алдындағы міндеттемелерінің үлесін бағалау болып табылады. Венна диаграммасы кәсіпорындар дефолты тәуекелінің графикалық көрінісі болып табылады. Ол көрсеткіштері өте төмен кәсіпорындарды біріктіруге және анағұрлым тәуекелділерін бөле отырып, оларды бұдан әрі жеке топтарға топтастыруға мүмкіндік береді. Бұрын келтірілген талдау көрсеткіштері өте төмен кәсіпорындар 25 процентильтеге дейінгі (төмен өтімділік және капиталдың теріс рентабельділігі) және 75 процентильтен жоғары (2 еселі леведрж) топтарға жататындықтан, тиісті шекті мәндер тәуекел топтарын бағалау үшін пайдаланылды (6-график).

6-график

Кәсіпорындарды 2006 жылы бөлу

Ескерту:

ҚР бойынша кәсіпорындардың жалпы санынан;
() – тәуекелдердің жалпы аймағына кіретін кәсіпорындар тобынан

Ескерту:

ҚР бойынша кәсіпорындардың банктер алдындағы міндеттемелерінің банктер алдындағы жалпы міндеттемелеріндегі үлесі

Жалпы тәуекел топтарының кем дегенде біреуіне түсетін кәсіпорындардың үлесі 2006 жылы республика бойынша ірі және орта бизнес кәсіпорындарының жалпы санының 56% құрады. Негізінен ауылшаруашылығын, өңдеуші секторларды, құрылыс және жылжымайтын мүлікпен операцияларды жүргізетін, сондай-ақ саудамен айналысатын осы компаниялардың үлесіне банктер алдындағы берешектің 50% астамы тиесілі. Бұл ретте компаниялардың секторлар бойынша компаниялардың жалпы санындағы үлесін ескерсек, тәуекел тобының анағұрлым үлес салмағы сауда секторына тиесілі - сектордың компанияларының 64% осы секторға банктер берген кредиттердің 74% ие. Оған қоса дефолт ықтималдығы кем дегенде екі тәуекел факторлары қатар келгенде өседі, атап айтқанда:

- берешектің жоғары деңгейі және төмен өтімділік;
- капитал рентабельділігі мен өтімділік деңгейінің төмендегі;
- капиталдың төмен рентабельділігі және жоғары леведрж, немесе
- барлық үш тәуекел факторларының қатар келуі.

Компаниялардың көп бөлігі тек бір тәуекел тобында болады. Үш тәуекел тобының кем дегенде екеуіне түсетін компаниялардың тобы Қазақстан Республикасы бойынша кәсіпорындардың жалпы санының 16% құрады, бұл ретте кәсіпорындардың 2,3% анағұрлым қауіпті аймаққа жатады.

Осылайша, тәуекел борышын немесе Қазақстан Республикасы бойынша кәсіпорындардың жалпы берешегінің 11% құрайтын дефолттың жоғары тәуекеліне

ұшыраған ірі және орта кәсіпорындардың банктер алдындағы міндеттемелерінің үлесін бағалауға болады. Дефолт тәуекелінің азаюына қарай кәсіпорындардың негізгі тобы ауылшаруашылығына (сектордың банктер алдындағы міндеттемелерінің 22%), өңдеуші өнеркәсіпке (20%), құрылысқа (19%), қонақүй бизнесіне (19%), жылжымайтын мүлікпен операцияларға (13%), саудаға (7%) жатады. Анағұрлым тар ұғымда, дефолт тәуекелі анағұрлым жоғары болғанда, яғни тәуекел факторларының барлығы қосылғанда борыштың тәуекел бөлігі 0,8% құрайды.

2005 жылмен салыстырғанда компаниялар үлес салмағының төмендеуі кезінде тәуекел борышы үлесінің біраз жоғарылағанын атап өтуге болады.

Негізгі қорытындылар

Жалпы алғанда берешек деңгейінің өсуі кезінде корпоративтік сектордағы рентабельділік пен өтімділік жағдайы шамалы жақсарды. Бұл ретте кәсіпорындардың негізгі қаржы көрсеткіштерінің жоғары тұрақтылық деңгейін көруге болады, яғни қаржы жағдайының жақсаруы негізінен қаржы көрсеткіштері тұрақты кәсіпорындардың үлесіне келген, ал кәсіпорындардың қаржы жағдайы тәуекел аймағында өзгермеген, немесе азғана нашарлаған.

Банк міндеттемелері бойынша дефолт ықтималдығы тәуекелдің қалыпты аймағына тиесілі болып отыр. Анағұрлым тәуекелді болып ауылшаруашылығы, құрылыс және өңдеуші өнеркәсіп кәсіпорындары көрінді.

Жылдан жылға қаржы көрсеткіштерін бөлудің біркелкі емес өзгеруі байқалады, бір саладағы кәсіпорындар өз қаржы көрсеткіштерінің бірде біршама жақсаруымен қатар біршама нашарлауын да көрсетті. Тиісінше, жалпы жекелеген салалардың жоғары дефолт ықтималдығына байланысты жүйелі тәуекелдер және банк міндеттемелері активтерінің ауылшаруашылығында, құрылыста және саудада шоғырлануымен кредиттік тәуекелдің бұдан әрі біршама нашарлау үдерісі байқалмайды, ал ықтимал проблемалар жекелеген субъектілер деңгейінде болуы мүмкін.

Ауылшаруашылығы кәсіпорындарының рентабельділігі мен өтімділігі біршама жақсарды, алайда, банктер алдындағы берешектердің біршама өсуін ескере отырып, бұл сектор сыртқы орта факторларының өзгеруі кезінде біршама дефолт тәуекеліне ұшырауы мүмкін.

11. Қаржы тұрақтылығының композиттік индексі бағалау

Қаржы тұрақтылығының есептеу композиттік индексі шиеленіс немесе банк жүйесінің тұрақтылығына әр түрлі факторлардың қысым көрсету деңгейін сипаттайды. Оң динамикадан кейін ағымдағы жылғы қазан айының басындағы жағдай бойынша индекс мәнінің төмендеуі байқалды. Индекстің төмендеуіне қысым көрсетудің негізгі факторлары деп активтердің сапасы мен өтімділік деңгейін айтуға болады.

Қазіргі заманғы зерттеулердің маңызды бағыттарының бірі жалғыз композиттік индекс²³ негізінде банк секторының мониторингін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін банк секторының тиімділігі мен тұрақтылығы индикаторларын әзірлеу болып табылады.

Бұл индикаторлар банк жүйесінің қаржы жағдайын көрсететін көрсеткіштер динамикасында болуы мүмкін. Бұл ретте осы көрсеткіштер «алдыңғы» немесе «болжамды» сипаттағы индекске жатқызылатын әр түрлі нарықтық индикаторлармен толықтырылуы мүмкін (мысалы, қор индикаторлары негізінде).

Бұл талдауда банк жүйесінің қаржы жағдайының әр түрлі көрсеткіштерінің динамикасы негізінде қаржы тұрақтылығы индексі құру арқылы банк секторының тұрақтылығына қысым жасайтын әр түрлі факторлардың әсерін бағалауға әрекет жасалған²⁴. Атап айтқанда, индекс үшін активтер сапасының әсерін, өтімділік деңгейін, капиталдың жеткіліктілігін, банк секторы қызметінің тиімділігі мен тұрақтылық дәрежесіне валюталық тәуекелдің ұшырауын сипаттайтын айнымалылар таңдап алынды. Осылайша, қаржы тұрақтылығының композиттік индексі мынадай көрсеткіштердің топтарын құрайды:

1. «Активтердің сапасы»:

- банк секторының жиынтық несиелік портфеліндегі «жұмыс істемейтін заемдар»²⁵ үлесі;

- «жұмыс істемейтін заемдардың» (оларға қарсы құрылған провизияларды алып тастағанда) екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталына (баланс бойынша) қатынасы.

2. «Өтімділік»:

- өтімділігі жоғары активтердің екінші деңгейдегі банктердің жиынтық активтеріндегі үлесі;

- өтімділігі жоғары активтердің 1 жылға дейінгі қысқа мерзімді міндеттемелерге қатынасы (талап ету бойынша міндеттемелерін қосқанда);

3. «Капиталдың жеткіліктілігі»:

- капитал жеткіліктілігінің k1 коэффициенті.

4. «Кірістілік»:

- ROA (табыс салығын төлегенге дейінгі таза кірістің екінші деңгейдегі банктердің жиынтық активтеріне қатынасы);

- ROE (табыс салығын төлегенге дейінгі таза кірістің екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталына (баланс бойынша) қатынасы).

5. «Валюталық тәуекел»:

- валюталық нетто-позицияның екінші деңгейдегі банктердің меншікті (есептеу) капиталына қатынасы.

Бастапқы кезеңде әр көрсеткіш «теңгерімді дисперсия»²⁶ тәсілімен бір қалыпқа келтірілген. Индекс құрамдас бөліктерінің мәнін алу үшін барлық құрамдас бөліктердің

²³ “An Index of Financial Stress for Canada” by Mark Illing and Ying Liu. Bank of Canada Working Paper, 2003; “Measuring and forecasting stress in the banking sector: evidence from Switzerland” by Elke Hanschel and Pierre Monnin. BIS, Working Paper, 2005.

²⁴ Зерттеуді Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қаржы тұрақтылығы басқармасы жүргізді. Индекстің құрамдас бөліктері-айнымалылар, оны құру әдістемесін іріктеу барысында және түсінік беруде Чехия Банкінің, Финляндия Банкінің және Швейцария Ұлттық Банкінің тәжірибесі зерделенді.

²⁵ «Жұмыс істемейтін» кредиттер көлемі үшін қабылданған активтер мен шартты міндеттемелердің жіктелуіне сәйкес есепке 2-ші, 4-ші, 5-ші санаттағы күмәнділер және сенімсіздер алынды.

мәндерін композиттік индекске кейіннен біріктіре отырып құрамдас бөліктерге енетін көрсеткіштер топтары бойынша орташа қалыпқа келтірілген шама есептелді. Бұл ретте әр көрсеткіштің есептелген индекске үлесін тепе-тең көрсету мақсатында қалыпқа келтірілген көрсеткіштердің мәндері әсер ету сипатына қарай оң және теріс мәндерге²⁷ айырбасталған.

Осылайша, индекстің оң мәндері банк жүйесінің тұрақтылығына әсер ететін факторлардың жақсарғанын, ал теріс мәндер тиісінше олардың нашарлағанын көрсетеді.

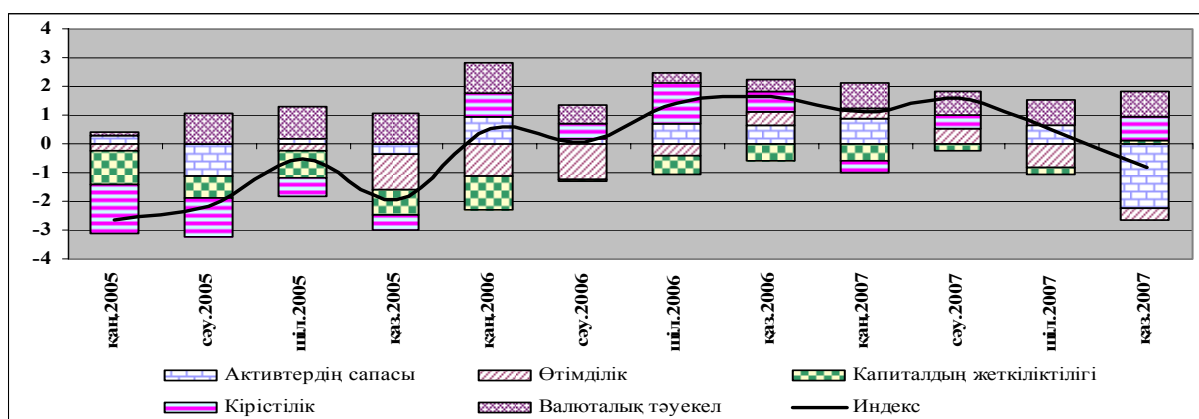
Индекс динамикасы 2006 жылдың басынан тұрақтылық факторларының жақсаруы кейіннен ағымдағы жылдың I қазанындағы жағдай бойынша индекс мәнінің төмендеуімен сипатталады (1-график). Мысалы, банк секторының тұрақтылығына теріс әсер ететін факторларды бірегейлендіру кезінде «активтердің сапасы» мен «өтімділікті» көрсететін индекстің құрамдас бөліктерінің анағұрлым үлкен үлесін атап өтуге болады. Бұл ретте 2007 жылдың үшінші тоқсанында «активтердің сапасы» құрамдас бөліктерінің тарихи ретроспективада анағұрлым теріс мәні бар²⁸, бұл кредиттік тәуекел деңгейіне қысымды жоғарлатады. Өз кезегінде «өтімділік» құрамдас бөліктерінің теріс әсері алдыңғы датамен салыстырғанда төмендеді.

Кредиттік тәуекелді және өтімділік тәуекелін жабуға қойылған өте жоғары талаптардың орнын біршама толықтыратын кірістілік, капиталдың жеткіліктілігі факторларының және валюталық тәуекел деңгейінің оң әсерін атап өтуге болады.

Индексті құрудағы кейбір шектеулерді атап өту қажет. Атап айтқанда, индексті есептеудегі қазіргі проблема салмақтарды факторлық талдау және оларды анықтаудың басқа әдістемелерін пайдалана отырып, көрсеткіштердің көбін іріктеумен қол жеткізілетін оның салыстырмалы үлесін (осы индексті құру кезінде құрамдас бөліктің бірдей салмақтары пайдаланылды) сипаттайтын әр құрамдас бөліктердің статистикалық маңызды салмақтарын анықтау болып табылады. Оған қоса, құрамдас бөліктер ретінде екінші деңгейдегі банктердің акциялары бойынша жиынтық индекстер сияқты «нарық» сипатындағы индикаторларды және басқа көрсеткіштерді пайдалану факторлардың «болжамды» сипатын ендіруге әсер ететін болады. Бұл проблемалар осы индекстің «тазалығы» мен сапасын жақсарту мақсатында бұдан әрі зерттелмек.

1-график

Қаржы тұрақтылығының индексі және оның құрамдас бөліктерінің үлесі*
(2005 – 2007 жылдың қазаны, тоқсан бойынша, кезең басына)

* ҚҚА мәліметтері негізінде есептелген
Дереккөзі: ҚРҰБ

²⁶ Деректер әрбір бақылау мәні және орташа қатар арасындағы айырманы осы деректер қатарының стандартты ауытқуына бөлу арқылы variance-equal method тәсілінің көмегімен қалыпқа келтірілген.

²⁷ Мысалы, көрсеткіштің қалыпты мәні - «жұмыс істемейтін» кредиттердің үлесі теріс мәнді болса, онда бұл жайт осы көрсеткіштің «салыстырмалы» төмендеуін көрсетеді, бұл екінші деңгейдегі банктердің тұрақтылығына оң әсер етеді.

²⁸ Бұл сондай-ақ кепілдік қамтамасыз етуден заемшының қаржы жағдайына басым назар аударуды және тиісінше кредиттік тәуекелді бірдей бағалауды болжайтын жіктеу ережелерін қатандатуға негізделген.